

**T.C.**  
**NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**  
**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE**  
**CUMHURBAŞKANININ SORUMLULUĞU**



**Tuba AYKANAT**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN:**  
**Doç. Dr. Nuran KOYUNCU**

**KONYA-2018**



	<p style="text-align: center;">T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	
---	--	---

### Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	TUBA AYKANAT		
	Numarası	158104011029		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

**TUBA AYKANAT**



T.C.  
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



### YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Tuba AYKANAT
	Numarası	158104011029
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Nuran KOYUNCU
	Tezin Adı	Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu** başlıklı bu çalışma 28/12/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	DOÇ. DR.	NURAN KOYUNCU	
2	PROF. DR.	MEHMET GÖKÜŞ	
3	DR. ÖĞR. ÜYESİ	ERDAL BAYRAKÇI	

## ÖZET

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---



Öğrencinin	Adı Soyadı	Tuba AYKANAT		
	Numarası	158104011029		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Nuran KOYUNCU		
Tezin Adı	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu			

Devlet başkanlarının yetki ve sorumlulukları hükümet sistemlerine göre değişiklik göstermektedir. Devlet başkanlarının sorumlulukları siyasi, hukuki ve cezai sorumluluk başlıkları altında incelenmektedir. Hükümet sistemine göre sorumluluklar azalmakta veya artmaktadır.

16 Nisan 2017 referandumu ile 1982 Anayasasında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler kendine özgü bir hükümet sistemi meydana getirmiştir. Parlamenter sistemin temsili Cumhurbaşkanı yerine aktif bir Cumhurbaşkanı öngörülmüştür. Yeni sistem, Cumhurbaşkanının yetki ve sorumluluklarını değiştirmiştir. Cumhurbaşkanlığı Sistemi adı verilen bu sistemde Cumhurbaşkanının yetkileri artırılmıştır.

2017 Anayasa değişiklikleri ile Cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen hüküm de değiştirilmiştir. 1982 Anayasasının 105. maddesinin başlığı ve içeriği değiştirilmiştir. Cumhurbaşkanının “Sorumluluk ve sorumsuzluk hali” başlığı yerine “Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu” başlığı getirilmiştir. Böylece Cumhurbaşkanlığı sisteminde Cumhurbaşkanının siyasi, hukuki ve cezai sorumluluğu değiştirilmiştir. Değişiklik ile soruşturma usulü ve hükümlerin sonuçları da düzenlenmiştir. 24 Haziran 2018 seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanının TBMM’de yemin etmesiyle yeni hükümet sistemi uygulanmaya başlamıştır.

## ABSTRACT

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

<b>Author's</b>	Name and Surname	Tuba AYKANAT		
	Student Number	158104011029		
	Department	Political Science and Public Administration		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Nuran KOYUNCU		
Title of the Thesis/ Dissertation	Responsibility of the President in the Presidential Government System			

The powers and responsibilities of heads of state vary according to government system. The responsibilities of the heads of state are under the headings of political, civil and criminal responsibility. According to the government system, responsibilities are decreasing or increasing.

Significant changes were made in the Constitution of 1982 by a referendum in 2017 on April 16. These changes have created a specific government system. An active president was envisaged instead of the representing president of the parliamentary system. The new system has changed the powers and responsibilities of the president. In this system, which called presidential system, the Powers of the president have been increased.

The constitutional amendments to 2017 also changed the provision on the responsibility of the President. The title and content of article 105 of the 1982 Constitution have been changed. The title of "President's criminal responsibility" has been introduced instead of the heading "Responsibility and irresponsibility" of the President. Thus, the political, civil and criminal responsibility of the president in the Presidential System has been changed. The amendment also set out the investigation procedure and article provisions. After the elections of June 24, 2018, the new government system was introduced by the President's oath in the Grand National Assembly of Turkey.

## İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER .....	i
TABLolar LİSTESİ .....	vi
KISALTMALAR CETVELİ .....	vii
GİRİŞ .....	1

## BİRİNCİ BÖLÜM

### SORUMLULUK KAVRAMI VE

#### DEVLET BAŞKANLARININ SORUMLULUĞUNUN TARİHİ

I. SORUMLULUK KAVRAMI VE TÜRLERİ .....	5
A. Sorumluluk ve Sorumsuzluk Kavramları .....	5
B. Sorumluluk Kavramının Gelişimi .....	6
C. Sorumluluk Türleri .....	7
1. Siyasi Sorumluluk .....	8
2. Hukuki Sorumluluk .....	10
3. Cezai Sorumluluk .....	11
II. DEVLET BAŞKANLARININ SORUMLULUĞUNUN TARİHİ GELİŞİMİ .....	12
A. Eskiçağda Devlet Başkanının Sorumluluğu .....	12
B. Batıda Devlet Başkanının Sorumluluğu .....	13
C. Eski Türk Hukukunda Devlet Başkanının Sorumluluğu .....	16
D. İslam Hukukunda Devlet Başkanının Sorumluluğu .....	17
E. Osmanlı Hukuku'nda Devlet Başkanının Sorumluluğu .....	21
1. Klasik Dönemde Padişahın Sorumluluğu .....	21
2. Meşrutiyet Dönemlerinde Padişahın Sorumluluğu .....	23
F. 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında Devlet Başkanının Sorumluluğu .....	26
1. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Dönemi .....	26
2. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Dönemi .....	27

3. 1961 Anayasası Dönemi	30
4. 1982 Anayasası Dönemi	34

## İKİNCİ BÖLÜM

### HÜKÜMET SİSTEMLERİNDE DEVLET BAŞKANLARININ SORUMLULUĞU

I. HÜKÜMET SİSTEMLERİNDE SİYASİ SORUMLULUK	37
A. Diktatörlüklerde ve Mutlak Monarşilerde Devlet Başkanının Sorumluluğu	37
B. Meclis Hükümeti Sisteminde Devlet Başkanının Sorumluluğu	38
C. Başkanlık Sisteminde Başkanın Sorumluluğu	39
1. Başkanın Siyasal Sorumsuzluğu	39
2. Başkanın Sorumsuzluğunu Dengeleyici Unsurlar	41
D. Yarı Başkanlık Sisteminde Devlet Başkanının Sorumluluğu	41
E. Parlamenter Sistemde Devlet Başkanının Sorumluluğu	43
1. Genel Olarak	43
2. Parlamenter Monarşilerde Devlet Başkanının Sorumluluğu	45
3. Parlamenter Cumhuriyetlerde Devlet Başkanının Sorumluluğu	46
II. HÜKÜMET SİSTEMLERİNDE HUKUKİ SORUMLULUK	48
A. Monarşilerde Devlet Başkanının Hukuki Sorumluluğu	48
B. Meclis Hükümeti Sisteminde Devlet Başkanının Hukuki Sorumluluğu	48
C. Başkanlık Sisteminde Devlet Başkanının Hukuki Sorumluluğu	48
D. Yarı Başkanlık Sisteminde	49
E. Parlamenter Sistemde Devlet Başkanının Hukuki Sorumluluğu	49
III. HÜKÜMET SİSTEMLERİNDE CEZAI SORUMLULUK	50
A. Monarşilerde Devlet Başkanının Cezai Sorumluluğu	50
B. Meclis Hükümeti Sisteminde Devlet Başkanının Cezai Sorumluluğu	51
C. Başkanlık Sisteminde Başkanın Ceza Sorumluluğu	51
1. Başkanı Suçlama Şekli ve Konusu	52

2. Başkan Suçlama Usulü .....	54
3. Başkanın Cezalandırılması .....	55
D. Yarı Başkanlık Sisteminde Devlet Başkanının Cezai Sorumluluğu .....	55
E. Parlamenter Sistemde Devlet Başkanının Cezai Sorumluluğu .....	57
1. Cumhurbaşkanının Kişisel Suçlardan Dolayı Sorumluluğu .....	58
2. Cumhurbaşkanının Görev Suçlarından Dolayı Sorumluluğu .....	59
3. Cumhurbaşkanının Vatana İhanet Suçu .....	61

### ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

#### 1982 ANAYASASI'NDA CUMHURBAŞKANININ SORUMLULUĞU

GENEL OLARAK .....	63
I. SİYASİ SORUMLULUK .....	65
A. Siyasi Sorumsuzluktan, Sorumlu Cumhurbaşkanına Geçiş .....	65
B. Cumhurbaşkanının Halka Karşı Siyasi Sorumluluğu .....	67
C. Meclise Karşı Sorumluluk ve Bütçe Yoluyla Denetim .....	68
D. Tek Başına Yapılacak İşlemler Tartışması .....	69
E. Kararname İmzalama Sorunu .....	71
F. Siyasi Sorumsuzluğun Süresi .....	72
II. HUKUKİ SORUMLULUK .....	73
A. 2017 Anayasa Değişiklikleri Öncesinde Cumhurbaşkanının Hukuki Sorumluluğu .....	73
B. Cumhurbaşkanının Sorumluluğunun İstisnasının Kalmaması .....	76
C. Cumhurbaşkanının Hukuki Sorumluluğunda Usul .....	78
III. CEZAI SORUMLULUK .....	79
A. 2017 Anayasa Değişiklikleri Öncesinde 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu .....	80
1. Genel Olarak .....	80
2. Vatana İhanet Suçu .....	81
a) Hem siyasi hem cezai sorumlulukla ilgili olması .....	81

b)	Tanımı .....	81
c)	Kanunilik tartışmaları .....	83
d)	Yüce Divan'da yargılanması .....	84
e)	Vatana ihanetle suçlanan cumhurbaşkanının durumu .....	84
	3. Kişisel Suçlar .....	85
a)	Genel hükümlere göre yargılama .....	86
b)	Dokunulmazlıktan yararlanma .....	87
c)	Değişiklik yapılması .....	88
B.	Görev Suçu, Kişisel Suç Ayırımının Kalkması .....	89
C.	Sorumluluğun Vatana İhanetten Tüm Suç Tiplerine Genişlemesi .....	90
D.	Görevin Sona Ermesinin Hükme Bağlanması .....	91
IV.	CUMHURBAŞKANINI SORUŞTURMA VE YARGILAMA USULÜ	92
A.	2017 Anayasa Değişiklikleri ile Getirilen Usul .....	93
	1. Cumhurbaşkanının Meclis Soruşturması Usulü İle Suçlandırılması	93
	2. Cumhurbaşkanının Tüm Zamanlarda İşlediği İddia Edilen Suçların Aynı Usulle Soruşturulması .....	94
B.	Cumhurbaşkanını Suçlama ve Sevk Usulü .....	96
	1. Genel Olarak .....	96
	2. Soruşturma Açılması Önergisi .....	97
	3. Meclisin Soruşturma Açılması Kararı .....	101
	4. Soruşturma Komisyonu .....	101
a)	Komisyonun oluşturulması .....	102
b)	Komisyonun çalışma usulü ve yetkileri .....	103
c)	Komisyon raporu, hazırlanma süresi ve içeriği .....	104
	5. Yüce Divan'a Sevk .....	106
a)	Raporun görüşülmesi .....	106
b)	Sevk oylaması .....	107
	6. Yüce Divan'a Sevk Kararının Niteliği ve Yargısal Denetim .....	109
C.	Cumhurbaşkanının Yargılanması .....	110
	1. Yargılama Mercii Yüce Divan .....	110

2. Yüce Divan'ın Yetki Çerçevesi .....	113
a) Genel olarak .....	113
b) Suç isnadına ilişkin yetkiler .....	114
c) Koruma tedbirleri uygulama yetkisi .....	115
3. Yargılama Süresi .....	116
4. Soruşturma ve Yargılama Sürecinde Cumhurbaşkanının İşlemleri	116
5. Yüce Divan'ın Kararı .....	117
a) Toplantı ve karar yeter sayıları .....	117
b) Yeniden inceleme başvurusu .....	118
6. Yargılamanın Yenilenmesi .....	120
D. Cumhurbaşkanının Görevinin Sona Ermesi .....	120
1. 2017 Anayasa Değişiklikleri Öncesi Tartışmalar ve Yeni Düzenleme	120
2. Görevi Sona Erdiren Suçlar .....	122
SONUÇ .....	125
KAYNAKLAR .....	129

**TABLÖLÄR LİSTESİ**

TABLO 1: ANAYASALARIMIZDA CUMHURBAŞKANININ SORUMLULUĞU.....	36
TABLO 2: ANAYASANIN 105. MADDESİNDE YAPILAN DEĞİŞİKLİK.....	64
TABLO 3: TÜRKİYE CUMHURBAŞKANI İLE ABD BAŞKANININ SORUMLULUKLARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	92
TABLO 4: CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİNDE VE ABD BAŞKANLIK SİSTEMİNDE SORUŞTURMA VE YARGILAMA USULÜ.....	119



**KISALTMALAR CETVELİ**

MÖ	Milattan önce
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Ed.	Editör
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
DÜHFD	Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
E.T.	Erişim tarihi
E.	Esas numarası
K.	Karar numarası
BSTS	Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü
c.	Cilt
S.	Sayı
s.	Sayfa
TBB	Türkiye Barolar Birliği
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
AÜHF	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
ESAM	Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi
OSAV	Osmanlı Araştırmaları Vakfı
SÜHF	Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜHF	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
SETA	Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
Çev.	Çeviren
HGK	Hukuk Genel Kurulu
HD	Hukuk Dairesi
MÜHFD	Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
KÜHFD	Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

## GİRİŞ

16 Nisan 2017 Anayasa değişiklikleri ile Türkiye’de yeni bir hükümet modeli ortaya çıkmıştır. “Cumhurbaşkanlığı Sistemi” adı verilen bu model, klasik hükümet sistemleri içinde başkanlık sistemine daha yakın görülmektedir.<sup>1</sup> Farklı ülkeler tarafından uygulanan başkanlık sistemlerinin, başkanlık sisteminin dünyadaki prototipi sayılan ABD başkanlık sisteminden farklılık taşıyan yönleri vardır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin, ABD’deki sistemin aksayan yönlerini düzeltmeyi ve ülkemizin yapısına uygun bir sistem oluşturmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.

2017 Anayasa değişikliği 18 maddelik bir anayasa değişikliği teklifidir. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum ile değişiklik teklifi kabul edilmiştir. Değişiklik ile Anayasa’nın bazı maddeleri doğrudan, bazı maddeleri ise dolaylı olarak değiştirilmiştir. Sonuç olarak Türkiye, 24 Haziran 2018 seçimlerinden sonra cumhurbaşkanının TBMM’de yemin etmesiyle yeni bir hükümet sistemine geçiş yapmıştır. Ülkemizde ilk kez uygulanacak ve tecrübe edilecek olan bu hükümet sistemiyle ilgili hukuki yönden uyumlaştırma çalışmaları da yapılmaktadır.

Anayasa değişikliği ile ilgili teklifin hazırlanması, meclis görüşmeleri, referandum süreci ve değişikliğin kabul edilmesi sonrasında hukukçular, yeni sistemle ilgili çalışmalar yapmışlardır. Sistemin olumlu ve olumsuz yönlerini, neler getirdiğini, neleri değiştirdiğini tespit etmeye çalışmışlardır. Cumhurbaşkanlığı sistemine ilişkin incelenmesi gereken daha pek çok konu bulunmaktadır. Bu çalışmada sistemle birlikte önemli değişikliklerin yapıldığı cumhurbaşkanının sorumluluğu konusu ele alınmıştır.

2017 Anayasa değişikliği ile Anayasa’nın cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen 105. maddesi de değiştirilmiştir. “Sorumluluk ve sorumsuzluk hali” şeklindeki madde başlığı “cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu” şeklinde değiştirilmiştir. Eski 105. madde hükmü tamamen kaldırılmış ve maddenin içeriği yeniden yazılmıştır. Böylece cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin olarak da önemli bir değişiklik yapılmıştır.

Cumhurbaşkanının sorumluluğu konusu, 2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde, doktrinde tartışmaların yaşandığı bir konu olmuştur. Değişiklik sonrasında da tartışmaların devam edeceği anlaşılmaktadır. Yeni sistemde cumhurbaşkanının sorumluluğunun sınırlarının çizilmesi gereklidir. 105. maddenin yeni halinde düzenlenen cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ilişkin yeni bir usul getirilmiştir. Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun

---

<sup>1</sup> BİLİR, Faruk. “Türkiye’ye Özgü Yeni Bir Hükümet Modeli: Cumhurbaşkanlığı Sistemi”, Yeni Türkiye, S.94, 2017, s.3.

maddi ve şekli sınırlarının ortaya konulması gereklidir. 105. maddede yer verilmeyen cumhurbaşkanının siyasi ve hukuki sorumluluklarına ilişkin olarak da sorumluluğun çerçevesi çizilmelidir.

Cumhurbaşkanlığı sistemi henüz ayrıntıları ile incelenmiş değildir. Sisteme ilişkin olarak daha çok genel nitelikte eserler ortaya konulmuştur. Yeni sistemde cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin olarak tespit edebildiğimiz kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Yapılan çalışmalarda konunun birkaç cümle ile geçiştirildiği görülmektedir. Yeni sisteme ilişkin kaynaklar, ağırlıklı olarak yapılan kısa değerlendirmeler ve röportajlardan ibarettir. Çalışmamızda devlet başkanının sorumluluğu konusu, batı hukukunda antik çağlardan monarşi yönetimlerine, hukukumuzda ise eski Türklerden Osmanlı Devletine uzanan geniş bir tarihi seyirde ele alınmıştır. Konuya ilişkin tartışmalar, ilk dönemlerden itibaren karşılaştırmalı olarak yapılmıştır. Bu sebeple gerek 1982 Anayasası'nın 2017 değişikliğinden önceki haline, gerekse daha eski dönemlere ilişkin eserlerden de yoğun olarak yararlanılmıştır. Farklı hükümet sistemlerinde devlet başkanlarının sorumluluğunu ele alan eserler de incelenmiştir.

Cumhurbaşkanının sorumluluğu konusu daha çok anayasa hukukunun içerisinde yer almaktadır. Buna karşın sorumluluk hukuku, farklı hukuk alanları ile de ilgilidir. Hukuki sorumluluk özel hukukla, cezai sorumluluk ise ceza hukukuyla bağlantılıdır. Bu nedenle bu alanlardaki hukukçuların eserleri de kaynaklarımız arasında yer almıştır.

Çalışmamızın birinci bölümü sorumluluk kavramı ve devlet başkanının sorumluluğu denilince akla gelen siyasi, hukuki ve cezai sorumluluk kavramlarının açıklanması ile başlamıştır. Daha sonra eski çağlarda, batı ve İslam medeniyetlerinde devlet başkanının sorumluluğuna kısaca değinilmiştir. Hukukumuzda devlet başkanının sorumluluğu kronolojik olarak incelenmiştir. Eski Türk hukukunda ve Osmanlı Devletinde devlet başkanının sorumluluğu ele alındıktan sonra 1921, 1924 ve 1961 anayasalarında devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir.

Tarihi süreçte devletler farklı hükümet sistemleri uygulamışlardır. Her sistemin avantaj ve dezavantajları tespit edilmiştir. Ancak uygulamalar her zaman teorilere uygun yürümemiştir. Bazı ülkelerde başarılı olan sistemler, farklı ülkelerde başarısızlığa uğrayabilmiştir. Ülkemizde 1876 Anayasası döneminde parlamenter monarşi sistemi, 1921 Anayasası döneminde meclis hükümeti sistemi ve 1924 sonrasında parlamenter sistem deneyimlerinden sonra hükümet sistemi değişikliğine gidilmiştir. Devlet başkanının sorumluluğu konusu, hükümet sistemleri ile de ilgili olduğundan ikinci bölümde hükümet sistemlerinde sorumluluk konusu ele alınmıştır. Siyasi, hukuki ve cezai sorumluluk konuları

monarşi, meclis hükümeti sistemi, parlamenter sistem, yarı başkanlık sistemi ve başkanlık sistemi alt başlıklarında ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde 1982 Anayasasında cumhurbaşkanının sorumluluğu konusu ele alınmıştır. Öncelikle cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna ilişkin yapılan değişiklikler, Anayasa'nın 2017 öncesi hali ve mevcut hali karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Hukuki sorumluluk konusu da benzer şekilde, 2017 öncesi ve sonrası karşılaştırılarak ele alınmıştır. Anayasa'nın 105. maddesinde yer verilen tek sorumluluk türü olan cezai sorumluluk hükümlerinin ne gibi değişiklikler getirdiği açıklanmıştır. Üçüncü bölümün son başlığında ise 105. madde ile getirilen yargılama usulü irdelenmiştir. Bu başlıkta önerge, meclis soruşturması, meclis kararları, Yüce Divan yargılaması gibi konuların ayrıntılarına inilmiştir.

Görülmektedir ki cumhurbaşkanının sorumluluğu konusu tarihi bağlamından ve hükümet sisteminden bağımsız değildir. Eski Türk devletlerinde ve Osmanlı Devletinde monarşi tecrübesine sahip ülkemiz, kısa bir meclis hükümeti deneyiminden sonra uzun süre parlamenter sistem deneyimi yaşamıştır. Bu deneyimlerde devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin tartışmaların ve karşılaştırmaların katkı sağlayacağı muhakkaktır. Öyle ki 1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanına tanınan dokunulmazlık yetkisinin, 1961 ve 1982 Anayasalarında yer almamasından dolayı, tartışmalar günümüze kadar devam etmiştir.

2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde cumhurbaşkanının sorumluluğu hakkında doktrinde, pek çok ayrıntıya ilişkin tartışmalar sürmüştür. Diğer ülkelerin tecrübeleri, tarihi tecrübeler, 1924 ve 1961 Anayasaları döneminde süregelen tartışmalara rağmen, 1982 Anayasası tartışmalı hususları çözmemiş, hatta bazı hususları daha tartışılır hale getirmiştir. Doktrindeki ağırlıklı kabullere karşın, hemen her konuda aksi yönde görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşler azınlığın görüşü olsa da tek bir hukukçu tarafından dile getirilse de siyasi olarak kullanılabilmiştir. Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olduğu dönemde, kamuoyunda kayıp trilyon davası olarak bilinen dava sebebiyle taciz edilmesi bunun bir örneğidir. Cumhurbaşkanının şahsının da cumhurbaşkanlığı makamının da tartışmalar sebebiyle hukuki güvencesi tam olarak sağlanamamıştır.

Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili sadece vatana ihanet suçundan dolayı sorumlu olduğu kabul edilse de vatana ihanet suçunun tanımının yapılmamış olması hukuki güvensizlik ve tartışma yaratmıştır. Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler ve bunlardan doğan sorumluluk 1961 Anayasası döneminden itibaren tartışılmıştır. Bu işlemlerden hukuki sorumluluk doğup doğmayacağı yine tartışmalı konular arasında yer almıştır. Cumhurbaşkanının kişisel suçlarına ilişkin sorumluluğu ve bu suçlarda uygulanacak usul de yine doktrin en çok tartışılan konularından olmuştur. 2017 Anayasa değişikliklerinin

getirdiği usul, muhtemeldir ki daha az tartişma meydana getirecektir. Çünkü getirilen hükümlerin daha net sınırlar çizdiği görülmektedir.

Siyasi olarak sorumsuz olan cumhurbaşkanı, 2017 Anayasa değişiklikleri ile sorumlu hale getirilmiştir. Hem meclise tanınan karşılıklı fesih yetkisi, hem de cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna ilişkin olarak değerlendirilebilir.

Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu, Anayasa'da düzenlenmemiştir. Bu sebeple cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu, herhangi bir vatandaşın hukuki sorumluluğu ile aynı duruma gelmiştir. 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi cumhurbaşkanının görevi ile ilgili, tek başına yaptığı işlemlerden doğan hukuki sorumluluğu ile ilgili tartişmalar son bulmuştur.

Cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin esaslı değişiklik ceza sorumluluğu ile ilgili olmuştur. Sorumluluğun kapsamı vatana ihanet suçu ile sınırlı iken cumhurbaşkanı tüm suç tiplerinden sorumlu hale gelmiştir. Bu düzenleme vatana ihanet suçunun tanımı, kapsamı ve kanuniliği ile ilgili tartişmaları bitirmiştir. Kişisel suç görev suçu ayırımı kalkmıştır. Cumhurbaşkanının işlediği iddia edilen tüm suçlar için aynı usul ngrlmştir. Bu usulde cumhurbaşkanı, meclis tarafından önerge ile suçlanacak, soruşturma komisyonu rapor hazırlayacak, meclis kararı ile Yüce Divan'a sevk gerçekleştirilecektir. Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan sıfatıyla cumhurbaşkanını yargılayacak ve hükmünü verecektir.

Bu alışma yeni hükümet sisteminde, cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin ilk çalışmalardan olması bakımından önemlidir. Başkanlık sistemine daha yakın kabul edilen, kendine özgü bu sistemde, statüsü güçlenmiş olan cumhurbaşkanının sorumluluğu, önemli konular arasındadır. Gerek referandum sürecinde, gerek sonrasında yapılan eleştiriler de bu alandaki çalışmaları daha önemli hale getirmektedir. Çünkü sistemin demokratikleşmeden uzaklaştığı iddialarının dayandırıldığı değişikliklerden biri de Cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin hükmün değertilmesidir.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### SORUMLULUK KAVRAMI VE

#### DEVLET BAŞKANLARININ SORUMLULUĞUNUN TARİHİ

Birinci bölümün ilk kısmında sorumluluk kavramı ele alınmıştır. Sorumluluk kavramı, hukukun işlevini yerine getirmesini sağlayan bir kurumu olarak eski çağlardan itibaren ortaya çıkmıştır. Sorumluluk anlayışında, hukuk sistemleri arasında ve tarihi uygulamada değişiklikler meydana gelmiştir. Konumuz olan devlet başkanlarının sorumluluğu, siyasi sorumluluk, hukuki sorumluluk ve cezai sorumluluk başlıkları altında ele alınmıştır.

Bölümün ikinci kısmında, devlet başkanlarının sorumluluğunun tarihi gelişimi incelenmiştir. Devlet olgusunun ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren devlet başkanının sorumluluğu ele alınmıştır. Sırasıyla ilkçağ devletlerinde, ortaçağ Avrupa devletlerinde, Orta Asya Türk devletlerinde, İslam tarihinde, Osmanlı Devleti'nde ve anayasalarımızda devlet başkanının sorumluluğu ele alınmıştır.

#### I. SORUMLULUK KAVRAMI VE TÜRLERİ

Devlet başkanlarının sorumluluğu ele alınmadan önce sorumluluk kavramının ele alınması gerekir. Sorumluluk kavramı ve karşıtı olan sorumsuzluk kavramı, sorumluluk kavramının gelişimi ve sorumluluk türleri bu bölümün ana başlıklarıdır.

##### A. Sorumluluk ve Sorumsuzluk Kavramları

Sorumluluk kavramının çeşitli tanımları yapılmıştır. Geçmişte hukukumuzda Arapça kökenli mesuliyet kelimesi ile de ifade edilen kavram, uyulması gereken bir kurala aykırı hareketin hesabının verilmesi şeklinde tanımlanmıştır.<sup>2</sup> Türkçe karşılık olarak önerilen sorum kelimesi ise yaygınlık kazanamamıştır.<sup>3</sup>

---

<sup>2</sup> Sorumluluk kelimesinin Almanca karşılıkları haftung, haftpflicht, verantwortlichkeit, schuld, Fransızca karşılığı responsabilite, İngilizce karşılıkları responsibility, liability şeklindedir. Türk Hukuk Lugati, Türk Hukuk Kurumu, Ankara, 1991, s.230.

<sup>3</sup> GÜLFİDAN, Osman Serkan. Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.11.

Sorumluluk, kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet olarak tanımlanmıştır.<sup>4</sup> Bir diğer tanımda sorumluluk, kişinin fiiline karşılık vicdanı ve kamu otoritesi önünde hesap vermesidir.<sup>5</sup> Kişinin yaptığı eylem ve işlemler sebebiyle hukuk sistemi karşısındaki yükümlülüğü, sorumluluktur.<sup>6</sup> Sorumluluk hukuk kurallarına değer katan bir unsurdur. Sorumluluk olmadığında, hukuk kurallarının ahlak kurallarından farkı kalmaz.<sup>7</sup>

Hukuki anlamda sorumluluk, uyulması gereken bir kurala aykırı davranışın hesabını verme; tazminatla yükümlü tutulma; işlenmiş olan suçun gerektirdiği cezayı çekme şeklinde ifade edilmiştir.<sup>8</sup> Hukuki anlamda sorumluluk tanımına bakıldığı zaman, sorumluluk kavramının üç şekli olduğu anlaşılmaktadır. Hukuk alanında sorumluluk kavramı, siyasi sorumluluk, hukuki sorumluluk ve cezai sorumluluk olarak incelenmektedir.

Doktrinde sorumluluk yerine sorumsuzluk şeklinde bir kullanım da yaygındır. Sorumluluğun tersi olan sorumsuzluk, cumhurbaşkanının göreviyle ilgili sözlerinden, eylemlerinden ve işlemlerinden dolayı herhangi bir soruşturmaya ve kovuşturmayaya tabi tutulamaması anlamındadır. Sorumluluk gibi sorumsuzluk kavramı da siyasi, hukuki ve cezai anlamda değerlendirilmektedir.

Sorumluluğun, suçları önleme ve suçtan doğan zararları giderme şeklinde iki temel amacı vardır. Suç heveslilerini korkutarak, suç işleyenleri ıslah ederek ve tekrar suç işleyemez hale getirerek suçu önleyebilir.<sup>9</sup>

## **B. Sorumluluk Kavramının Gelişimi**

Eski çağlarda hukuka aykırı bir fiilin hukuki ve cezai sorumluluğu birlikte gerçekleşiyor ve yaptırımları olan tazminat ve ceza da bir arada yer alıyordu.<sup>10</sup> Sorumluluk

<sup>4</sup> Güncel Türkçe Sözlük,

[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5aed92fa540134.25138616](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5aed92fa540134.25138616), E.T. 05.05.2018.

<sup>5</sup> BELGESAY, Mustafa Reşit. Kuran Hükümleri ve Modern Hukuk, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1962, s.271.

<sup>6</sup> DÖNMEZER, Sulhi. Cezai Mesuliyetin Esası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1949, s.1; YÜCEL, Bülent. “Devlet Başkanı Sorumsuzluğunun Hükümet Sistemine Yansımaları ve Türkiye Uygulaması”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Akar Öcal Armağanı, Özel Sayı 3, 2016, s.124.

<sup>7</sup> BİLGE, Necip. “Bakanların Görev ve Sorumluları”, AÜHF Dergisi, c.10, S.1, 1953, s.145; SNYDER, Orvill C. “Criminal Responsibility”, Duke Law Journal, S.204, 1962, s.204.

<sup>8</sup> YILMAZ, Ejder. Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003, s.618.

<sup>9</sup> BELGESAY, 1962, s.271.

tarihi süreçte kısas ilkesi ile başlamıştı. Kısasta, zarar görenin zarar verene karşı, uğradığı zarara benzer bir zarar verme hakkı vardır. Bir sonraki aşamada bireylerin birbirlerine ceza verme yetkisi kaldırılmış, ceza verme yetkisi devlete tanınmıştır. Böylece cezai sorumluluk ile hukuki sorumluluk ayrılmıştır.<sup>11</sup> Hukuki sorumluluk üçüncü kişiye verilen zararı tazmin ettirmekle sınırlanmıştır.

Ortaçağdan 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar, doktrinde ve uygulamada, kusur sorumluluğu kabul görmüştür. 19. yüzyılda kanunlaştırma hareketleri başlamış ve kusur sorumluluğu modern kanunlar içinde yer almıştır. Son olarak bireylerin bazı hallerde kusursuz olarak sorumlu olacakları kabul edilmiştir.<sup>12</sup> Aslında kusursuz sorumluluğun, kusur sorumluluğundan önce, İlkçağda ve Roma hukukunda uygulandığı görülmektedir. Bu dönemlerde zarardan ve zararın giderilmesinden hareket edilmiş, bu sebeple kusur aranmamıştır.<sup>13</sup>

Devlet başkanının sorumluluğu konusu monarşi rejiminin yaygın olduğu dönemde söz konusu olmamıştır. Monarşilerin parlamenter monarşiye veya cumhuriyete dönüşmesi, devlet başkanının sorumluluğunu gündeme getirmiştir. Anayasacılık hareketi ile devlet başkanının sorumluluğu Anayasalarda yer almaya başlamıştır.

Anayasalarda devlet başkanının ilk olarak siyasi sorumluluğu yer almıştır. Daha sonra ceza sorumluluğuna ilişkin hükümler de konulmuştur. Genel olarak hukuki sorumluluğa ilişkin hükümlere yer verilmemiştir. Çünkü devlet başkanının her vatandaş gibi hukuki sorumluluğa sahip olduğu düşünülmüştür.<sup>14</sup>

### C. Sorumluluk Türleri

Yönetenlerin sorumlulukları siyasi, hukuki ve cezai sorumluluk olarak üç başlık altında ele alınmıştır. Devlet başkanları ve dolayısıyla cumhurbaşkanı hakkında da bu üç sorumluluk bakımından inceleme yapılmaktadır. Sorumluluk türleri bu şekilde ayrılmış olmakla birlikte, bu sorumlulukları ortaya çıkaran eylem ve işlemler kesin olarak ayrılmış

<sup>10</sup> İMRE, Zahit. "Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri", İÜHF Mecmuası, c.13, S.4, 1947, s.1475.

<sup>11</sup> GÜRİZ, Adnan. Hukuk Başlangıcı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, s.185.

<sup>12</sup> Deschenaux- Tercier, s.29 vd.'dan aktaran EREN, Fikret. Borçlar Hukuku, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.461-462; İMRE, 1947, s.1475.

<sup>13</sup> İMRE, 1947, s.1475; GÜRİZ, 2003, s.185; GÜVEL, Övünç. "Roma Hukukunda Sorumluluk", SÜHF Dergisi, c.25, S.2, 2017, s.376 vd.

<sup>14</sup> KESKİNSOY, Ömer. 1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu, Savaş Yayınevi, Ankara, 2013, s.67.

değildir. Bir eylem ve işlemle her üç sorumluluğun ortaya çıkması mümkündür. Aralarındaki fark siyasi sorumluluk doğuran eylem ve işlemlerin kanunda düzenlenmeyecek kadar çok olması; hukuki ve cezai sorumluluk doğuran eylemlerin ise kanunlarda düzenlenmiş olmasıdır.<sup>15</sup>

## 1. Siyasi Sorumluluk

Siyasi sorumluluk, yönetenlerin egemene karşı sorumluluğudur.<sup>16</sup> Bu sorumluluk sosyal, ekonomik, kültürel, askeri, mali, politik vb. pek çok konudan kaynaklanabilir. Kısaca yönetenlerin her türlü eylem ve işlemi, siyasi sorumluluğa sebep olabilir.<sup>17</sup> Hatta siyasi sorumluluk, yapılması gerektiği halde yapılmamış eylem ve işlemlerden dolayı da söz konusu olabilir.<sup>18</sup> Siyasi sorumluluk, yasama organı ile yürütme organı arasındaki herhangi bir görüş ayrılığında kaynaklanabilir. Siyasi sorumluğa sebep olan fiillerin herhangi bir hukuk ihlali içermesi şart değildir.<sup>19</sup>

Konumuz bakımından siyasi sorumluluk, devlet başkanının seçmenlere ve onların temsilcilerine karşı olan sorumluluğudur. Hukuki ve cezai sorumluluktan farklı olarak konu bakımından sınırlandırılmamıştır.<sup>20</sup> Bu sebeple siyasi sorumluluğa sebep olan fiillerin belirlenmesi, sayılması, hukuki düzenlemelere konu yapılması söz konusu değildir. Siyasi sorumluluğun hukuki ve cezai sorumluluktan bir diğer farkı da herkes için geçerli olmamasıdır. Yani siyasi sorumluluk siyasetçileri ilgilendirir. Hukuki ve cezai sorumluluk ise siyasetçi olsun veya olmasın herkesi ilgilendiren sorumluluk türleridir.<sup>21</sup> Siyasi sorumluluk, sorumluluğun süresi bakımından da diğer sorumluluk türlerinden ayrılır. Siyasi sorumluluk sadece kişinin görevi süresince söz konusudur. Hukuki ve cezai sorumluluk ise görevin sona ermesinden sonra da söz konusu olabilir.<sup>22</sup> Hukuki sorumluluğun doğması için taraflar arasında bir ilişki bulunması ve bu ilişkiden dolayı karşı tarafın zarara uğraması şartları aranır.

<sup>15</sup> BİLGE, Necip. Bakanların Görev ve Sorumluları, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1956, s.28.

<sup>16</sup> KESKİNSOY, 2013, s.91.

<sup>17</sup> ATAR, Yavuz. Türk Anayasa Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s.297.

<sup>18</sup> TÜLEN, 2007, s.40.

<sup>19</sup> İSLAM, Nadir Latif. Türkiyede Gensoru ve Meclis Tahkikatı, Ankara, t.y., s.7.

<sup>20</sup> TÜLEN, 2007, s.39; BİLGE, 1956, s.27-28.

<sup>21</sup> Hükümet sistemleri bakımından siyasi sorumluluğu olan kişilerin daha da daralması mümkündür. Örneğin parlamenter sistemde siyasi sorumluluk bakanlar için söz konusudur. İTİŞGEN DÜLGER, Rezzan. Parlamenter Sistemde Devlet Başkanının Cezai Mesuliyeti, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2017, s.35.

<sup>22</sup> İSLAM, 1966, s.18-19.

Siyasi sorumlulukta ise taraflar arasında herhangi bir ilişki bulunmasına gerek yoktur. Zararın ortaya çıkması da önemli değildir. Zarar olmasa dahi siyasi sorumluluk söz konusu olabilir.<sup>23</sup>

Siyasi sorumluluk doğuracak işlemleri sayı olarak sınırlamak, bir hukuki düzenleme ile kısıtlamak mümkün değildir. Bu yüzden anayasalarda ve kanunlarda siyasi sorumluluk doğuran sebeplere ilişkin düzenleme bulunmaz. Meclisin güvenini sarsan herhangi bir sebep, siyasi sorumluluk doğurabilir.<sup>24</sup> Hukuki ve cezai sorumlulukta, sorumluluğun doğması için kanunların ihlal edilmiş olması gereklidir. Siyasi sorumlulukta ise bir suç söz konusu olmadan, yürütme ile yasama arasındaki bir görüş ayrılığından dolayı sorumluluk ortaya çıkabilir.<sup>25</sup> Hatta siyasi sorumluluk, yöneticinin bizzat kendi kusuru olmadan, beraber siyaset yaptığı kişilerin kusurları sebebiyle de ortaya çıkabilir.<sup>26</sup> Hatta siyasetle ilgili olmayan aile bireylerinin fiillerinden dolayı siyasi sorumluluk söz konusu olabilir. Örneğin bir siyasetçi eşinin veya çocuğunun herhangi bir yanlış fiilinden dolayı istifa etmek, görevini bırakmak zorunda kalabilir.

Siyasi sorumluluk, hesap verme ve cevap verme sorumluluklarına karşılık gelmekte iken, günümüzde daha çok hesap verme sorumluluğu olarak görülmektedir.<sup>27</sup> Siyasi sorumluluğun yaptırımı görevden alınmadır. Demokrasilerde egemenlik halka ait olduğundan, yetkileri de genellikle temsilciler kullandığından, görevden alma yetkisi halka veya temsilcilerine aittir. Halk veya temsilcileri, beğenmedikleri yöneticileri görevden alma hakkına sahiptir.<sup>28</sup>

Siyasi sorumluluk yönetenlerin halka karşı sorumluluğu olduğundan, diğer sorumluluk türlerine nazaran çok daha geniş bir kitleye karşı sorumluluk içerir. Hukuki ve cezai sorumluluk türlerinde, daha az sayıdaki kişi veya kişilere karşı sorumluluk söz konusudur.<sup>29</sup>

Siyasi sorumluluk sonucunda mali ve cezai sorumluluk da söz konusu olabilir. Yönetim hataları yüzünden devlete ve kişilere zarar verenler şahsi malvarlıklarından zararı giderme sorumluluğu doğar. Ayrıca siyasi sorumluluğa sebep olan hareket, ceza kanununa

---

<sup>23</sup> İTİŞGEN DÜLGER, 2017A, s.36.

<sup>24</sup> BİLGE, 1956, s.27.

<sup>25</sup> TÜLEN, 2007, s.39.

<sup>26</sup> İSLAM, 1966, s.19.

<sup>27</sup> KILIÇ, Abbas. “Siyasi Sorumluluk Kurumunun Hükümet Sistemleri Açısından Değerlendirilmesi”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S.8, 2016, s.271.

<sup>28</sup> GÖZLER, Kemal. Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2013, s.288; TÜLEN, 2007, s.38-39; KILIÇ, 2016, s.271.

<sup>29</sup> İTİŞGEN DÜLGER, 2017A, s.35.

aykırı ise cezai sorumluluk da söz konusu olur.<sup>30</sup> Hatta hukuki ve cezai sorumluluk gerektiren eylem ve işlemler de siyasi sorumluluk içinde yer alabilir. Hukuki ve cezai sorumluluk gerektirmeyen eylem ve işlemler de siyasi sorumluluk doğurabilir.<sup>31</sup> Hangi eylem ve işlemlerin siyasi sorumluluk doğuracağı, seçmenlerin ve temsilcilerinin takdirindedir.

Siyasi sorumluluk bireysel veya kolektif olarak söz konusu olabilir. Parlamenter sistemde, hükümetin güvensizlik oyu alması durumunda kolektif sorumluluk söz konusudur. Bir bakanın güvensizlik oyu alması ise bireysel sorumluluk sonucunu doğurur.<sup>32</sup> Hukuki ve cezai sorumluluk ise siyasi sorumluluk gibi kolektif olarak ortaya çıkmaz. Hukuki ve cezai sorumluluk her zaman bireyseldir.<sup>33</sup>

## 2. Hukuki Sorumluluk

Geniş anlamda hukuki sorumluluğa mali sorumluluk da denilmektedir. Mali sorumluluğun medeni sorumluluk ve idari sorumluluk şeklinde iki yönü vardır. Bu iki alt başlıktan medeni sorumluluk, dar anlamda hukuki sorumluluğa eşittir. Hukuki sorumluluk, bir kişinin diğer kişiye verdiği zararın, zarar verenin malvarlığına devletin cebren el koyması yoluyla tazmin edilmesidir. Zarar verenin kendi rızasıyla zararı tazmin etmemesi durumunda, tazmini devlet gerçekleştirir. Zararın devlet yoluyla tazminine sorumluluk denir.<sup>34</sup> Siyasi sorumluluktan farklı olarak hukuki sorumluluk herkes için söz konusudur. Ancak ehliyet ve yaş gibi şartlar da aranmaktadır.<sup>35</sup>

Hukuki sorumluluk, taraflar arasındaki hukuki işlemlerden, hukuki eylemlerden veya kanunun doğrudan bağladığı sonuçlardan doğabilir.<sup>36</sup> Ancak hukuki sorumluluğun doğumunda kanunilik şartı aranmaz. Kanunda düzenlenmeyen hususlarda da sorumluluk ortaya çıkabilir. Hukuki sorumluluk için aranan bir şart da taraflar arasında bir ilişkinin bulunmasıdır.<sup>37</sup> Hukuki sorumluluk sonucunda aynen teslim, eski hale iade, tazminat gibi yaptırımlar uygulanır.<sup>38</sup>

<sup>30</sup> Türk Hukuk Lugati, 1991, s.231; BİLGE, 1956, s.26.

<sup>31</sup> BİLGE, 1956, s.27.

<sup>32</sup> ÖZÇELİK, A. Selçuk. Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982, s.318; GÜRİZ, 2003, s.192.

<sup>33</sup> ÖZÇELİK, 1982, s.318.

<sup>34</sup> GÖZLER, Kemal. İdare Hukuku Dersleri, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2015, s.739.

<sup>35</sup> İTİŞGEN DÜLGER, 2017A, s.41.

<sup>36</sup> ANAYURT, Ömer. Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s.348.

<sup>37</sup> İTİŞGEN DÜLGER, 2017A, s.41-42.

<sup>38</sup> GÖZLER, Kemal. Devlet Başkanları, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2016, s.108.

Sorumluluk, borçlunun, edimin ifası için alacaklıya karşı malvarlığı ile sorumlu olmasıdır. Hukuki sorumluluk, özel hukuka ilişkin sorumluluktur. Bu sorumluluk sözleşmeden veya haksız fiilden kaynaklanır. Sorumluluğun söz konusu olabilmesi için kusur bulunmalıdır. Borçlar hukukunun temel ilkelerinden biri kusur sorumluluğudur. Hem sözleşmeden doğan sorumlulukta, hem haksız fiil sorumluluğunda kişinin kusuru aranır.<sup>39</sup>

Sözleşme sorumluluğunda, kişinin sorumlu tutulabilmesi için kusurlu olması gerekir. Sorumluluktan kurtulmak isteyen borçlu, kusursuz olduğunu ispatlamalıdır. Haksız fiil sorumluluğunda ise kusur, sorumluluğun kurucu unsurudur. Haksız fiilden doğan sorumlulukta, ispat yükü davacı alacaklının üzerindedir.<sup>40</sup>

Hukukumuzda, bazı hallerde, kusursuz sorumluluk da söz konusudur. Kusursuz sorumluluk hallerinde kişi, çoğu zaman başkasının davranışı yüzünden ortaya çıkan zararlar dolayısıyla sorumlu tutulmuştur.<sup>41</sup>

Sorumluluğun sonucu tazminat ödeme yükümlülüğüdür. Bu yükümlülük hem kusurlu, hem kusursuz sorumluluk hallerinde söz konusudur.<sup>42</sup>

### 3. Cezai Sorumluluk

Cezai sorumluluk, ceza hukukuna ilişkin sorumluluktur. Kişinin işlemiş olduğu bir suçun gerektirdiği yaptırıma maruz kalabilmesidir.<sup>43</sup> Cezai sorumluluğun söz konusu olabilmesi için nedensellik bağı, irade serbestliği ve ayırt etme gücü ile kusur bulunmalıdır.<sup>44</sup> Cezai sorumluluk, mağdurun zararlarını tazmin etmez, hatta mağdurun menfaatine ters de düşebilir.<sup>45</sup>

<sup>39</sup> EREN, 2011, s.21, 78-79; KILIÇOĞLU, Ahmet M. Borçlar Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s.22; ZAPATA, Tan Tahsin. Borçlar Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, s.24-25.

<sup>40</sup> AYAN, Mehmet. Borçlar Hukuku, Mimoza Yayınları, 2015, s.13.

<sup>41</sup> AKINCI, Şahin. Borçlar Hukuku Bilgisi, Sayram Yayınları, Konya, 2013, s.15. Adam çalıştırmanın sorumluluğu, hayvan bulunduranın sorumluluğu, bina sahibinin sorumluluğu, motorlu araç işletenin sorumluluğu kusursuz sorumluluk hallerine örnektir. EREN, 2011, s.573 vd.; KILIÇOĞLU, 2008, s.224 vd.; AYAN, 2015, s.13; ZAPATA, 2014, s.256 vd.; ANAYURT, 2016, s.351-352.

<sup>42</sup> EREN, 2011, s.443-444.

<sup>43</sup> Türk Hukuk Lugati, 1991, s.231.

<sup>44</sup> GÜRİZ, 2003, s.191. Ceza sorumluluğunun temelleri suçun unsurları olan hareket, netice ve nedensellik bağıdır. Ancak sorumluluğun doğması için bunlar yeterli değildir. Neticede zarar ortaya çıkmış olmalıdır. Failin ayırt etme gücü olmalıdır. SNYDER, 1962, s.204-205.

<sup>45</sup> BELGESAY, 1962, s.271.

İşlenen suçlar bakımından idam, hapis cezası, para cezası gibi cezai yaptırımlar uygulanmaktadır.<sup>46</sup> Bu yaptırımlar ceza kanunlarında düzenlenmiştir.<sup>47</sup> Yaptırımlar, cezai sorumlulukta daha fazla öneme sahiptir. Yaptırımları yönüyle siyasi ve hukuki sorumluluktan daha ağır bir sorumluluk türüdür.<sup>48</sup>

Ceza sorumluluğunun siyasi ve hukuki sorumluluk türlerinden farkları vardır. Bunlardan biri ceza kanunlarının önleme ve caydırma amaçlarına ve fonksiyonlarına sahip olmasıdır. Bir diğer fark ceza sorumluluğunda kanunilik ilkesinin uygulanmasıdır. Ceza sorumluluğu, sorumluluğun şahsi olması yönüyle de diğer sorumluluk türlerinden ayrılır. Ceza hukukunda kusursuz sorumluluk ve kolektif sorumluluk, uygulama alanı bulamaz.<sup>49</sup>

## II. DEVLET BAŞKANLARININ SORUMLULUĞUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

Devlet başkanının sorumluluğu, devlet başkanlığı makamında bulunan kişinin davranışlarından, yetkilerini kullanımından ve görevlerini ifadan kaynaklanan sonuçları üstlenmesidir.<sup>50</sup> Tarihte devlet başkanları başlangıçta sorumsuz olarak kabul edilirken, zamanla sorumlu kabul edilmeye başlanmışlardır.<sup>51</sup>

Devlet başkanının sorumsuzluktan sorumluluğa geçişi ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Sonuç olarak geline noktada da tüm ülkelerin aynı sorumluluk anlayışını kabul etmediği, farklılıklara sahip olduğu görülmektedir.

### A. Eskiçağda Devlet Başkanının Sorumluluğu

Hititlerde, sosyal konumu ve makamı ne olursa olsun, suç işleyenler yargılanmıştır. Pankuş Meclisi, kral ve kraliçeyi sorgulama, yargılama ve mahkûm etme yetkisine sahip bir meclistir.<sup>52</sup> Hitit hukukuna ilişkin ele geçen bazı tabletlerde, kralların yaptıkları işlemlerden dolayı hesap verdikleri şeklinde ibareler vardır.<sup>53</sup> Hatta MÖ 1500'lü yıllarda tahta çıkan

<sup>46</sup> ATAR, 2017, s.298; GÖZLER, 2013, s.289.

<sup>47</sup> ÖZKUL, Fatih. 1982 Anayasasında Cumhurbaşkanı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, s.166.

<sup>48</sup> DÖNMEZER, 1949, s.1-3; İTİŞGEN DÜLGER, 2017A, s.42-43.

<sup>49</sup> İTİŞGEN DÜLGER, 2017A, s.43-44.

<sup>50</sup> TAŞDÖĞEN, Salih. Anayasa Hukukunda Karşı-İmza Kuralı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s.95.

<sup>51</sup> İTİŞGEN DÜLGER, 2017A, s.63.

<sup>52</sup> KOZAK, İbrahim Erol; SAVAŞ, Abdurrahman; vdi. Hukuk Tarihi, Ed. Fethi Gedikli, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2014, s.13; EKİNCİ, Ekrem Buğra. Hukukun Serüveni, Arı Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.59.

<sup>53</sup> KOZAK, İbrahim Erol. Genel Hukuk Tarihi, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s.171.

Telipinu tarafından hazırlanan kanunda, Pankuş meclisine, krala ölüm cezası verebilme yetkisi yer almıştır. Hitit kaynaklarında kralın yargılandığına dair herhangi bir uygulama örneği yer almasa da kanun, kralın sorumlu tutulması bakımından önemlidir.<sup>54</sup>

Kadim Hint'te kralın suçluyu affetme yetkisi vardı. Suçluyu affeden kral onun suçunu yüklenmiş olurdu. Ancak kralın sorumluluğu maddi değil manevi idi. Kurban keserek sorumluluğundan kurtulabilirdi.<sup>55</sup>

Kadim İran'da ilahi iradenin temsilcisi kabul edilen kralın ilan ettiği yasa ve fermanlar tartışılmaz, hâkim sıfatıyla verdiği kararlara itiraz etmek ilahi iradeye saygısızlık sayılırdı. Yani teorik olarak kral sorumsuzdu.<sup>56</sup> Uygulamada ise adaletleriyle tanınan eski İran hükümdarlarını, din, gelenekler ve hükümdarların koyduğu kanunlar sınırlandırmıştır.<sup>57</sup> Benzer yapı Sasani İmparatorluğu döneminde de devam etmiştir. Mutlak ve teokratik bir monarşi düzeninde hiçbir hareketinden sorumlu olmayan hükümdarlar, uygulamada bir baskı rejimi oluşturmamıştır.<sup>58</sup>

Kadim Çin'de de imparatorları sınırlandıran gelenekler ve kanunlar bulunuyordu. Bazı kurallara uyulmaması imparatorun tahttan indirilmesine, hanedanın sona ermesine sebep olabilirdi.<sup>59</sup> Bir Çin imparatoru, adil olmayan davranışlarından ilahi olarak sorumlu olduğunu ifade etmiştir.<sup>60</sup>

## **B. Batıda Devlet Başkanının Sorumluluğu**

Son yüzyıllara kadar mutlak monarşi ile yönetilen batı dünyasında, devlet başkanı genel olarak soy esasına göre başa geçiyordu. Dini sistemlerle uyumlu olan mutlak monarşi, Hıristiyanlık anlayışı ile de uyumludur. Bu dönemde kralların Tanrı tarafından devleti yönetmek üzere görevlendirildiğine inanılmıştır.<sup>61</sup> Orta Çağ Avrupasında kurulan devletlerin tamamı, monarşik sistemle yönetilmişlerdir.<sup>62</sup> Batı hukukunun temelini oluşturan Roma

<sup>54</sup> SAĞCAN, Tamer. Bey'e İltimas Yapmayanların Hukuku: Hitit Yasaları, 07.02.2017, [http://bilimdili.com/arkeotarih/arkeoloji/hitit-yasalari/#\\_ftnref8](http://bilimdili.com/arkeotarih/arkeoloji/hitit-yasalari/#_ftnref8), E.T. 09.07.2018.

<sup>55</sup> KOZAK vdi, 2014, s.20; EKİNCİ, 2011, s.86.

<sup>56</sup> KOZAK, 2011, s.389.

<sup>57</sup> EKİNCİ, 2011, s.72.

<sup>58</sup> KOZAK, 2011, s.396.

<sup>59</sup> KOZAK, 2011, s.536-537.

<sup>60</sup> WU, s.510'dan aktaran KOZAK, 2011, s.540.

<sup>61</sup> WALZER, Michael. Regicide and Revolution, Social Research, Vol.40, No.4, Winter 1973, s.623-624.

<sup>62</sup> Okandan, Ortaçağ'daki başlıca Avrupa devletlerini değerlendirdikten sonra diğer devletlere de değinmiş ve İslam dünyası hakkında bilgiler vermiştir. Eserin sonraki bölümlerinde Avrupa devletlerinin monarşiden

İmparatorluğunda da kral, her alanda yetkili olmuştur. Her alanda kralı görevli kılan imperium yetkisi onu aynı zamanda sorumsuz kılmıştır. Cumhuriyet dönemi mutlak iktidara tepki olarak gelişmiş ve kralın iktidarını sınırlandırmıştır. İmparatorluk dönemi tekrar mutlak rejimi getirmiştir.<sup>63</sup>

İngiltere ve Fransa’da krallar, Orta Çağ’dan reform dönemine kadar, kutsal ve mistik güçlere sahip kişiler olarak kabul ediliyordu. Kralların çeşitli hastalıkları dahi iyileştirebildiklerine inanılıyordu.<sup>64</sup> Bu yüzden insanlar, kralların verdiği kadar hakka sahipti. Dünyanın ilk anayasal belgelerinden sayılan Kral John tarafından 1215 yılında ilan edilen Magna Carta da insanlara tanınan hak ve özgürlüklerle ilgilidir. Ancak krala sorumluluk yükleyen hükümlere yer verilmeyen bir belgedir.<sup>65</sup> Buna karşın Magna Carta’daki yemine aykırı hareket eden Kral John hakkında, Lordlar Kamarası yargılama kararı almıştır. Kralın mahkemeye gitmemesi sonucunda gıyabında yapılan yargılamada, kral suçlu bulunmuştur. Mahkeme emrine uymama, cinayet ve vatana ihanet suçlarından dolayı kral ölüm cezasına mahkûm edilmiş ve Fransa’daki tımarlarına el konulması kararı verilmiştir.<sup>66</sup>

1688 tarihli Bill of Rights da kralın sorumluluğuna doğru giden yolda kralın yetkilerini kısıtlayan bir belge olmuştur. 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirisi’nin 2. maddesi ise şu şekildedir: “İktidar yetkisi halktadır ve iktidarı kullananlar halkın hizmetinde oldukları için halka karşı sorumludurlar”. 3. maddede ise toplumun ortak yararını sağlayamayan siyasi iktidarın değiştirileceğinden bahsedilmiştir.<sup>67</sup> Virginia Haklar Bildirisi’nin bu hükümleri, iktidarı kullananların, dolayısıyla iktidarın başındaki devlet başkanının sorumluluğunu içermektedir. 2. ve 3. maddelerdeki hükümler özellikle siyasi sorumluluk ile ilgilidir.

Fransız İhtilali ise tüm ihtilal dönemleri gibi kimsenin hukuken güvende olmadığı bir dönemdir. Özellikle devlet başkanları için bu güvensizlik daha belirgin olmuştur. 1793 yılında

---

cumhuriyete geçişleri hakkında bilgiler vardır. OKANDAN, Recai G. Umumi Amme Hukuku, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976, s.181 vd.

<sup>63</sup> KUTLU, Mustafa. Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi Hukuk Devletinin Kökenleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2001, s.58-67.

<sup>64</sup> WALZER, 1973, s.639.

<sup>65</sup> VINCENT, Nicholas. Magna Carta A Very Short Introduction, Oxford University Press, 2012, s.1; İngilizce tam metin için bkz. s.111 vd.

<sup>66</sup> TYRRELL, James. The General History of England, Both Ecclesiastical and Civil: From The Beginning of the Reign Of King William I... To the End of the Reign Of King Henry the Third, Vol. 2, Rogers, 1700, s.722-723.

<sup>67</sup> KUTLU, 2001, s.29.

Kral XVI. Louis'e ölüm cezası verilmiş ve bu ceza giyotinle infaz edilmiştir. Yine kraliçe Marie Antoinette de ölüm cezasına çarptırılmıştır.<sup>68</sup>

Günümüzde özellikle parlamenter sistemde, devlet başkanlarının sorumsuz kabul edilmesinde monarşilerin etkisi olduğu kabul edilmektedir. “Kral yanlış yapmaz” anlayışı, krallardan sonra da devam etmiş ve devlet başkanlarının sorumsuz kabul edilmesinin sebeplerinden biri olmuştur.<sup>69</sup> Avrupa tarihinde kralın sorumsuzluğunun istisnası niteliğinde örnekler de vardır. Bunlardan bir tanesi İngiltere, İskoçya ve İrlanda kralı olan I. Charles, parlamentonun oluşturduğu bir mahkeme tarafından yargılanmıştır. Ağır ihanet ve diğer ağır kabahatlerinden dolayı suçlu bulunan kral, ölüm cezasına çarptırılmıştır.<sup>70</sup>

Batıda devlet başkanının sorumluluğu denilince, daha çok parlamenter sistemden bahsedilmektedir. Parlamenter sistem, İngiltere’de doğmuş ve uzun bir süreçte gelişmiştir. Parlamenter sistemin beşiği İngiltere’de impeachment (suçlama), bakanların Avam Kamarası tarafından suçlanması ve Lordlar kamarası tarafından yargılanması yöntemidir. Bu yöntem devlet başkanlarının suçlanması yöntemi haline gelmiştir. Impeachment, 14. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır.<sup>71</sup> Bu yöntem 17. yüzyıl sonlarına kadar cezai sorumluluk gerektiren durumlarda kullanılmıştır. 18. yüzyıldan itibaren ise siyasi bir nitelik kazanmıştır. Impeachment yönteminin gelişme sürecinde, devlet başkanlarının sorumsuz olması sebebiyle, bu yöntem başbakanlar için uygulanmıştır. Başbakanın siyasi olarak suçlanması sonucunda, cezai sorumluluğun yerini siyasi sorumluluk almıştır. Böylece impeachment yönteminin yerini güvensizlik oyu ile düşürme yöntemi almıştır.<sup>72</sup> Impeachment yöntemi usulen devam etmekle birlikte uygulamada örneği görülmemektedir.<sup>73</sup>

Sonuç olarak Avrupa tarihinde, kralların sorumsuzluğu esastır. Bu genel anlayışın istisnası niteliğinde yargılanan ve cezalandırılan krallar da olmuştur. Ancak istisnalar, kralların sorumsuz olduğu genel kabulünü kıramamış ve bu genel kabul modern hükümet

<sup>68</sup> ARMAOĞLU, Fahir. 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914). Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s.48.

<sup>69</sup> TUNÇKAŞIK, Halit. Parlamenter Sistem: Teori, Pratik ve Tartışmalar in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.17. Latince “Rex non potest peccare” ifadesinin karşılığı olan “Kral yanlış yapmaz” düşüncesi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kralın gücünden, hukuk anlayışından veya yetkisizliğinden dolayı yanlış yapamayacağı şeklinde görüşler ileri sürülmüştür. GUY, 2004-2005, s.396’dan aktaran İTİŞGEN DÜLGER, 2017A, s.63.

<sup>70</sup> I. Charles’in yargılanmasının Fransız İhtilalinde yargılanan XVI. Louis’den farkı, krallık görevi devam ederken yargılanması ve cezasının infaz edilmesidir. İTİŞGEN DÜLGER, 2017A, s.66-70.

<sup>71</sup> KAPICI, 2001, s.29; İTİŞGEN DÜLGER, 2017A, s.66.

<sup>72</sup> GÖZLER, 2011, c.2, s.601.

<sup>73</sup> KAPICI, 2001, s.30.

sistemlerini de etkilemiştir. Devlet başkanlarının sorumsuzluğu anlayışının kökeni, Batıdaki monarşilere dayandırılmaktadır.

### C. Eski Türk Hukukunda Devlet Başkanının Sorumluluğu

Eski Türk devletlerinde hükümdar, han, hakan, kağan, yabgu gibi unvanlar kullanmıştır. Eski Türklerde hükümdara yetkinin Tanrı tarafından verildiği kabul ediliyordu. Ancak hükümdarı insanüstü kabul eden bir anlayış yoktur.<sup>74</sup> Hükümdar kutsal ve sorumsuz değildir.<sup>75</sup>

Türk Devleti bir monarşidir, hükümdarı monarktır. Ancak özellikle 6, 7 ve 8. yüzyıllarda Türk hanları mutlak bir monark olmaktan uzaktır. Hükümdarın egemenliği, halk, beyler ve töre tarafından sınırlanmıştır.<sup>76</sup>

Eski Türklerde hukukun karşılığı olarak kabul edilen töre, herkesi bağlayan kurallardan oluşuyordu. Hakan da töre ile bağlıydı. Töreye aykırı hareket eden hakan, tahtını ve hayatını kaybedebilirdi. Hakanı sınırlandıran bir diğer unsur kurultay kararlarıydı. Bu özellikler eski Türk devletlerinin mutlak monarşiyle yönetilmediğini göstermektedir.<sup>77</sup>

Kutadgu Bilig’de hakanın huzur, refah ve adaleti sağlaması gerektiğinden bahsedilmiştir. Yaratan, bunları sağlayamayan hakandan, siyasi iktidarı geri alır ve bu hakana karşı gelmek meşru hale gelirdi.<sup>78</sup> Kutadgu Bilig’de hükümdara yüklenen bu sorumluluk, siyasi sorumluluktur. Hükümdara siyasi hâkimiyeti veren Yaratan, onu geri alabilirdi. Bu durumda halk da hükümdara karşı gelebilirdi.

İslamiyet sonrası Türk devletlerinde, devlet başkanlarının sultan, padişah gibi unvanlar kullanmaya başladıkları görülmektedir. İslamiyet’i kabul etmiş olan ve Türk İslam devletleri olarak bilinen Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular ve Anadolu Selçukluları, devlet yönetiminde eski Türk hukuku ile İslam hukukunu sentezlemişlerdir. Bu devletlerde devlet başkanlarının sorumlu tutulduğuna yönelik bilgiler yoktur.<sup>79</sup> Siyasetnamede geçen bir

<sup>74</sup> KAFESOĞLU, İbrahim. Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997, s.248, 256. Esen, egemenliğin kaynağının Tanrı olması sebebiyle eski Türk devletlerini teokratik olarak nitelemiştir. ESEN, Bülent Nuri, Türk Anayasa Hukuku, Ayyıldız Matbaası, 1971, s.13; İNALCIK, Halil. Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet, Eren Yayıncılık, 2000, s.29.

<sup>75</sup> FENDOĞLU, Hasan Tahsin. Anayasal Derinlik, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s.55.

<sup>76</sup> ARSAL, Sadri Maksudi. Türk Tarihi ve Hukuk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.264; ESEN, 1971, s.13.

<sup>77</sup> EKİNCİ, Ekrem Buğra. Osmanlı Hukuku, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s.65; AVCI, 2018, s.13-16.

<sup>78</sup> EKİNCİ, 2014, s.68.

<sup>79</sup> AKGÜNDÜZ, 2011, c.1, s.158-159.

hikâyedeki, “Tanrı azze ve celle katında padişahların işledikleri günahattan daha büyük günah yoktur. Çünkü Tanrı azze ve celle padişahlara bahsettiği nimeti hiçbir kuluna nasip eylememiştir” ifadesi yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesini hatırlatmaktadır. Padişahların manevi sorumluluklarının diğer insanlardan daha ağır olduğundan bahsetmektedir.<sup>80</sup>

#### **D. İslam Hukukunda Devlet Başkanının Sorumluluğu**

Klasik fıkıh eserlerinde yer almayan sorumluluk kavramı, Batı hukukunun etkisiyle modern fıkıh eserlerinde yer almaya başlamıştır. Sorumluluk, kavram olarak Batı hukukundan gelse de anlam olarak, İslam hukukunda vardır. Ehliyet sahibi kişilerin din, ahlak ve hukuk alanlarında, kendilerine yüklenen görevlerden dolayı sorumlu olmaları temel bir ilkedir.<sup>81</sup>

İslam hukukunda devlet başkanı için halife, emirü’l müminin ve imam unvanları kullanılmıştır.<sup>82</sup> Halife unvanına sahip olmasa da İslam devletlerinde sultan, padişah gibi unvanlar kullanan devlet başkanları için de devlet başkanlığı konusunda, halifeye benzer hükümler söz konusudur. Hangi unvanı kullanırsa kullansın, devlet başkanı sorumsuz değildir ve yargılanabilir.<sup>83</sup>

İslam hukukunun asli kaynakları olan Kuran ve sünnette, devlet yönetimine ilişkin genel ilkeler yer almakla birlikte, devlet başkanının sorumluluğu gibi konularda ayrıntılı hükümler yoktur. 11. yüzyıldan itibaren yazılan özellikle ahkamu’s-sultaniyye türü eserlerde dini kuralları açıkça çiğneyen halifenin azledilmesi, görevinden dolayı tüm Müslümanlara karşı sorumlu olduğu gibi hususlar yer almıştır.<sup>84</sup> İslam hukuku, Batı siyasi geleneğinde yer alan “Kral hata yapmaz” ilkesini kabul etmemiştir. Halifenin hata yapabileceğini ve yaptığı hatadan sorumlu olacağını kabul etmiştir.<sup>85</sup>

İslam hukukunda halife, seçilme şartlarını kaybetmediği ve görevini yaptığı sürece azledilmez. Yani halifenin görev süresi sınırlı değildir. Akıl hastalığı, görevini yapmasına engel fiziksel engeller, dinden çıkma ve esir düşme, halifenin azil sebepleri arasında

<sup>80</sup> Hikayenin devamında atalarının töresini değiştiren ve adaletsiz kanunlar koyan bir hükümdarın, Allah’tan gelen bir cezaya uğradığı anlatılmaktadır. NİZAMÜLMÜLK, Siyasetname, Çev. Mehmet Taha Ayar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.54-55.

<sup>81</sup> YILDIZ, Kemal. “Sorumluluk”, DİA, TDV Yayınları, 2009, c.37, s.380.

<sup>82</sup> AKGÜNDÜZ, Ahmet. İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, OSAV Yayınları, İstanbul, 2011, c.1, s.150; AVCI, Casim. “Hilafet”, DİA, TDV Yayınları, 1998, c.17, s.539; IMBER, Colin. Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı’da İslami Hukuk, Çev. Murteza Bedir, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s.73.

<sup>83</sup> KARAMAN, Hayreddin. Mukayeseli İslam Hukuku, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, c.1, s.79.

<sup>84</sup> AVCI, 1998, c.17, s.539-540.

<sup>85</sup> EKİNCİ, 2014, s.223.

görülmüştür. Günah ve kusurları sebebiyle görevden alınıp alınamayacağı ise tartışmalıdır. Halife, ehl-i hall ve'l akd denilen bir heyet tarafından seçilir ve azledilir.<sup>86</sup>

İslam hukukunda halifenin siyasi sorumluluğu vardır. Halifenin seçiminde de rol oynayan şura meclisi, halifeyi görevden alma yetkisine de sahiptir. Seçilme yeterliliğini kaybeden veya bir suçtan dolayı mahkûm olan halife, şura meclisi tarafından görevinden alınabilir. Halifenin görevden alınması, şura meclisinin kararıyla, referandum yoluyla da olabilir.<sup>87</sup> Halifenin azil sebepleri arasında kabul edilen adaletten ayrılma gerekçesi, mezhepler arasında tartışmalıdır. Mutezile, Hariciler, Şiiler, Zeydiler adaletten ayrılan devlet başkanının muhakkak azledileceğini kabul etmektedir. Ehlisünnetin büyük çoğunluğu ile İmamiyye ise sabredilmesi gerektiğini kabul etmişlerdir. Devlet başkanının azli mümkün ise ve yerine getirilecek adil bir kimse varsa azledilebileceğini savunanlar da vardır.<sup>88</sup> Halifenin adaletten ayrılması sebebiyle azledilmesi, daha çok siyasi sorumluluk ile ilgilidir. Hukuki ve cezai sorumlulukta yaptırımlar yargı mercileri tarafından uygulanırken, siyasi sorumlulukta halk veya temsilcileri tarafından uygulanmaktadır.

İslam hukukunda halifenin hukuki ve cezai sorumlulukları da söz konusudur. Bu konularda karar verme yetkisi yargıya aittir. Halifenin güçlü ve yüksek bir mahkeme tarafından yargılanması gerekir.<sup>89</sup> Maverdi de bu tür bir mahkemenin hâkimlerinin niteliklerinden bahsetmiştir. Günümüzde Yüce Divan'a karşılık gelen bu mahkemenin hangi suçları yargılayacağını maddeler halinde saymıştır. Bu suçlar devlet yönetimiyle ilgili suçlardır.<sup>90</sup>

İslam hukukunda devlet başkanına, yetkisi dâhilinde yaptığı işlerden dolayı dava açılmaz. Ancak şahsi yetkisini kullandığı işlerinde, diğer kişiler gibi yargılanabilir. Hz. Muhammed kendisi ile ilgili şikâyetleri dinlemiştir.<sup>91</sup> Son hastalığı sırasında yaptığı konuşmada "*Ey insanlar, kimin sırtına bir kırbaç vurdusam işte sırtım, kime hakaret ettimse*

<sup>86</sup> AKGÜNDÜZ, 2011, c.1, s.155; KARAMAN, 2009, c.1, s.139-140.

<sup>87</sup> Halifenin işlediği suçun göreviyle ilgili olup olmaması konusunda da ayırım yapılabilir. Göreviyle ilgili olmayan suçlarından dolayı halife görevden alınmayıp, kendisine tövbe etme imkanı da verilebilir. BEKİ, Abdülaziz. İslam Hukukunda Siyasi Yönetim, Bekke Yayınları, Kayseri, 1998, s.322-323.

<sup>88</sup> CİN, Halil; AKGÜNDÜZ, Ahmet. Türk Hukuk Tarihi, OSAV Yayınları, İstanbul, 1995, c.1, s.217; EKİNCİ, 2014, s.227-228; AVCI, Mustafa. Türk Hukuk Tarihi, Atlas Akademi Yayınevi, Konya, 2018, s.119.

<sup>89</sup> İslam tarihinde bu tür mahkemeler mezalim divanı adıyla yer bulmuştur. BEKİ, 1998, s.323.

<sup>90</sup> MAVERDİ, Ebu'l Hasan. Ahkamu's Sultaniyye, Çev. Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976, s.88-91.

<sup>91</sup> Hamidullah, Hz. Peygamberin yargılanmasına ilişkin örnekler aktarmıştır. Bu örnekleri eş-Şa'mi tarafından yazılan Hz. Peygamberin biyografisinden aldığını belirtmektedir. HAMİDULLAH, Muhammed. İslamda Devlet İdaresi, Çev. Kemal Kuşcu, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1963, s.107-109.

*işte buradayım, kimin malından aldıysam işte malım, gelsin alsın” demiştir.*<sup>92</sup> Bu konuşma kişisel suçlarla ilgili peygamberlik sıfatının ve devlet başkanlığı sıfatının bir fark oluşturmadığını ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber’in hukuki ve cezai sorumluluğuna ilişkin örnekler vardır. Peygamberlik sıfatından dolayı siyasi sorumluluğu söz konusu değildir. Onun dışındaki devlet başkanlarının siyasi sorumluluğu da söz konusudur. Yani İslam hukukunda devlet başkanının siyasi, hukuki ve cezai sorumluluğu vardır.

Hz. Peygamber’e, Müslüman ve gayrimüslimlerin dava açtığı on örnek bulunmaktadır. Gerek hukuki gerek cezai sorumluluğu gerektiren fiillerden dolayı Hz. Peygamber davalı olmuştur.<sup>93</sup> Hz. Peygamber, derisini incittiği bedeviyi çağırarak aynısını kendisine yapmasını söylemiştir. Benzer bir rivayet Bedir Savaşı sırasında yaşanmıştır. Hz. Peygamber orduyu düzene sokarken, elindeki asa ile bir sahabeye dokunmuş, daha sonra kısas gündeme gelmiştir. Hz. Peygamber’in hayatında zarar verdiği kişilerin, karşılık vermesini istediği başka örnekler de vardır.<sup>94</sup> Bu uygulamalar kısas uygulamasıdır. Kısas, cezai bir yaptırım olduğundan, cezai sorumluluk ile ilgilidir. İlk İslam devletinde, devlet başkanının cezai sorumluluğu olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber, savaş sırasında vurduğu bir sahabeyi çağırmış ve ona seksen keçi vermiştir. Bu keçilerin de vurması karşılığı olduğunu belirtmiştir.<sup>95</sup> Hz. Peygamberin buradaki sorumluluğunun hukuki sorumluluk olduğu görülmektedir. Yaptığı haksız fiil karşılığında, mağdura tazminat ödemesi yapmıştır.

Hukuki sorumluluk ile ilgili bir diğer örnekte, Hz. Peygamber’den alacağı olan bir bedevi, alacağını istemiş, hatta Hz. Peygamber’i sıkıştırarak, *“Alacağım ödeninceye kadar yakarı bırakmayacağım”* demiştir. Sahabe, bu bedeviye kızdığında Hz. Peygamber, *“Hak sahibinin yanında yer almanız gerekmez miydi?”* demiştir. Bir sahabeden borç alarak, bu bedeviye olan borcunu ödemiştir.<sup>96</sup> Hz. Peygamberin dahi sorumsuz olmadığı düşünülünce,

<sup>92</sup> İbn Esir c.2, s.154’ten aktaran UDEH, Abdülkadir. İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, Çev. Akif Nuri, Özdemir Basımevi, 1976, s.565; HAMİDULLAH, Muhammed. İslam Peygamberi, Çev. Salih Tuğ, İmaj Yayıncılık, 2003, s.927; HAMİDULLAH, 1963, s.109.

<sup>93</sup> HAMİDULLAH, 2003, s.881, 923.

<sup>94</sup> HAMİDULLAH, 1963, s.107-108.

<sup>95</sup> HAMİDULLAH, 1963, s.108-109.

<sup>96</sup> KANDEHLEVİ, Muhammed Yusuf. Hayatü’s Sahabe, Ter. Ali Arslan, Merve Yayınları, İstanbul, ty, c.2, s.139.

ondan sonraki devlet başkanlarının da sorumsuz olmadığı evleviyetle kabul edilmelidir. İslam hukukunda devlet başkanlarının siyasi, hukuki ve cezai sorumlulukları olduğu görülmektedir.

Dört raşit halifenin, Emevi ve Abbasi halifelerinin yargılandığına ilişkin kayıtlar vardır. Yine Endülüs halifelerinin, Osmanlı halifelerinin ve diğer İslam devletlerinin başkanlarının yargılandığı örnekler bulunmaktadır.<sup>97</sup> Hz. Ebubekir, izinsiz olarak zekât develerinin bulunduğu yere giren sahabeyi dövmüş, daha sonra o kişiyi çağırarak kısas yapmasını istemiştir. Hz. Ömer'in kısas yaparak bunu kendinden sonrakilere adet olarak bırakma, gönlünü al tavsiyesi üzerine o kişiye tazminat ödemiş, o kişi de Hz. Ebubekir'i affetmiştir.<sup>98</sup> Bu örnekte Hz. Ebubekir için hem cezai hem hukuki sorumluluk söz konusudur. Hz. Ömer'in tavsiyesinden ise devlet başkanının, ceza sorumluluğu anlamında özel hükümlere tabi olabileceği anlaşılabilir.

Hz. Ömer, bir hurma bahçesi hususunda ihtilafa düştüğü kişiden, istediği bir kişiyi hakem seçmesini istemiştir. Hakem seçilen Zeyd b. Sabit'e "*Zeyd, Ömer ile sıradan bir Müslümanı bir tutmadıkça kadılık görevinde bulunamaz*" demiştir. Hz. Ömer sorguya çekmek için çağırttığı hamile kadının korkudan çocuğunu düşürmesi üzerine, hukukçu sahabeye danışmış ve Hz. Ali'nin de görüşüyle diyet ödemiştir.<sup>99</sup> Birinci olayda Hz. Ömer'in hukuki sorumluluğu, ikinci olayda ise cezai sorumluluğu olduğu görülmektedir.

Hanefiler dışındaki üç mezhep, hükümdarın bütün suçların dolayı sorumlu olduğunu ve cezalandırılabilceğini kabul etmektedir. Yani suçlar arasında bir ayırım yapmamışlar, ister kişi hakkını ister Allah hakkını ihlal etsin, devlet başkanını bütün suçlardan sorumlu tutmuşlardır.<sup>100</sup> Hanefiler ise bu konuda bir ayırım yapmışlardır. Devlet başkanının cezai sorumluluğu olduğu kabul edilmekle birlikte, sıradan Müslümanlardan farklı olarak bazı suçlardan dolayı cezalandırılmayacağı kabul edilmiştir. Bu suçlar kamu hakları ile ilgili suçlardır. Bu bakımdan tüm had suçlarında ve şahsi haklara ilişkin olmayan tazir suçlarında, padişaha ceza verilmez. Çünkü bu suçlarda cezalandırma yetkisi padişaha aittir. Padişahın kendi kendini cezalandırması ise düşünülemez.<sup>101</sup> Kişilere karşı işlenen hakaret, insan

<sup>97</sup> HAMİDULLAH, 2003, s.927-928; HAMİDULLAH, 1963, s.107.

<sup>98</sup> KANDEHLEVİ, ty, c.2, s.140.

<sup>99</sup> KANDEHLEVİ, ty, c.2, s.140-144.

<sup>100</sup> UDEH, 1976, s.569-573; EKİNCİ, 2014, s.329.

<sup>101</sup> UDEH, 1976, s.569-572; CİN- AKGÜNDÜZ, 1995, c.1, s.303; BİLGİN, Ahmet. "Amerika Birleşik Devletleri Başkanı İle Osmanlı Padişahının Görev ve Sorumluluklarının Karşılaştırılması", ESAM Dergisi, Yıl:1, S.4, 2008, s.150.

yaralama gibi suçlarda ise karşı tarafın şikâyet etmesi durumunda, padişah yargılanabilir ve cezalandırılabilir.<sup>102</sup>

### **E. Osmanlı Hukuku'nda Devlet Başkanının Sorumluluğu**

Osmanlı Devletinde devlet başkanı padişaktır. Bu durum devletin kuruluşundan yıkılışına kadar sürmüştür. Padişahın sorumluluğu konusu ise klasik dönemde ve meşruti monarşiye geçilen Tanzimat döneminde farklı ele alınmalıdır. Genel kabul klasik dönemde mutlak monarşi, Kanun-ı Esasi'nin uygulandığı dönemlerde ise meşruti monarşi rejimlerinin uygulandığı yönündedir.<sup>103</sup> Ancak bazı araştırmacılar Osmanlı Devleti'nin rejimini, nev'i şahsına münhasır bir monarşi olarak ifade etmişlerdir.<sup>104</sup> Bu iki kabul arasında konumuz olan devlet başkanının sorumluluğu açısından farklar söz konusudur.

#### **1. Klasik Dönemde Padişahın Sorumluluğu**

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren padişahın sorumluluğuna baktığımızda, sorumsuz bir statüye sahip olmadığı görülmektedir. Padişahın yargılandığı, tahttan indirildiği örnekler söz konusudur. Yani Osmanlı Devleti klasik mutlak monarşi ile yönetilmemiştir. Osmanlı Devleti'nin hükümet sisteminin kendine özgü bir monarşi olduğu söylenebilir.

Osmanlı padişahlarını sınırlandıran iki unsur şer'i hükümler ve maslahattır. Padişahların eylem ve işlemleri şer'i hükümlere uygun olmak zorundadır. Bir diğer sınır, Mecelle'de düzenlenen külli kaidelerden biri olan "Raiyye, yani tebea üzerine tasarruf maslahata menuttur" kaidesidir. Padişahlar, eylem ve işlemlerinden sorumludur.<sup>105</sup> Uygulamada padişahların işlemlerinin şeriata uygunluğunun denetimi ancak güçlü şeyhülislamlar tarafından yapılabilmıştır.<sup>106</sup> Ubicini, Osmanlı rejiminin, bir kişinin keyfi

<sup>102</sup> EKİNCİ, 2014, s.244-245.

<sup>103</sup> KESKİNSOY, 2013, s.59.

<sup>104</sup> ER, İzzet. "Demokrasi ve Antidemokratik Anlayışlar Çerçevesinde Osmanlı Yönetim Sistemi", UÜİF Dergisi, c.13, S.1, 2004.

<sup>105</sup> CİN- AKGÜNDÜZ, 1995, c.1, s.227; AKGÜNDÜZ, 2011, c.1, s.163; FENDOĞLU, 2012, s.645; EKİNCİ, 2014, s.242. Keskinsoy, padişah sorumlu olarak kabul edilse bile, maddi yaptırımlar olmadığı, manevi yaptırımların ise caydırıcı olamayacağı görüşündedir. KESKİNSOY, 2013, s.68.

<sup>106</sup> ÜÇOK, Coşkun; MUMCU, Ahmet; BOZKURT, Gülnihal. Türk Hukuk Tarihi, Turhan Kitabevi, Ankara, 2017, s.228. Yavuz Sultan Selim bir olayda ipek ticareti yapan dört yüz tüccarın, başka bir olayda ise Hazine-i Amire muhafızlarından yüz ellisinin idamına karar vermişti. Yavuz Sultan Selim dönemi şeyhülislamı Ali Cemali Efendi, padişahın haksız yere verdiği idam kararlarına karşı çıkmış, padişahlar dünyada sorumsuz olsa da ahirette sorumludur diyerek padişahı kararından vazgeçirmiştir. İLMİYYE SALNAMESİ, İstanbul, 1334, s.310-312.

yönetimi şeklinde olmadığını, bir kişinin belirli kanunlara göre yönetimi olduğunu örneklerle anlatmıştır.<sup>107</sup>

Osmanlı padişahları I. Murad'dan itibaren halife unvanı kullanmaya başlamışlardır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra bu durum perçinlenmiştir.<sup>108</sup> Halife unvanı devletin yıkılışına kadar padişahlar tarafından kullanılmıştır.<sup>109</sup> Dolayısıyla İslam devlet başkanının sorumluluğu başlığında anlatılanlar, Osmanlı padişahları hakkında da geçerlidir. Osmanlı padişahlarının dört tür sorumluluğu olduğundan bahsedilmiştir. Padişahların dini, cezai, hukuki ve siyasi sorumluluklarından söz edilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet, Rum mimarın elini kestiği için yargılanmıştır.<sup>110</sup> II. Mehmet'in buradaki eylemi görevi ile ilgilidir. Padişah, göreviyle ilgili bir eyleminden dolayı yargılanabilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı uygulamasında görev suçları ile kişisel suçlar ayrımı olmadığı anlaşılmaktadır.

Padişahlar hem görev suçlarından, hem de kişisel suçlarından dolayı sorumludur.<sup>111</sup> Padişahların hukuki sorumluluğu olduğu da kabul edilmiştir. Padişahın alacağı olduğunu iddia eden kimse, yargıya başvurabilir. Sultan IV. Mehmed'in taraf olduğu bir vakıf davasında, aleyhine karar verilmiştir.<sup>112</sup>

Ekinci, padişahın siyasi sorumluluğu olmadığı görüşündedir. Çünkü padişahın üstün veya padişahı görevden alabilecek bir irade yoktur. Vatan, padişahın mülkü olduğundan vatana ihanet etmesi, Anayasa kendi iradesi olduğundan Anayasayı ihlal etmesi söz konusu olamaz. Ancak Osmanlı padişahlarından on ikisi çeşitli gerekçelerle tahttan indirilmiştir.<sup>113</sup> Teoride adaletten ayrılması, padişahın tahttan indirilmesi için bir gerekçe olmasa da uygulamada bu şekilde uygulanmıştır. Yani padişahın siyasi sorumluluğuna gidilmiştir. II. Mustafa ve IV. Mehmed görevlerini gereği gibi yapmadıkları, IV. Mustafa suçsuz bir

<sup>107</sup> UBİCİNİ, H. A. Osmanlı'da Modernleşme Sancısı, Çev. Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998, s.91 vd.

<sup>108</sup> ÖZCAN, Azmi. "Hilafet", DİA, TDV Yayınları, 1998, c.17, s.546.

<sup>109</sup> 1 Kasım 1922 tarihinde Heyet-i Umumiye kararı ile saltanat ve halifelik makamları birbirinden ayrılmış ve saltanat kaldırılmıştır. 3 Mart 1924 tarihli kanun ile halifelik makamı da kaldırılmıştır. Düstur, 3/5, s.323; TANÖR, Bülent. Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.277-287.

<sup>110</sup> CİN- AKGÜNDÜZ, 1995, c.1, s.303.

<sup>111</sup> FENDOĞLU, Hasan Tahsin. Türk Hukuk Tarihi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.327.

<sup>112</sup> EKİNCİ, 2014, s.245.

<sup>113</sup> EKİNCİ, 2014, s.245.

hükümdarın öldürülmesine sebep olduğu, II. Abdülhamit ise çeşitli gerekçelerle tahttan indirilmişlerdir.<sup>114</sup>

## 2. Meşrutiyet Dönemlerinde Padişahın Sorumluluğu

Osmanlı Devletinde meşrutiyetin temelleri Tanzimat döneminin başlarından itibaren atılmıştır. Sened-i İttifak, Tanzimat ve Islahat Fermanları önemli anayasal belgeler olarak kabul edilmektedir. Bu belgelerde iktidarın kullanılmasına ilişkin hükümler yer almıştır. Bu belgelerin ilki olan 1808 tarihli Sened-i İttifak'ın dördüncü şartında, padişahın kişiliğinin kutsal ve sorumsuz olduğu, sorumluluğun sadrazamda ve devlet adamlarında olacağı hükmü yer almıştır.<sup>115</sup>

Tanzimat döneminde 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi, kısa süre uygulandıktan sonra askıya alınmış ve meclis tatil edilmiştir. 1908 yılında Anayasa tekrar uygulamaya konulmuş, 1909 yılında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Meşrutiyet uygulamaları dışında, padişahın sorumluluğu hukuken klasik dönemdeki şekliyle devam etmiştir.

Monarşilerde hükümdarın sorumsuzluğu mutlak ve görevle ilgili olmayan suçları da kapsamaktadır.<sup>116</sup> Meşruti monarşilerde ise hükümdar da parlamento gibi diğer organlar da yetkilerini Anayasa'dan almışlardır. Hükümdar ve diğer organların yetkileri Anayasa kuralları ile sınırlandırılmıştır.<sup>117</sup> 1876 Kanun-ı Esasi'nin rejimi meşruti monarşiye dönüştürmesi ise tartışmalıdır. Baskın görüş Kanun-ı Esasi'nin padişahın yetkilerini sınırlamadığı, aksine Anayasal bir konuma kavuşturduğu yönündedir.<sup>118</sup>

1876 Kanun-ı Esasi'nin 5. maddesinde padişahın şahsının mukaddes ve gayrı mesul olduğu düzenlenmiştir.<sup>119</sup> Bu hüküm parlamenter rejimlerde devlet başkanının sorumsuzluğunu düzenleyen hükümlerden farklıdır. Bu hükümde padişahın mutlak hâkim olduğu ifadesi vardır.<sup>120</sup> Bu düzenleme ile padişahın dokunulmazlığı ve sorumsuzluğu

<sup>114</sup> AVCI, 2018, s.119.

<sup>115</sup> Sened-i İttifak metni Şanizade ve Ahmet Cevdet Paşa'nın tarih eserlerinde yer almıştır. Latinize olarak Tanilli, Kili-Gözübüyük, Fendoğlu gibi hukukçuların derleme eserlerinde de Sened-i İttifak metnini bulmak mümkündür.

<sup>116</sup> ÖZBUDUN, 2003, s.151.

<sup>117</sup> GÖZLER, 2013, s.53.

<sup>118</sup> ALDIKAÇTI, Orhan. Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982, s.57; ERDOĞAN, Mustafa. Anayasa Hukuku, Orion Kitabevi, Ankara, 2009, s.130-131; YÜCEL, 2016, s. 127.

<sup>119</sup> Kanun-ı Esasi, Düstur, 1/4, s.4.

<sup>120</sup> ERDOĞAN, 2009, s.132.

Anayasal bir hükümle güçlendirilmiştir.<sup>121</sup> Gerçekten de önceki dönemde herhangi bir hukuki düzenlemeye konu olmamış olan padişahın sorumsuzluğu konusu, Kanun-ı Esasi ile hukuki güvence altına alınmıştır. Kanun-ı Esasi'nin bu hükmü İslam hukuku anlayışına aykırıdır. Bu hüküm, Avrupa kanunlarından olduğu gibi alınmıştır.<sup>122</sup> Aksi görüşü savunanlar Osmanlı Devletinin teokratik bir devlet olduğunu iddia etmişlerdir. 5. maddedeki “mukaddes” ifadesinin bunun bir sonucu olduğunu, padişaha hukuki değil manevi bir sorumluluk yüklediğini ifade etmişlerdir.<sup>123</sup> İslam hukuku teorisinde halifeye karşı direnmek mümkün iken, Kanun-ı Esasi halifeyi sorumsuz ve dokunulmaz kılmıştır.<sup>124</sup>

Kanun-ı Esasi'nin padişaha tanıdığı sorumsuzluk, parlamenter sistemin devlet başkanına tanıdığı sorumsuzluktan daha geniştir. Üstelik parlamenter sistemde devlet başkanının yetkileri çok sınırlı iken, Osmanlı padişahı yasama, yürütme, yargı alanlarında bütün yetkilere sahiptir.<sup>125</sup> Kanun-ı Esasi'nin padişaha tanıdığı sorumsuzluk ve dokunulmazlık, meşrutiyet yönetimlerinde vardır. Ancak meşrutiyetlerde yetki ve sorumluluk dengelidir. Kanun-ı Esasi'de bu denge padişah lehine bozulmuştur.<sup>126</sup>

Her ne kadar padişahı yargılama yetkisi olmasa da, Kanun-ı Esasi'de bakanları yargılamak üzere bir Divan-ı Ali kurumu vardı. Divan-ı Ali otuz üyeden oluşuyordu. Bu üyeler Heyet-i Ayan, Şurayı Devlet ve Temyiz Mahkemesi başkan ve üyeleri arasından kura ile seçilerek atanıyorlardı. Divan-ı Ali, gerek görüldüğünde irade-i seniyye ile kuruluyordu.<sup>127</sup>

Divan-ı Ali, İtham Dairesi ve Hüküm Divanı olarak iki kısımdan oluşuyordu. İtham Dairesi'nde Heyet-i Ayan, Şurayı Devlet ve Temyiz Mahkemesi'nden üçer, toplamda dokuz üye bulunuyordu.<sup>128</sup> İtham Dairesi şikâyet edilen kişinin suçlu olup olmadığına karar veriyordu. Bu dairede görev yapanlar Hüküm Divanı'nda görev alamıyordu.<sup>129</sup> Hüküm Divanı, Heyet-i Ayan, Şurayı Devlet ve Temyiz Mahkemesi'nden gelen, yedişer Divan-ı Ali

<sup>121</sup> ALDIKAÇTI, 1982, s.57-58; ÖZKORKUT, Nevin ÜNAL. “1876 Anayasası'nın Hukuk Devleti Unsurları Açısından Osmanlı Devlet Anlayışına Getirdiği Yenilikler”, AÜHF Dergisi, c.53, S.1, 2004, s.183; KESKİNSOY, 2013, s.88.

<sup>122</sup> CİN- AKGÜNDÜZ, 1995, c.1, s.228; AKGÜNDÜZ, 2011, c.1, s.163-164; KESKİNSOY, 2013, s.68.

<sup>123</sup> KUTLU, 2001, s.84.

<sup>124</sup> TANÖR, 2017, s.143.

<sup>125</sup> TAŞKIN, Ş. Cankat. “1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu, TBB Dergisi”, 2011, s.389.

<sup>126</sup> TANÖR, 2017, s.143; ÖZKORKUT, 2004, s.179.

<sup>127</sup> Divan-ı Ali, bakanları, Temyiz Mahkemesi başkan ve üyelerini ve Padişah aleyhine suç işleyenleri yargılamakla görevliydi. Kanun-ı Esasi, m.92.

<sup>128</sup> Kanun-ı Esasi, m.93.

<sup>129</sup> Kanun-ı Esasi, m.94.

üyesinden oluşuyordu. Hüküm Divanı, üye tamsayısı olan yirmi bir üyenin üçte iki çoğunluğu ile karar veriyordu. Yürürlükteki kanunlara göre verdiği kararlar kesindi.<sup>130</sup>

1909 değişiklikleri padişahın yetkilerini sınırladıysa da sistemin monarşik özelliğini değiştirmemiştir. Ancak bu değişiklikler gerçek anlamda meşruti monarşiye geçiş olarak kabul edilmektedir. Bazı hukukçular bu değişiklikleri 1909 Anayasası olarak adlandırmıştır. 1909 değişiklikleri ile oluşan anayasa, ferman anayasa değil, milletle hükümdar arasında yapılan bir sözleşme ile oluşmuş bir anayasadır.<sup>131</sup> 1909 değişiklikleri padişahın yetkilerini azaltsa da sorumsuzluğunu değiştirmemiştir. Padişah sorumsuz olarak kalmaya devam etmiştir. Padişah kendisine ait bütün yetkileri, sadrazam ve ilgili bakanın imzası ile kullanabilecektir. Yani karşı imza kuralına işlerlik kazandırılmıştır.<sup>132</sup> 1909 yılında padişahın Kanun-ı Esasi hükümlerine uyacağına, vatana ve millete sadık kalacağına dair mecliste yemin etmesine ilişkin hüküm getirilmiştir. Bu hüküm hukuki anlamda olmasa da manevi anlamda bir sorumluluk getirmiştir.<sup>133</sup> Padişahın sorumsuzluğu, klasik parlamenter sistemdeki devlet başkanının sorumsuzluğuna biraz daha yaklaşmıştır.<sup>134</sup>

Parlamenter sistemin önemli ilkelerinden biri olan karşı imza kuralının, meşruti monarşi dönemlerinde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde sorumsuz olan hükümdarın yaptığı işlemlere, başbakan ve bakanlar da katılmak zorunda bırakılmıştır. Bu sistem günümüzde başbakan ve bakanların yaptığı işlemleri, devlet başkanının onaylaması şekline dönüşmüştür.<sup>135</sup> 1876 Kanun-ı Esasi'nin 1909 yılında değiştirilen 30. maddesinde, padişahın işlemlerinin sadrazam ve ilgili nazır tarafından imzalanacağı düzenlenmiştir. Hükümde imzalanan kararların sorumluluğunun sadrazam ve ilgili nazıra ait olacağı da belirtilmiştir. Esasında 1876 Kanun-ı Esasi'nin ilk halinde padişahın sorumsuz olduğu düzenlenmiş olduğundan, bu değişikliğin asıl amacı padişahın tek başına işlem yapmasının önüne geçmektir. Yoksa padişahın sorumluluğu hususunda bir değişiklik meydana getirmemiştir.<sup>136</sup>

<sup>130</sup> Kanun-ı Esasi, m.95.

<sup>131</sup> ALDIKAÇTI, 1982, s.70.

<sup>132</sup> TANÖR, 2017, s.193; ALDIKAÇTI, 1982, s.71-72.

<sup>133</sup> KESKİNSOY, 2013, s.60.

<sup>134</sup> Kuzu, 1909 değişiklikleri ile Türkiye'de ilk defa parlamenter rejim uygulanmaya başladığı görüşündedir.

KUZU, Burhan. Parlamenter Rejimde Devlet Başkanının Konumu ve 1961-1982 Anayasalarında Durum, Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55. Yılı Anısına 55 Yıl 55 Makale, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2017, s.610.

<sup>135</sup> ÖZBUDUN, 2003, s.149.

<sup>136</sup> TAŞDÖĞEN, 2016, s.151.

Ekinci, Kanun-ı Esasi'deki bu sorumsuzluğun siyasi sorumsuzluk olduğunu ifade etmiştir. Siyasi sorumluluk imza sahibine aittir. Bu sebeple siyasi sorumluluk, vekillere veya başvekile aittir.<sup>137</sup> Hukuki ve cezai sorumluluk konusunda da getirilen hükmün geçerli olduğu kabul edilmelidir. Hükmün lafzı padişahın sorumsuz olduğunu dile getirmiştir. Sorumluluk türleri bakımından bir ayırım yapılmadığından, hüküm bütün sorumluluk türlerini kapsamaktadır. Padişahın hukuki ve cezai açıdan da sorumsuz olduğunu kabul etmek gerektir.

## **F. 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında Devlet Başkanının Sorumluluğu**

Türk anayasa tarihinde, Osmanlı Devleti döneminde hazırlanan 1876 anayasasından sonra günümüze değin dört anayasamız olmuştur. Bu başlıkta, anayasalarımızda devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin düzenlemeler kronolojik olarak ele alınmıştır.

### **1. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Dönemi**

1921 Anayasası'nda ve dönemin diğer kanunlarında, bir devlet başkanlığı makamı oluşturulmamıştır. Milli mücadele döneminin kendine özgü şartları bunu gerektirmiştir. Atatürk, padişahın yerine bir makam oluşturulmasının Anadolu'da kabul görmeyeceğini belirterek, durumun gerekçesini açıklamıştır.<sup>138</sup> Uygulamada ise meclis başkanı, devlet başkanına ait olması gereken bazı yetkileri kullanmıştır.<sup>139</sup> Meclis başkanının uygulamada devlet başkanı olacağı Atatürk tarafından da dile getirilmiştir. Atatürk, meclis başkanının meclise karşı sorumlu olduğunu belirtmiştir.<sup>140</sup> Meclis hükümeti sistemi uygulayan ülkelerde karışıklıklar ve sistemin diktatörlüğe evrilmesi görülse de 1921 Anayasası döneminde bu sorunlar yaşanmamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü durum, ayrılıkları unutturmuş ve sistemin işlemlerini sağlamıştır.<sup>141</sup>

1921 Anayasası, olağanüstü dönemin şartlarına göre hazırlanmış, 24 maddelik kısa bir Anayasadır. Bu sebeple 1921 Anayasası'nda devlet başkanının sorumsuzluğuna ilişkin açık bir düzenleme yer almamıştır. Cumhuriyet ilan edildikten sonra da 1921 Anayasası'nda,

<sup>137</sup> EKİNCİ, 2014, s.245-246.

<sup>138</sup> ÖZBUDUN, Ergun. 1921 Anayasası, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2008, s.60; TANÖR, 2017, s.235.

<sup>139</sup> ÖZBUDUN, 2008, s.66-67; TANÖR, 2017, s.272; ATAR, 2017, s.45; YÜCEL, 2016, s. 128; KALDIRIMCI, Hayrettin. "1921 Anayasası ve Meclis Hükümeti Dönemi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1997, s.110.

<sup>140</sup> ATATÜRK, Mustafa Kemal. Nutuk Söylev, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, c.1, s.11.

<sup>141</sup> ALDIKAÇTI, 1982, s.86.

cumhurbaşkanının sorumsuzluğuna ilişkin bir değişiklik yapılmaması ilginçtir.<sup>142</sup> 1923 yılında yapılan değişikliklerle cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanlığı makamına ilişkin düzenlemeler, 1921 Anayasası'na girmiştir. Ancak cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin, herhangi bir hüküm yine Anayasa'da yer almamıştır.<sup>143</sup> Yücel, halk tarafından seçilen, güçlü bir devlet başkanının ayrıca sorumsuz olarak kabul edilmesinin, kontrol edilemez bir güç ortaya çıkaracağını ileri sürmüştür.<sup>144</sup>

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1876 Kanun-ı Esasi'yi yürürlükten kaldırmamıştır. Bu sebeple bu dönem iki Anayasalı dönem olarak kabul edilmektedir. Keskinsoy, Kanun-ı Esasi'nin padişahı sorumsuz kabul eden 5. maddesinin de yürürlüğe devam ettiğini iddia etmiştir. Bu sebeple önce meclis başkanına, 1923'te cumhurbaşkanlığı makamının oluşturulmasından sonra da cumhurbaşkanına aynı sorumsuzluğu sağladığı görüşündedir.<sup>145</sup> Her ne kadar iki Anayasa birlikte yürürlükte olsa da Kanun-ı Esasi'nin uygun düşen hükümlerinin uygulanabildiğini kabul etmek gerekir. Açıkça "Zatı Hazreti Padişahi"yi sorumsuz kılan hükmün, meclis başkanı ve cumhurbaşkanı için de uygulanacağını söylemek oldukça zorlama bir yorumdur.

Keskinsoy'un cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ilişkin yorumu daha yerindedir. Aynı zamanda milletvekili olan meclis başkanının, 1876 Anayasasının 31. maddesindeki dokunulmazlık hükümlerinden yararlanabileceğini ifade etmiştir. Ancak bu hükmün uygulamada bir anlam ifade etmediği tespitini yapmıştır. Çünkü bu dönem, tabii yargı ilkesine aykırı olan ve üyeleri meclis içinden seçilen İstiklal Mahkemelerinin faaliyet gösterdiği bir dönemdir. İstiklal Mahkemeleri üyelerinin, kendilerini atamada etkin olan meclis başkanını yargılamaları, düşük ihtimalli bir durum olmuştur.<sup>146</sup>

## 2. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Dönemi

1921 Anayasası'nda Cumhuriyetin ilanı ile devlet başkanlığı makamı düzenlenmiş, meclis hükümeti sistemi ile parlamenter sistemi birleştiren bir yönetim modeli oluşturulmuştur.<sup>147</sup> Cumhuriyetin ilanından sonra, 1921 Anayasası'nda cumhurbaşkanının sorumsuzluğuna ilişkin bir hükme yer verilmemiştir. Cumhuriyet sonrası cumhurbaşkanının

<sup>142</sup> KERSE, Ahmet. Türkiye'de 1961 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanı, Sümer Matbaası, İstanbul, 1973, s.134.

<sup>143</sup> KESKİNSOY, 2013, s.69.

<sup>144</sup> YÜCEL, 2016, s.128.

<sup>145</sup> KESKİNSOY, 2013, s.69.

<sup>146</sup> KESKİNSOY, 2013, s.102-103.

<sup>147</sup> YÜCEL, 2016, s.129.

sorumsuzluğuna ilişkin ilk anayasal hüküm 1924 Anayasası'nda yer almıştır.<sup>148</sup> 1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanının sorumluluğu ile ilgili hükümler, 39. ve 41. maddelerde yer almıştır.<sup>149</sup> 39. madde karşı imza kuralı ile ilgilidir. Cumhurbaşkanının çıkaracağı bütün kararların, başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanacağını hükme bağlamıştır. 41. maddede cumhurbaşkanının çıkaracağı tüm kararlardan doğacak sorumluluğun 39. madde hükmü gereği, bu kararı imzalayan Başbakana ve ilgili bakana ait olduğu belirtilmiştir.<sup>150</sup>

Karşı imza kuralı gereği cumhurbaşkanının görevi ile ilgili eylem ve işlemlerinden doğacak hukuki sorumluluk, başbakan ve ilgili bakandır. Göreviyle ilgili olmayan eylem ve işlemlerde ise cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu vardır.<sup>151</sup>

1924 Anayasası düzenlemelerinde cumhurbaşkanı, parlamenter sistemin devlet başkanı ile aynı statüde konumlandırılmıştır.<sup>152</sup> Parlamenter sistemlerde olduğu gibi cumhurbaşkanının siyasal sorumsuzluğu kabul edilmiştir.<sup>153</sup>

Anayasa'nın 41. maddesinde ayrıca cumhurbaşkanının vatan hainliği halinde Büyük Millet meclisine karşı sorumlu olduğu düzenlenmiştir.<sup>154</sup> Ancak cumhurbaşkanının vatana ihanetten dolayı nasıl suçlanacağı ve yargılanacağı anayasal düzeyde düzenlenmemiştir. Anayasa vatana ihanet tanımı yapmamıştır. Yargılama yetkisinin Yüce Divan'da olduğuna ilişkin bir düzenleme de Anayasa'da yer almamıştır.<sup>155</sup> Anayasa'nın hazırlanması sırasında da cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin hükümler, belirsiz olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Cumhurbaşkanının siyasi ve cezai sorumluluğunun olup olmadığı, varsa cezai

<sup>148</sup> KERSE, 1973, s.134.

<sup>149</sup> 1924 Anayasası. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, E.T. 07.05.2018. 20.04.1340 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 10.01.1945 tarih ve 4695 sayılı Kanunla, mana ve kavramda bir değişiklik yapılmaksızın sadeleştirilmiştir. Kaynakta sadeleştirilmiş şekli yer almaktadır.

<sup>150</sup> “*Reisicumhurun ısdar edeceği bilcümle mukarrerattan mütevellit mesuliyet otuz dokuzuncu madde mucibince mezkur mukarreratı imza eden Başvekil ile Vekili aidine racidir.*”

<sup>151</sup> ESEN, Bülent Nuri. İzahlı Anayasa, Akay Matbaası, 1945, s.31-32; ÖZBUDUN, 2017, s.317; ÖZKUL, 2011, s.182; TAŞDÖĞEN, 2016, s.152.

<sup>152</sup> TANÖR, 2017, s.302-303; ÖZKUL, Fatih. 1982 Anayasasında Cumhurbaşkanını, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, s.164.

<sup>153</sup> ÖZKUL, 2011, s.164.

<sup>154</sup> “*Reisicumhur hıyaneti vataniye halinde Büyük Millet Meclisine karşı mesuldür.*”

<sup>155</sup> DÖNMEZER, Sulhi- ERMAN, Sahir. Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Sermet Matbaası, İstanbul, 1979, c.1, s.285.

sorumluluğunun sınırları, cezai sorumluluğa ilişkin ithamın nasıl yapılacağı ve yargılamanın yapılacağı yer konularında belirsizlik olduğu dile getirilmiştir.<sup>156</sup>

Anayasa'nın 41. maddesi ile cumhurbaşkanına dokunulmazlık tanınmış, özlük işlerinden dolayı sorumlu tutulması gerekirse, 17. madde usulünce yasama dokunulmazlığından yararlanacağı belirtilmiştir. 17. madde gereği kişisel fiillerinden, yani görevi ile ilgili olmayan eylem ve işlemlerinden dolayı yasama dokunulmazlığından faydalanacaktır.<sup>157</sup> Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili olmayan suçlarından dolayı sorumluluğuna gidilebilmesi için dokunulmazlığının kaldırılması gereklidir.<sup>158</sup> 1924 Anayasası'nın cumhurbaşkanına dokunulmazlık sağlayan bu hükmü, 1961 ve 1982 anayasalarında yer almamıştır. Bu durum konuya ilişkin tartışmaların, 2017 Anayasa değişikliklerine kadar sürmesine sebep olmuştur. Doktrindeki tartışmalar, ortaya atılan farklı görüşler ve sunulan çözüm önerileri, hükmün isabetli bir hüküm olduğunu göstermektedir. Zaten ortaya atılan görüşlerde veya sunulan çözüm önerilerinde, 1924 Anayasası'nın hükmü ağırlıklı olarak dile getirilmiştir.

Anayasa'nın 41. maddesi gereği cumhurbaşkanının vatan hainliği suçundan dolayı cezai sorumluluğu bulunmaktadır.<sup>159</sup> Keskinsoy, hükümde, cumhurbaşkanının Büyük Millet Meclisine karşı sorumlu tutulmasından dolayı, bu sorumluluğun bir siyasi sorumluluk olduğu düşüncesindedir. Her ne kadar hıyaneti vataniye kavramı bir suç olarak görünse de, Büyük Millet Meclisi bir yargı organı değildir. Bu sebeple bu hükümdeki sorumluluk siyasi sorumluluktur.<sup>160</sup>

1982 Anayasası'nın ilk halinde bulunan vatana ihanet suçuna ilişkin durum, 1924 Anayasası döneminde de vardır. Anayasa'da hıyaneti vataniye tanımlanmamıştı. Hangi fiillerin hıyaneti vataniye olduğu belirsizdi. Dolayısıyla hıyaneti vataniye gerekçesiyle cumhurbaşkanının sorumluluğuna gidilmesi oldukça zordu.<sup>161</sup> 1924 Anayasası'nın hazırlık

<sup>156</sup> TBMM Zabıt Ceridesi'nden aktaran AKTAŞ, Kadir. "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı", TBB Dergisi, S.84, 2009, s.268.

<sup>157</sup> ESEN, Bülent Nuri. Anayasa Hukuku, Alaeddin Kıral Matbaası, 1945, s.174; ÖZKUL, 2011, s.167; GÖZLER, 2016, s.89; AKTAŞ, 2009, s.267-268.

<sup>158</sup> DÖNMEZER- ERMAN, 1979, c.1, s.286; ÖZBUDUN, 2017, s.317.

<sup>159</sup> ÖZKUL, 2011, s.167; GÖZLER, 2016, s.89.

<sup>160</sup> KESKİNSOY, 2013, s.70; ÖZTÜRK, Bahri. "Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi Yüce Divan", Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55. Yılı Anısına 55 Yıl 55 Makale, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2017, s.736-737.

<sup>161</sup> Hıyaneti Vataniye tanımı ve hıyaneti vataniye fiilleri için bkz. Türk Hukuk Lugati, s.126.

çalışmalarında, vatana ihanet durumunun meclis tarafından belirleneceğine işaret edilmişti. Bu sebeple vatana ihanet suçunun tanımlanmasına ihtiyaç duyulmamıştı.<sup>162</sup>

1924 Anayasası'na göre cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu söz konusudur. Cumhurbaşkanının ceza sorumluluğu gerektiren bir fiil işlemesi durumunda dokunulmazlıktan yararlanacaktır. Dokunulmazlığın kaldırılması durumunda ise ceza kanunlarında düzenlenen fiillerinden dolayı sorumluluğuna gidilebilir. Anayasa'nın 61. maddesinde sayılan, Yüce Divan'da yargılanacak kişiler arasında cumhurbaşkanı yer almamıştır.<sup>163</sup>

1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğuna ilişkin doğrudan düzenleme yoktur. Söz konusu Anayasa'nın 41. maddesinde, yasama dokunulmazlığını düzenleyen 17. maddeye yapılan atıf, hukuki sorumluluk ile de ilgilidir. 41. maddedeki karşı imza kuralı gereği cumhurbaşkanı görevi ile ilgili eylem ve işlemlerden dolayı sorumsuzdur. Görevi ile ilgili olmayan eylem ve işlemlerden dolayı ise yasama dokunulmazlığı söz konusu olacaktır. Cumhurbaşkanının sorumluluğuna gidilebilmesi için dokunulmazlığın kaldırılması usulünün uygulanması gerekmiştir.<sup>164</sup>

### 3. 1961 Anayasası Dönemi

1961 Anayasası'nda cumhurbaşkanının sorumluluğu, parlamenter cumhuriyet rejimine uygun olarak düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı, mutlak bir sorumsuzluğa sahip değildir. 1961 Anayasası da 1924 Anayasası gibi cumhurbaşkanını vatana ihanet<sup>165</sup> dışında sorumsuz kabul etmiştir. Cumhurbaşkanı görevi ile ilgili suçlardan sorumlu değildir. Vatana ihanetten dolayı ise cezai sorumluluğu vardır.<sup>166</sup>

Anayasa'nın 98. maddesinde cumhurbaşkanının göreviyle ilgili işlemlerden sorumlu olmadığı düzenlenmiştir. Karşı imza kuralı sebebiyle bütün kararlarından da başbakan ve ilgili bakan sorumludur. Bu sebeple cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu söz konusu

<sup>162</sup> GÖREN, Zafer. Anayasa ve Sorumluluk, DEÜ Yayını, Ankara, 1992, s.102.

<sup>163</sup> KESKİNSOY, 2013, s.72-74.

<sup>164</sup> KESKİNSOY, 2013, s.74.

<sup>165</sup> 1961 Anayasası'nın 99. maddesi cumhurbaşkanının vatana ihanet durumunda suçlanmasını düzenlemiştir: *"Cumhurbaşkanı TBMM üye tamsayısının 1/3'ünün teklifi ve üye tamsayısının 2/3'ünün kararı ile, Meclislerin birleşik toplantısı üzerine Yüce Divan'a sevk edilir."*

<sup>166</sup> Anayasa'nın Temsilciler Meclisinde görüşülmesi sırasında, sorumsuzluk hükmünün monarşi döneminin kalıntısı olduğu, sorumsuz hiç kimsenin olmaması gerektiği dile getirilmiştir. Ancak Cumhurbaşkanının sorumlu olmasının parlamenter sistemin niteliği ile bağdaşmayacağı düşünülerek, sorumsuzluk hükümleri kabul edilmiştir. KERSE, 1973, s.134-135.

değildir.<sup>167</sup> Konuyu meclis tahkikatı yönünden değerlendiren İslam, TBMM İçtüzüğüne göre meclisin her konuda, bilgi edinmek amacıyla tahkikat yapabileceğini belirtmiştir. Bu durumda cumhurbaşkanı ile ilgili bir konuda da tahkikat yapılabilir. Meclisin tahkikat sonucunu kamuoyu ile paylaşması ise cumhurbaşkanı için dolaylı bir yaptırım olabilir.<sup>168</sup>

1961 Anayasası karşı imza kuralını da 1924 Anayasası'ndaki şekliyle kabul etmiştir. Cumhurbaşkanının yaptığı işlemlerden, imzalayan ilgili bakanın ve başbakanın sorumlu olacağı, Anayasa'nın 98. maddesinin 2. fıkrasında düzenlemiştir.<sup>169</sup>

1961 Anayasası'nda, cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlere yer verilmemiştir. Yani karşı imza kuralının istisnası yoktur.<sup>170</sup> Ancak uygulamada yasaları geri gönderme, yüksek yargıçları atama, iptal davası açma gibi bazı kararlar, karşı imza olmadan, tek imzayla alınmış ve yürürlüğe konulmuştur.<sup>171</sup> Anayasa'nın lafzına ve parlamenter sistemin mantığına aykırı olduğu gerekçesi ile uygulamayı eleştirenler olmuştur. Bu sebeple cumhurbaşkanının tek başına yapacağı hiçbir işlem bulunmadığı, bunun tek istisnasının görevinden çekilmek isterse söz konusu olacağı savunulmuştur.<sup>172</sup> Buna karşın bazı işlemlerin niteliği gereği cumhurbaşkanı tarafından tek başına yapılması gerektiğini savunanlar da olmuştur.<sup>173</sup> Anayasa Mahkemesi, cumhurbaşkanının devletin başı sıfatıyla sahip olduğu yetkileri, tek başına kullanabileceğine karar vermiştir. Mahkemenin bu kararında, cumhurbaşkanının yürütme organının başı olarak değil, *“devletin ve milletin bölünmez bütünlüğünü temsil eden, insan haklarına dayalı demokratik hukuk devleti ilkelerini korumak ve laik Türkiye Cumhuriyetini yüceltmek ve kollamak görevlerini üstlenen tarafsız bir baş*

<sup>167</sup> KERSE, 1973, s.131; KESKİNSOY, 2013, s.77; YÜCEL, 2016, s.130.

<sup>168</sup> İSLAM, 1966, s.103. Özçelik, meclis tahkikatını seçim tahkikatı, teşrii tahkikat ve siyasi tahkikat olarak üç alt başlığa ayırmıştır. Konumuzla ilgili meclis soruşturmasına karşılık gelen tahkikat türü siyasi tahkikattır. ÖZÇELİK, 1982, s.321; ÖZÇELİK, Selçuk. Anayasa Hukuku, Mimoza Yayınları, Konya, 1994, s.208-209.

<sup>169</sup> *“Cumhurbaşkanı, görevleriyle ilgili işlemlerden sorumlu değildir. Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ve ilgili Bakan sorumludur.”* 1961 Anayasası. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, E.T. 07.05.2018.

<sup>170</sup> GÜNDAY, Metin. İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara, 2013, s.408; KUZU, 2017, s.620-621; SOYSAL, Mümtaz. 100 Soruda Anayasa'nın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1977, s.262.

<sup>171</sup> TANÖR, 2017, s.398.

<sup>172</sup> KERSE, 1973, s.138-145; ALDIKAÇTI, 1982, s.333-334.

<sup>173</sup> 1961 Anayasası döneminde, Cumhurbaşkanının tek başına işlem yapması ile ilgili farklı görüşler için bkz. TURHAN, Mehmet. Hükümet Sistemleri, Gündoğan Yayınları, 1993, s.112-115; ÖZBUDUN, Ergun. Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, s.337-338; OKANDAN, 1976, s.475.

olarak” Anayasa tarafından görevlendirildiği belirtilmiştir.<sup>174</sup> Mahkeme, 1979 yılında verdiği bir başka kararda bu görüşünü tekrar etmiş, cumhurbaşkanının karşı imza kuralına tabi olmadan, bazı işlemleri tek başına yapma yetkisine sahip olduğu belirtilmiştir.<sup>175</sup>

1982 Anayasası döneminde tartışılmaya devam edilen konulardan biri de cumhurbaşkanının kararnameleri imzalama yetkisidir. Cumhurbaşkanının kararnameleri imzalaması, parlamenter sistemin bir zorunluluğu değildir. Cumhurbaşkanı, çeşitli sebeplerle kararnameleri imzalamaktan kaçınabilir. Ancak bazı kararnameler, yürütmenin takdirinde değildir. Cumhurbaşkanı, bu kararnameleri sadece şekil açısından geri gönderebilir. Aksi durumlarda imzalamak zorundadır.<sup>176</sup>

1961 Anayasası, cumhurbaşkanının kişisel eylem ve işlemlerinden dolayı cezai sorumluluğuna ilişkin herhangi bir düzenlemeye yer vermemiştir.<sup>177</sup> 1961 Anayasası’nda cumhurbaşkanının tek sorumluluk halinin vatana ihanet suçu olduğu, Anayasa’nın hazırlanması sırasında bu sorumluluğun genişletilmesi yönünde teklifler sunulduğu ancak kabul edilmediği görülmektedir. Bu noktadan hareketle, cumhurbaşkanının tek cezai sorumluluğunun vatana ihanete ilişkin olduğu, bu sebeple dokunulmazlığa ilişkin hükümlere yer verilmeye gerek olmadığı iddia edilmiştir.<sup>178</sup> Ancak genel kabul cumhurbaşkanının göreviyle ilgili olmayan kişisel suçlarında hukuki ve cezai açıdan, her vatandaş gibi sorumlu tutulduğu yönündedir.<sup>179</sup> 1924 Anayasası’nda yer alan cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından yararlanacağına dair düzenleme daha isabetli görünmektedir. Milletvekillerine görevlerini yerine getirirken daha rahat olmalarını sağlamak amacıyla sağlanan dokunulmazlığın, cumhurbaşkanına sağlanmaması yerinde olmamıştır.

Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili suçlarından dolayı ceza sorumluluğu söz konusu değildir. Bu kuralın istisnası vatana ihanet suçudur. Vatana ihanetten dolayı suçlandırma usulü Anayasa’nın 99. maddesinde düzenlenmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi üye

<sup>174</sup> Anayasa Mahkemesi, E.1975/183, K.1976/15, 16.03.1976, Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, S.14, Ankara, 1977, s.68.

<sup>175</sup> Kararda Cumhurbaşkanının iptal davası açma yetkisi değerlendirilmiş ve Cumhurbaşkanının yalnız kendi imzasıyla iptal davası açma yetkisi bulunduğu kabul edilmiştir. Anayasa Mahkemesi, E.1979/22, K.1979/45, 18.12.1979, Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, S.17, Ankara, 1980, s.373.

<sup>176</sup> KERSE, 1973, s.145-146.

<sup>177</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.317; Anayasa koyucunun Cumhurbaşkanlığı makamına olan saygısından dolayı böyle bir düzenlemeye yer vermediği görüşü dile getirilmiştir. KERSE, 1973, s.176; DÖNMEZER- ERMAN, 1979, c.1, s.286-287.

<sup>178</sup> AKTAŞ, 2009, s.269.

<sup>179</sup> KERSE, 1973, s.176.

tamsayısının en az üçte birinin teklifi şartı aranmıştır. Teklif sonrası yine üye tamsayısının en az üçte ikisinin meclislerin birleşik toplantısında vereceği kararla suçlandırılacağı hükme bağlanmıştır.

1924 Anayasası'ndan farklı olarak 1961 Anayasası'nda vatana ihanet fiilinin suç teşkil ettiği açıkça düzenlenmiştir. Bu sebeple vatana ihanet 1924 Anayasası'nda siyasi sorumluluk gerektiren bir fiil iken, 1961 Anayasası'nda ceza sorumluluğu gerektiren bir fiil olmuştur. 1961 Anayasası döneminde de vatana ihanet suçu, kanunlarımızda tanımlanmış değildir. Hıyaneti Vataniye Kanunu, Askeri Ceza Kanunu ve Türk Ceza Kanunu'nda değişiklik getiren 15 sayılı kanunda vatana ihanet kavram olarak yer alıyordu.<sup>180</sup>

Anayasa'nın 147. maddesinde, Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan sıfatıyla yargılayacağı kişiler arasında cumhurbaşkanı da sayılmıştır.<sup>181</sup> Anayasalarımız içerisinde, Yüce Divan'a cumhurbaşkanını yargılama yetkisi ve görevi veren ilk anayasa, 1961 Anayasasıdır.

1982 Anayasası döneminde, Anayasa Mahkemesi üyelerinin cumhurbaşkanı tarafından atanması yönünde yapılan değişiklik tartışmalarına sebep olmuştur. 1961 Anayasası döneminde ise cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesi'nin 15 asıl 5 yedek üyesinden, iki tanesini atama yetkisine sahipti. Bu sebeple cumhurbaşkanını yargılama yetkisinin Anayasa Mahkemesine verilmesi, tartışma konusu olmamıştı.

1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanına yasama dokunulmazlığı hükümlerinden faydalanma imkânı tanınmıştır. 1961 ve 1982 Anayasalarında böyle bir düzenleme olmaması bir eksiklik olarak görülmüştür. Cumhurbaşkanının sıradan bir vatandaş gibi yargılanması sonucunu doğuracak bu duruma karşı doktrinde alternatif çözümler ileri sürülmüştür. Aldıkaçtı, cumhurbaşkanının vatan hainliği dışında işlediği suçlar için TBMM'nin izninin alınmasını demokratik ilkelere daha uygun bulmuştur.<sup>182</sup>

Yasama dokunulmazlığı, milletvekili olmasa bile bakanların da yararlanabildiği bir kurumdur. Daha alt konumdaki bakanların yararlanabildiği bu kurumdan cumhurbaşkanının da yararlanması evleviyet kıyası yoluyla mümkündür. Ancak kanunilik ilkesi ile kıyas ilkesi birbiri ile çelişmektedir. Kamu hukuku alanında kıyas ilkesi değil kanunilik ilkesi ön plandadır. Bu sebeple lafzi yorumla cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından yararlanamayacağı sonucu daha makuldür. Anayasa koyucunun hem 1961 hem 1982'de yer

<sup>180</sup> KERSE, 1973, s.160-162.

<sup>181</sup> KESKİNSOY, 2013, s.78; ÖZTÜRK, 2017, s.737.

<sup>182</sup> ALDIKAÇTI, 1982, s.335.

alan bu tercihinin bilinçli olduğu da düşünülebilir. Bu durumda cumhurbaşkanının vatana ihanet dışında sorumluluğu olmadığı düşüncesiyle bu düzenlemeye gerek duyulmamış olabilir. Diğer taraftan cumhurbaşkanının diğer fiillerinden de sorumlu olduğu kabul edilirse, bu takdirde normal vatandaşlar gibi sorumlu olacaktır. Gözler ve Keskinsoy gibi pozitivist bakış açısına sahip hukukçular daha çok bu sonuca ulaşmaktadır. Cumhurbaşkanının sıradan vatandaş gibi sorumlu olması yerinde olmasa da pozitivist yorumla bu sonuca ulaşılmaktadır. Benzer tartışmalar 1982 Anayasası döneminde de yapılmaya devam etmiştir.

1961 Anayasası döneminde, cumhurbaşkanına ilişkin yargılama usulü, 1982 Anayasası ile benzerdir. Cumhurbaşkanının vatana ihanet ile suçlandırılması, TBMM üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi ile yapılıyordu. Kurulan soruşturma komisyonu ilk soruşturmayı yapıyordu. Yüce Divan'a sevk kararı yine meclis tarafından veriliyordu. Yüce Divan sıfatıyla yargılama yetkisi, Anayasa Mahkemesine aitti.<sup>183</sup>

#### 4. 1982 Anayasası Dönemi

1982 Anayasasının ilk halinde Cumhurbaşkanının sorumluluğu 105. maddede “Sorumluluk ve sorumsuzluk hali” başlığı altında yer almıştır.

Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu parlamenter sisteme uygun olarak düzenlenmiştir. Bu sistemin bir gereği olarak karşı imza kuralına yer verilmiş, Cumhurbaşkanının sorumsuz olduğu kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanmış ve bu kararlardan ilgili bakan sorumlu tutulmuştur. 1961 Anayasasından farklı olarak, 1982 Anayasası Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemlere yer vermiştir. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu sebebiyle bu işlemlere karşı herhangi bir yargı yoluna gidilmesi mümkün değildir.<sup>184</sup>

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ilişkin olarak kişisel suçları ve görev suçları ayrı değerlendirilmiştir. 1961 Anayasasında olduğu gibi 1982 Anayasasında da Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumsuz olduğuna ilişkin bir hüküm yer almamıştır. Hukuk devleti ilkesi gereği Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumlu olduğu genel olarak kabul edilmiştir. Kişisel suçlardan dolayı yargılama usulü ise tartışmalı bir konu olmuştur.<sup>185</sup> Cumhurbaşkanının, vatana ihanetten dolayı suçlandırılabilmesi Anayasa hükmünde yer almış ve buna ilişkin usul aynı fıkra da gösterilmiştir. Anayasa açıkça

<sup>183</sup> KERSE, 1973, s.173-174.

<sup>184</sup> GÜNDAY, 2013, s.408.

<sup>185</sup> ÖZKUL, 2011, s.169.

düzenlemese de Cumhurbaşkanının vatana ihanet suçu dışında, görevi ile ilgili suçlardan sorumsuz olduğu anlaşılmaktadır.

Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemlerinden doğan hukuki sorumluluğu ile kişisel eylem ve işlemlerinden doğan hukuki sorumluluğu farklı ele alınmıştır. Göreviyle ilgili eylem ve işlemleri de karşı imza kuralına tabi olanlar ve olmayanlar şeklinde ayrılmaktadır. Karşı imza kuralına tabi işlemlerden doğacak sorumluluğun başbakan ve ilgili bakanda olacağı kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlere karşı ise yargı yolunun kapalı olduğu belirtilmiştir.<sup>186</sup> Cumhurbaşkanı, göreviyle ilgili eylem ve işlemlerinden dolayı sorumsuz olmasına karşın, kişisel eylem ve işlemlerinden dolayı hukuki sorumluluğu vardır. Cumhurbaşkanı tüm özel hukuk işlemlerinde, diğer vatandaşlarla aynı hükümlere tabidir.<sup>187</sup>

Cumhurbaşkanının vatana ihanetten dolayı, TBMM üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi ve üye tamsayısının en az dörtte üçünün kararıyla suçlandırılacağı Anayasanın 105. maddesinin son fıkrasında düzenlenmiştir.

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandumda kabul edilen anayasa değişiklikleri ile cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin anayasanın 105. maddesi değiştirilmiştir. Bu referandum, Türkiye'nin hükümet sistemini de değiştirmiştir. Yeni hükümet sistemine daha uygun bir sorumluluk sistemi getirilmiştir. Bu sistem 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimler sonucunda yürürlüğe girmiştir.

Yeni sistemde cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu ve buna ilişkin usul anayasada düzenlenmiştir. Buna göre cumhurbaşkanının tüm eylem ve işlemlerinden dolayı sorumlu olduğu kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanının herhangi bir suçtan dolayı suçlandırılması için belirlenen usul hükümde yer almıştır. Buna göre TBMM üye tamsayısının vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilecek, önergeyi görüşen meclis üye tamsayısının beşte üçünün oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilecek, soruşturma komisyonu bir rapor hazırlayacak ve son olarak meclis üye tamsayısının üçte ikisinin oyuyla Yüce Divan'a sevk kararı alabilecektir.

105. maddede cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna ilişkin herhangi bir hüküm yer almamıştır. Ancak 116. maddede TBMM'ye ve cumhurbaşkanına tanınan karşılıklı seçimleri yenileme yetkisi siyasi sorumlulukla ilgili tartışmalar doğuracaktır.

---

<sup>186</sup> GÜNDAY, 2013, s.408-409; ÖZKUL, 2011, s.183-184.

<sup>187</sup> ÖZKUL, 2011, s.185.

Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğuna ilişkin de herhangi bir hüküm yoktur. Bu sebeple cumhurbaşkanı, sade bir vatandaş gibi sorumludur ve genel hükümlere göre hukuki sorumluluğuna gidilebilir.

**TABLO 1: ANAYASALARIMIZDA CUMHURBAŞKANININ SORUMLULUĞU**

Anayasalar		1876	1921 *	1924	1961	1982 ilk hali
<b>DÜZENLEME</b>		M. 5	Yok	M. 39, 41	M. 98, 99, 147	M. 105
<b>GÖREVIYLE İLGİLİ EYLEM VE İŞLEMLER</b>	<b>SİYASİ</b>	Yok	Var	Yok	Yok	Yok
	<b>HUKUKİ</b>	Yok	Var	Başbakan ve ilgili bakana ait	Başbakan ve ilgili bakana ait	Başbakan ve ilgili bakana ait
	<b>CEZAI</b>	Yok	Var	Vatana ihanet dışında yok	Vatana ihanet dışında yok	Vatana ihanet dışında yok
	<b>USUL</b>	Yok	Genel hükümler	Genel hükümler	TBMM üye tamsayısının 1/3'ünün teklifi > 2/3'ünün Meclislerin birleşik toplantısında kararı	TBMM üye tamsayısının 1/3'ünün teklifi > 3/4'ünün kararı
<b>KİŞİSEL EYLEM VE İŞLEMLER</b>	<b>SİYASİ</b>	Yok	Var	Yok	Yok	Yok
	<b>HUKUKİ</b>	Yok	Var	Var	Var	Var
	<b>CEZAI</b>	Yok	Var	Var	Var	Var
	<b>USUL</b>	Yok	Genel hükümler	Yasama dokunulmazlığı	Genel hükümler	Genel hükümler

\* Tartışmalı konularda ağırlıklı görüşler tercih edilmiştir.

## İKİNCİ BÖLÜM

### HÜKÜMET SİSTEMLERİNDE DEVLET BAŞKANLARININ SORUMLULUĞU

Bilindiği üzere hükümet sistemleri kuvvetler birliği sistemleri ve kuvvetler ayrılığı sistemleri olarak iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Kuvvetlerin yürütmede birleştiği sistemler diktatörlük ve monarşi, yasamada birleştiği sistemi ise meclis hükümeti sistemidir. Kuvvetler ayrılığı sistemleri ise kuvvetlerin sert ayrılığına dayanan başkanlık sistemi, yumuşak ayrılığına dayanan parlamenter sistem olarak ayrılır. Parlamenter sistemde devlet başkanının halk tarafından seçildiği ara sisteme ise yarı başkanlık sistemi denilmiştir.

Hükümet sistemlerine göre devlet başkanlarının sorumluluklarının ele alındığı bu bölümde, siyasi sorumluluk, hukuki sorumluluk ve cezai sorumluluk üst başlıklarına yer verilmiştir. Her bir üst başlığın altında diktatörlük ve mutlak-meşruti monarşi, meclis hükümeti sistemi, başkanlık sistemi, yarı başkanlık sistemi ve parlamenter sistem şeklinde alt başlıklar düzenlenmiştir. Parlamenter sistem başlığı altında parlamenter monarşi ve parlamenter cumhuriyet sistemlerine değinilmiştir.

Ülkeler arasında devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin farklar vardır. Bu farklar ülkelerin hükümet sistemleri ile de ilgilidir. Bazı ülkelerde hükümet sisteminin kabul ettiği sorumluluk anlayışından sapmalar olduğu da görülmektedir.

#### I. HÜKÜMET SİSTEMLERİNDE SİYASİ SORUMLULUK

Devlet başkanının siyasi sorumluluğu hükümet sistemlerine göre farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Devlet başkanının görev süresi sona ermeden, görevden alınması bazı sistemlerde yer alırken, bazı hükümet sistemleri devlet başkanını görev süresi sona ermeden görevden alacak bir yetkili organ düzenlememişlerdir.

##### A. Diktatörlüklerde ve Mutlak Monarşilerde Devlet Başkanının Sorumluluğu

Mutlak monarşi ve diktatörlük arasındaki fark, monarşide veraset ve yönetim kurallarının belirli olmasıdır. Diktatörlüklerin monarşiye dönüşme eğilimi fazladır. Sorumluluklar açısından her iki rejim arasında benzerlikler vardır. Her iki rejimde de devlet başkanları sorumsuzdur.

Diktatörlük, bütün güçleri kendisinde toplamış, hiçbir kuralla bağlı olmayan bir kişinin ülkeyi yönetmesidir.<sup>188</sup> Dolayısıyla diktatörü görevden alacak bir güç yoktur. Kimseye karşı bir sorumluluğu söz konusu değildir. Diktatör eylem ve işlemlerinden dolayı ancak vicdani bir sorumluluk duyabilir. Bu sorumluluk ise hukuki değil, manevidir.<sup>189</sup>

Mutlak monarşiler ile meşruti monarşiler arasındaki fark ise meşruti monarşilerde devlet başkanının uyacağı kuralların kanunla belirlenmiş olmasıdır. Esasen bu ayrım devlet başkanının sorumluluğunun bulunup bulunmamasına yönelik bir ayrım değildir.<sup>190</sup>

Siyasi sorumluluk, yönetenlerin egemene karşı sorumluluğu olarak tanımlanmıştır. Mutlak monarşilerde egemen; yasama, yürütme ve yargı yetkilerine sahip olan hükümdardır. Hükümdar bu yetkilerin hepsini kendisi kullanmamış, görevliler atamıştır. Hükümdar, emri altındaki bu görevlileri istediği zaman görevden alabilmiştir.<sup>191</sup> Hükümdarı görevden alacak bir erkin bulunması ise mutlak monarşinin mantığına uymaz. Çünkü monark kimseye karşı sorumlu olmayan bir kişidir.<sup>192</sup>

Mutlak monarşilerde hükümdarın siyasi sorumluluğu söz konusu değildir. Hükümdarı görevden alabilecek bir erk yoktur. Seçim söz konusu olmadığından halkın da hoşnutsuz olduğunda, hükümdarı değiştirme yetkisi yoktur. Monarşilerde ancak yönetenlerin siyasi sorumluluğundan söz edilebilir. Bu sistemde yönetenler hükümdarın memurları olduğundan siyasi sorumluluk onlara aittir. Mutlak monarşilerde hükümdar dilediği zaman yönetenleri değiştirebilir.<sup>193</sup>

## **B. Meclis Hükümeti Sisteminde Devlet Başkanının Sorumluluğu**

Meclis hükümeti sisteminde, kuvvetler halkın seçtiği bir yasama meclisinde toplanmaktadır. Meclis hükümeti sisteminde devlet başkanı yoktur. İcra vekilleri heyetinin de başkanı yoktur.<sup>194</sup> Meclisin başkanı devletin de başkanıdır.<sup>195</sup>

<sup>188</sup> TDK Güncel Türkçe Sözlük,

[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b45361809a680.18890](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b45361809a680.18890)  
592, E.T.11.06.2018.

<sup>189</sup> KESKİNSOY, 2013, s.58.

<sup>190</sup> KESKİNSOY, 2013, s.58.

<sup>191</sup> GÖZLER, 2011, c.2, s.555; GÖZLER, 2016, s.10.

<sup>192</sup> Türk Hukuk Lugati, 1991, s.241.

<sup>193</sup> GÖZLER, 2016, s.79-80; ÖZÇELİK, 1982, s.314.

<sup>194</sup> GÖZLER, 2011, c.2, s.560-561.

<sup>195</sup> KESKİNSOY, 2013, s.60.

Meclis hükümeti sisteminde egemen; yasama ve yürütme yetkilerine sahip olan meclistir. Meclisin kendi kendini feshetme hakkı vardır. Başkalarının meclisi feshetme hakkı ise yoktur.<sup>196</sup> Bu sebeple meclisin kolektif olarak siyasi sorumluluğu yoktur.

Meclis hükümeti sistemlerinde yürütme görevini yerine getiren icra vekilleri, meclis tarafından seçilir ve gerektiğinde meclis tarafından görevden alınır. İcra vekillerinin ise meclise karşı fesih hakları yoktur.<sup>197</sup> İcra vekillerinin kolektif olarak siyasi sorumluluğu yoktur. Buna karşın bireysel olarak siyasi sorumlulukları olduğu söylenebilir.

Bu sistemde görevini yasama organına bağımlı ve onun adına yerine getiren meclis başkanının yasama organına karşı sorumluluğu oldukça fazladır. Bu sebeple meclis hükümeti sisteminde, meclis soruşturmasının hukuki dayanağı sistemin kendisidir.<sup>198</sup> Atatürk de 24 Nisan 1920 tarihli meclis konuşmasında, seçilecek meclis başkanının meclise karşı sorumlu olacağını ifade etmiştir.<sup>199</sup> Bu ifade meclis başkanının meclise karşı siyasi sorumluluğu olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Meclis hükümeti sisteminde meclis başkanının devlet başkanına, icra vekilleri heyeti başkanının ise başbakana benzetilmesi mümkündür. Bu sebeple devlet başkanının olmadığı sistemde, meclis başkanının siyasal sorumluluğunu değerlendirmek gerekir. Meclisin kendi kendini fesih hakkı, her bir üyesinin ve doğal olarak başkanının sorumluluğuna gidilmesi şeklinde yorumlanabilir. Çünkü meclis kendini feshettiğinde, meclis başkanının görevi ve üyeliği de feshedilmiş olur.

### **C. Başkanlık Sisteminde Başkanın Sorumluluğu**

Başkanlık hükümeti sisteminde, başkanın siyasi sorumsuzluğu esas olarak kabul edilmiştir. Ancak uygulamada bu sorumsuzluğu dengeleyecek bazı unsurlara yer verilmiştir.

#### **1. Başkanın Siyasal Sorumsuzluğu**

Başkanlık sisteminde yürütme organı tek kişiden oluşur, o kişi de başkandır. Karar alma yetkisi başkana aittir. Başkan doğrudan doğruya belirli bir süreliğine halk tarafından seçilir. Başkan, normal olarak süresi dolmadan yasama organı tarafından görevinden alınamaz. Yani güvensizlik oyuyla düşürülemez. Dolayısıyla başkan yasama organına karşı

<sup>196</sup> GÖZLER, 2011, c.2, s.558.

<sup>197</sup> GÖZLER, 2011, c.2, s.561.

<sup>198</sup> ÖZBUDUN, Ergun. “İngiltere ve Amerika’da Meclis Tahkikatı”, AÜHF Dergisi, c.17, S.1-4, 1960, s.220.

<sup>199</sup> ATATÜRK, 1984, c.1, s.11.

sorumlu değildir. Sadece kendisini seçen halka karşı sorumludur.<sup>200</sup> Başkanlık sistemlerinde başkanın siyasi sorumsuzluğu, sistemin kuvvetlerin sert ayrılığına dayanması ile ilgilidir. Yasama ve yürütme organları birbirlerinden sert şekilde ayırır. Bu sebeple yasama, başkanın görevine son veremez.<sup>201</sup>

ABD başkanlık sisteminde başkanın Kongre'ye karşı siyasi sorumluluğu yoktur. Başkan doğrudan halk tarafından seçildiğinden halka karşı siyasi sorumluluğundan söz edilebilir. Ancak halk, seçilmiş başkanı görev süresi dolmadan azledemeyeceğinden, bu sorumluluk kısıtlı bir sorumluluktur.<sup>202</sup> 1974 yılında Nixon, Watergate skandalı ile ilgili olarak cezai sorumluluk mekanizmasının harekete geçirilme ihtimali üzerine istifa etmiştir. Başkanın impeachment tehdidi karşısındaki bu istifası, ceza sorumluluğundan daha çok siyasi sorumluluk ile ilgili görülmüştür. Yani başkanın siyasi sorumsuzluğunun bir şekilde delinmesi söz konusudur.<sup>203</sup> Impeachment uygulaması, mahkûmiyetten daha çok suçlama eylemine karşılık gelmektedir. Siyasi organlar tarafından gerçekleştirilen bir suçlama ve yargılama eylemi olduğundan, adli bir dava olarak görülmesi güçtür.<sup>204</sup>

Başkanlık sistemi uygulayan ülkeler, başkanın yeniden seçilebilmesi konusunda farklı uygulamalara gitmektedir. Başkanın tekrar seçilmesini yasaklayan, iki görev dönemi ile sınırlandıran, bir dönem aradan sonra tekrar seçilebileceğini öngören ve seçilmesine herhangi bir sınır getirmeyen uygulamalar vardır. Başkanın yeniden seçilebilmesinin halka karşı sorumluluğunu artıracığı düşünülmektedir.<sup>205</sup> Gerçekten de başkanın halka karşı siyasal sorumluluğunun olduğunun söylenebilmesi, sistemde başkanın tekrar aday olabilmesi söz konusu ise daha doğrudur. Başkanın tekrar aday olması söz konusu değilse, halka karşı hissedeceği sorumluluk daha az olacaktır.

---

<sup>200</sup> GÖZLER, 2011, c.2, s.571-574; KILIÇ, 2016, s.283; MİŞ, Nebi- vdi. Dünyada Başkanlık Sistemi Uygulamaları, SETA Yayınları, İstanbul, 2015, s.28; KURT, İbrahim Cihat. Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Yalova, 2014, s.42.

<sup>201</sup> ÖZÇELİK, 1982, s.305-306; GÖZLER, 2016, s.23-24.

<sup>202</sup> BİLGİN, 2008, s.141.

<sup>203</sup> KILIÇ, 2016, s.283.

<sup>204</sup> YÜCEL, 2016, s.127.

<sup>205</sup> MİŞ vdi., 2015, s.20.

## 2. Başkanın Sorumsuzluğunu Dengeleyici Unsurlar

Başkanın yasamaya karşı siyasal sorumluluğu olmasa da başkan, yasamaya karşı tamamen kayıtsız değildir. Başkanın bazı işlemlerinde yasamaya yetki tanınarak, denge sağlanmaya çalışılmıştır.

Başkanlık sisteminde yasamanın yürütmeye karşı sahip olduğu en önemli yetkilerden biri bütçedir. Yürütmenin tek başına bütçe yapması mümkün değildir. Bütçe, yürütme tarafından teklif edilir ve kongre tarafından onaylanır.<sup>206</sup>

ABD başkanlık sisteminde başkan, atama yetkisine sahiptir. Ancak bazı önemli atamalar, senatonun onayına tabidir. Bu sebeple başkan senatonun görüşlerini de dikkate almak zorundadır.<sup>207</sup>

ABD başkanı milletlerarası anlaşmaları yapma yetkisine sahiptir. Ancak senatonun milletlerarası anlaşmaları üçte iki çoğunluk ile onaylaması gereklidir.<sup>208</sup>

ABD’de kongre, yürütmenin alanına giren faaliyetlere ilişkin meclis araştırması yapabilmektedir. Araştırma sonucunda başkan görevden alma yetkisi yoktur. Ancak bu araştırmalar bazen oldukça etkili olabilmektedir.<sup>209</sup>

### D. Yarı Başkanlık Sisteminde Devlet Başkanının Sorumluluğu

Yarı başkanlık sistemi, cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği parlamenter sistemdir. Başkanlık sisteminden daha çok parlamenter sisteme yakın görünmektedir. Bu sistemde yürütme organı, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu şeklinde iki başlıdır.<sup>210</sup> Yarı başkanlık sisteminde, halk tarafından seçilen ve güçlü anayasal yetkilere sahip cumhurbaşkanı, sistemin asıl icrai aktörüne dönüşmektedir. Bu durum parlamenter sistemdeki cumhurbaşkanına göre daha fazla sorumlu olması anlamına da gelmektedir.<sup>211</sup>

Yarı başkanlık sistemlerinde cumhurbaşkanı halk tarafından seçildiğinden halka karşı siyasi sorumluluğu vardır. Cumhurbaşkanının yasama organına karşı siyasi sorumluluğu söz konusu değildir.<sup>212</sup> Cumhurbaşkanının ikinci kez veya daha fazla seçilme imkânı bulunması durumunda, halk cumhurbaşkanını siyasal olarak sorumlu tutarak seçmeyebilir.

<sup>206</sup> ÖZÇELİK, 1982, s.310.

<sup>207</sup> ÖZÇELİK, 1982, s.310; ÖZÇELİK, 1994, s.201; GÖZLER, 2011, c.2, s.578.

<sup>208</sup> ÖZÇELİK, 1982, s.310; ÖZÇELİK, 1994, s.201; GÖZLER, 2011, c.2, s.578.

<sup>209</sup> GÖZLER, 2011, c.2, s.578.

<sup>210</sup> GÖZLER, 2011, c.2, s.585-586; GÖZLER, 2016, s.12.

<sup>211</sup> YÜCEL, 2016, s.127; DEMİR, Fevzi. “Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye, Journal of Yaşar University”, c.8, S.Özel, 2013, s.832.

<sup>212</sup> KILIÇ, 2016, s.284; DEMİR, 2013, s.832.

Yarı başkanlık sistemine sahip Fransa, Polonya ve Rusya örneklerinin hiçbirinde, cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu bulunmamaktadır.<sup>213</sup> Fransa örneğinde karşı imza kuralı gereği sorumluluk, karşı imza sahibine aittir. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun iki istisnası bulunmaktadır. Bunlar vatana ihanet ve 2007 yılında yapılan değişiklik ile getirilen görevi ihlal suçlarıdır.<sup>214</sup>

Fransa'da referandum, cumhurbaşkanının halka karşı siyasi sorumluluğunun bir aracı olarak görülmüştür. Beş kez referanduma başvuran cumhurbaşkanı De Gaulle, son referandumda istediği sonucu alamayınca, halkın desteğini kaybettiğini düşünerek istifa etmiştir.<sup>215</sup> Referandum, De Gaulle tarafından uygulama ile ortaya konmuş bir araç olmuştur. Kurumsal olarak bir siyasi sorumluluk aracı değildir. De Gaulle, kendisi bir gelenek haline getirdiği bu araca sadık kalmış, sonuç alamadığı referandum sonucu siyaset sahnesinden çekilmiştir.<sup>216</sup>

Yarı başkanlık sisteminde cumhurbaşkanının eylem ve işlemleri parlamenter sistem ile benzerdir. Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı eylem ve işlemler olduğu gibi karşı imza kuralına tabi eylem ve işlemleri de vardır.<sup>217</sup> Fransız sisteminde cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler de vardır. Örneğin cumhurbaşkanı dokuz üyesi bulunan Anayasa Konseyi'nin başkanını ve üç üyesini doğrudan atama yetkisine sahiptir. Bu yetki karşı imza kuralına tabi değildir.<sup>218</sup>

Sonuç olarak yarı-başkanlık sistemine sahip Fransa'da cumhurbaşkanının yasama organına karşı siyasi sorumluluğu yoktur. Ancak cumhurbaşkanına birden fazla veya sınırsız

<sup>213</sup> ERDEM, Kasım. Yarı-Başkanlık ya da Süper Başkanlık: Rusya Federasyonu Örneği in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı-Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2014, s.230.

<sup>214</sup> ŞENCAN, Hüdayi. Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa'da Yarı Başkanlık Sistemi in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı-Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2014, s.52.

<sup>215</sup> ŞENCAN, 2014, s.75.

<sup>216</sup> GÜLLER, Abdülsamet. 2007 Anayasa Değişiklikleri Sonrası Türkiye'de Cumhurbaşkanının Anayasal Konumu, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.125.

<sup>217</sup> DEMİR, 2013, s.840.

<sup>218</sup> DEMİR, 2013, s.836.

seçilme hakkı tanındığında, cumhurbaşkanı halkın karşısında hesap vermek durumunda olacaktır. Yani cumhurbaşkanının halka karşı siyasi sorumluluğu söz konusu olacaktır.<sup>219</sup>

## **E. Parlamenter Sistemde Devlet Başkanının Sorumluluğu**

### **1. Genel Olarak**

Parlamenter sistemin temel özellikleri sayılırken bunlar arasında devlet başkanının siyasi sorumsuzluğu da yer alır. Devlet başkanının siyasi sorumsuzluğu, parlamenter monarşilerde ve parlamenter cumhuriyetlerde ortaktır. Yani ister irsî yolla ister seçim yoluyla yönetime gelsin, parlamenter sistemde devlet başkanı sorumsuzdur.<sup>220</sup>

Monarşik parlamenter sistemlerde kral, cumhuriyet tipi parlamenter sistemlerde ise cumhurbaşkanı, devletin başkanıdır. Parlamenter sistemde hem kralın hem cumhurbaşkanının yasama organı karşısında sorumsuz olduğu kabul edilmektedir.<sup>221</sup> Cumhurbaşkanının sorumsuz kabul edilmesi, parlamenter sistemin monarşik yönetimle uygulanmaya başladığı dönemlerden kalan bir anlayıştır. Kralın sorumlu tutulması söz konusu olmadığından, parlamenter cumhuriyetlerde onun yerini dolduran cumhurbaşkanı da sorumlu tutulmamıştır. Yine de kralın mutlak sorumsuzluğu, cumhurbaşkanı için devam etmemiş, nispi sorumluluğa evrilmiştir. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunu salt monarşi etkisiyle açıklamak eksik kalır. Parlamenter cumhuriyetlerde cumhurbaşkanına bir hakem rolü verilmiştir. Kabine ile yasama organı arasındaki uyuşmazlıkları çözüme görevi sebebiyle cumhurbaşkanının bağımsızlığının ve itibarının korunması, sorumsuzluğu yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır.<sup>222</sup>

<sup>219</sup> EKİCİ, Zehra. Türkiye’de Yarı Başkanlık Sisteminin Uygulanabilirliği, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s.21.

<sup>220</sup> ÖZÇELİK, 1982, s.314-315; TUNÇKAŞIK, 2015c, s.6; FENDOĞLU, Hasan Tahsin. “Başkanlık Sistemi Tartışmaları”, SDE Analiz, Ankara, 2010, s.11.

<sup>221</sup> GÖZLER, 2011, c.2, s.589; GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref. Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s.31; TEZİÇ, Erdoğan. Anayasa Hukuku, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.408. Parlamenter sistemin en önemli örneği kabul edilen İngiltere’de monarşik parlamenter sistem uygulanmaktadır. Kralın siyasetten geri çekilmesi ve sorumsuz bir duruma gelmesi, başa geçen kralların kişisel özellikleri sonucunda gelişmiştir. 18. Yüzyıl başında başa geçen Alman prensi kral İngilizce bilmediği için kabine toplantılarına katılmamaya başlamış ve giderek siyasetten uzaklaşmıştır. Daha sonra başa geçen akıl hastası, tembel krallar ve genç yaşta devlet başkanı olan kraliçe de bu uygulamayı sürdürmüştür. Sonuçta kral kabineden ve siyasetten uzaklaşmış, devlet başkanlığı sorumsuz ve sembolik bir makama dönüşmüştür. GÖZLER, 2011, c.2, s.601.

<sup>222</sup> KERSE, 1973, s.131-133; SOYSAL, 1977, s.261; ARTUK, Mehmet Emin- GÖKCEN, Ahmet-YENİDÜNYA, A. Caner. Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009, s.180-181.

Parlamentar hükümet sisteminde, yürütme organı ikili bir yapıdadır. Bu yapı devlet başkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşur. Bu sistemde devlet başkanı, bakanlar kuruluna göre daha geri plandadır. Dolayısıyla kral veya cumhurbaşkanı olan devlet başkanının, siyasal sorumluluğu yoktur. Siyasal başarısızlık sebebiyle devlet başkanının görevden alınması da söz konusu değildir. Parlamento, siyasal sorumluluğu olan bakanlar kurulunu görevden alabilirken, devlet başkanını alamaz.<sup>223</sup>

Parlamentar sistemlerde devlet başkanının sorumsuz olması, aynı zamanda yetkisiz olması sonucunu doğurmuştur. Devlet başkanının işlemlerinin başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanması demek olan karşı imza kuralı ilkesi bu sebeple ortaya çıkmıştır. Karşı imzayı atmaya yetkili başbakan veya ilgili bakan, söz konusu işlemin sorumlusudur. Bu sorumluluk aynı zamanda işlemin yetkili kişisini belirler.<sup>224</sup>

Karşı imza kuralı parlamentar monarşiler için de söz konusudur. Kralın işlemleri de başbakan veya ilgili bakan tarafından imzalanır ve sorumluluk başbakana veya ilgili bakana ait olur.<sup>225</sup> Aslında uygulamada olan başbakan ve bakanlardan kaynaklanan bir işlemin devlet başkanı tarafından imzalanmasıdır. Teoride olduğu gibi devlet başkanının bir işlemini başbakan veya ilgili bakanın imzalaması söz konusu değildir. Devlet başkanının imzası şekil açısından önemlidir. Devlet başkanının başbakan ve ilgili bakan tarafından önerilen işlemi imzalamaktan kaçınamayacağı genel olarak kabul gören görüştür.<sup>226</sup>

Parlamentar rejimin saf halinde cumhurbaşkanının sorumsuz olması, sorumluluğun karşı imza kuralı ile kabinede olması kuraldır. Ancak dünyada tek bir parlamentar rejim olmamıştır. Parlamentar rejimini farklı görünüşleri, farklı uygulamaları ortaya çıkmıştır. Ülkeler kendi özel koşulları gereği, parlamentar sistemin genel esaslarına bağlı kalarak, ayrıntıları değiştirmişler ve kendine özgü sistemler oluşturmuşlardır. Cumhurbaşkanının bazı işlemleri tek başına yapabilmesi, bazı işlemlerinden sorumlu tutulması, sistemin parlamentar sistem olmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır.<sup>227</sup> Aksine parlamentar sistem uygulamalarında,

<sup>223</sup> ERDOĞAN, Mustafa. 1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Hukuki Durumu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1987, s.151; GÖZLER, 2013 s.288; ÖZBUDUN, 2017, s.324; GÖZLER, 2011, c.2, s.571.

<sup>224</sup> ÖZÇELİK, 1982, s.315; GÖZLER, 2011, c.2, s.589-590; ÖZBUDUN, 2017, s.324.

<sup>225</sup> KERSE, 1973, s.137; ERDOĞAN, 1987, s.151; GÖZLER, 2016, s.80.

<sup>226</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.324.

<sup>227</sup> TURHAN, 1993, s.116.

devlet başkanlarının sorumluluğu, sahip olduğu yetkilere oranla hayret edilecek derecede az görülmüştür.<sup>228</sup>

Sonuç olarak parlamenter sistemlerde devlet başkanı, siyasi olarak sorumsuzdur. Parlamenter sisteme sahip ülkelerde cumhurbaşkanları, bir veya birkaç suçtan dolayı sorumlu tutulmuş, bu suçlar dışında sorumsuz kabul edilmiştir. Örneğin Almanya’da anayasayı ve federal kanunları ihlal etme suçundan sorumlu tutulmuştur. Avusturya’da benzer şekilde anayasayı ihlal etmesi halinde sorumludur. Finlandiya’da ihanet, yüksek ihanet ve insanlığa karşı suç şeklinde üç suçtan sorumluluğu kabul edilmiştir. İtalya ve Yunanistan’da yüksek ihanet ve anayasayı kasten ihlal suçları sorumluluk sebebidir. İsrail’de cumhurbaşkanının sorumsuzluğuna istisna tanınmamış, tüm suçlardan sorumlu tutulmuştur.<sup>229</sup> Ülkemizde 16 Nisan 2017 öncesinde cumhurbaşkanının vatana ihanet dışında sorumsuz olduğu kabul edilmişti. Yapılan Anayasa değişikliği ile cumhurbaşkanının sorumsuzluğu kaldırılmıştır. Cumhurbaşkanı tüm eylem ve işlemlerinden normal bir vatandaş gibi sorumludur.

## 2. Parlamenter Monarşilerde Devlet Başkanının Sorumluluğu

Parlamenter monarşilerde de devlet başkanının siyasi sorumluluğu yoktur. Devlet başkanını görevden alabilecek bir erk de yoktur. Mutlak monarşilerden farklı olarak devlet başkanının yönetenleri değiştirme yetkisi sınırlanmış veya kaldırılmıştır.<sup>230</sup> Mutlak monarşiden parlamenter monarşiye geçen ülkeler, kralın sorumsuzluğunu daha başlangıçtan itibaren, tabii olarak kabul etmişlerdir. Üstelik sorumsuzluğunun mutlak olduğu; yani her alanı kapsadığı anlayışı benimsenmiştir.<sup>231</sup>

Parlamenter monarşinin klasik örneği İngiltere’de kraliçe, mutlak dokunulmazlığa sahiptir. Kraliçeye karşı hiçbir şekilde dava açılmamaktadır.<sup>232</sup> Danimarka, Hollanda, Japonya, İspanya, Norveç gibi ülkelerin anayasalarında, kralın sorumsuz olduğuna ilişkin hükümler yer almıştır.<sup>233</sup>

Parlamenter monarşilerde kralın siyasi bakımdan sorumsuz olmasının demokrasi yönünden bir sakıncası olmadığı düşünülmektedir. Çünkü kralın bütün işlemleri karşı imza

<sup>228</sup> KERSE, 1973, s.129.

<sup>229</sup> GÖZLER, 2016, s.112-113.

<sup>230</sup> GÖZÜBÜYÜK, 2004, s.33-36.

<sup>231</sup> ALDIKAÇTI, Orhan. “1961 Anayasası’nda Devlet Başkanı Kararnamelerinin İmzalanması”, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, c.1, S.2, 1968, s.35.

<sup>232</sup> BİLGİN, Murat. Parlamenter Sistemin Doğduğu Ülke: İngiltere in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.220.

<sup>233</sup> GÖZLER, 2016, s.80.

kuralına tabidir. Yani her işlemin bir sorumlusu vardır. Halk hesap sormak istediğinde, yapılan işlemin bir sorumlusunu bulabilecektir.<sup>234</sup>

### 3. Parlamenter Cumhuriyetlerde Devlet Başkanının Sorumluluğu

Parlamenter cumhuriyetlerde, cumhurbaşkanı ister meclis tarafından seçilsin, ister halk tarafından seçilsin, siyasi bakımdan sorumsuz olduğu kabul edilir. Yani cumhurbaşkanının sorumsuz olmasında, seçilme şeklinin önemi yoktur. Cumhurbaşkanına sorumluluk yüklenmemesinin sebebi, ona tarafsız ve siyasi çekişmelerden uzak bir konum sağlamak amacıyla. Siyasi çekişmelerin içinde bir cumhurbaşkanının görevini iyi bir şekilde yerine getiremeyeceği düşünülmüştür.<sup>235</sup> Parlamenter cumhuriyetlerde cumhurbaşkanının siyasal sorumsuzluğunu, devlet başkanlarının geleneksel konumunun sürmesi şeklinde yorumlamıştır. Monarşiden cumhuriyete dönüşen devletler, cumhurbaşkanlarına, krallara benzer bir konum tanımışlardır.<sup>236</sup> Parlamenter cumhuriyetler, devlet başkanının sorumsuzluğu ilkesini alsalar da, monarşilerden farklı olarak, devlet başkanına mutlak bir sorumsuzluk tanımamışlardır. Devlet başkanının sorumsuzluğunu sınırlandırmışlardır.<sup>237</sup>

Devlet başkanının siyasal sorumsuzluğunun bir sonucu olarak, parlamento cumhurbaşkanına karşı denetim araçlarını kullanamaz. Yani cumhurbaşkanına soru sorulamaz, eylem ve işlemleri hakkında genel görüşme açılmaz, hakkında meclis araştırması yapılamaz.<sup>238</sup>

Parlamenter sistemde cumhurbaşkanı görevden alınamaz ancak kendi iradesi ile görevi bırakabilir. Parlamento veya hükümet bu iradeyi zorlayabilir. Yani cumhurbaşkanını istifaya sürükleyecek işler yapabilir. Cumhurbaşkanı ise her türlü baskıya rağmen istifa etmeyebilir. Uygulamada Fransa'da bu durumun örnekleri görülmüştür. Cumhurbaşkanları çeşitli sebeplerle görevi bırakmaya zorlanmıştır.<sup>239</sup>

Parlamenter cumhuriyetlerde iki ülkede cumhurbaşkanının kısmen siyasal sorumluluğu vardır. Avusturya ve İzlanda Anayasalarında cumhurbaşkanının halkoylaması ile

<sup>234</sup> GÖZLER, 2016, s.80-81.

<sup>235</sup> KUZU, 2017, s.602; YÜCEL, 2016, s. 124-125.

<sup>236</sup> ERDOĞAN, 1987, s.151; GÖZLER, 2016, s.81.

<sup>237</sup> ALDIKAÇTI, 1968, s.35.

<sup>238</sup> GÖZLER, 2016, s.83.

<sup>239</sup> Geçmişte Fransa'da, görev verdiği hükümetlere güvenoyu verilmemesi ve bakanların grev yaparak karşı imzalı işlemleri imzalamaması yoluyla cumhurbaşkanları istifaya zorlanmıştır. ARSEL, İlhan. Türk Anayasa Hukuku'nun Umumi Esasları, Mars Matbaası, Ankara, 1962, s.371; GÖZLER, 2016, s.84; KUZU, 2017, s.602.

görevden alınmasına ilişkin usuller öngörölmüştür. Bu usullerle cumhurbaşkanının görevden alınması oldukça zordur. Yasama organının nitelikli çoğunlukla halkoylamasını kabul etmesi ile halkoylamasına gidilmektedir. Halkoylamasında cumhurbaşkanının görevde kalması sonucu çıkarsa yasama organı fesholmaktadır.<sup>240</sup>

Almanya'da cumhurbaşkanına karşı Federal Meclis tarafından, anayasayı veya federal bir yasayı kasten ihlal ettiği gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesinde dava açabilmektedir. Dava açılması için meclis üyelerinin dörtte birinin talepte bulunması, üçte ikisinin kararı gereklidir. Suçlu bulunan cumhurbaşkanı görevden alınır. Dava sırasında da Anayasa Mahkemesi, cumhurbaşkanına görevden el çektirebilir.<sup>241</sup>

Güney Afrika'da devlet başkanı, meclis tarafından suçlandırma yoluyla görevden alınabilir. Meclis üyelerin üçte iki çoğunluğu ile görevden alma kararı verebilir. Devlet başkanının görevden alınma sebepleri; anayasa ve kanunların ağır şekilde ihlal edilmesi, görevin kötüye kullanılması ve görevin yerine getirilmemesi olabilir.<sup>242</sup>

Hindistan'da cumhurbaşkanı, her iki meclis tarafından suçlandırma yoluyla görevden alınabilir. Meclisin en az dörtte bir üyesinin teklifi, üçte ikisinin kabulü ile suçlandırma yapılabilir. Soruşturma sonucunda meclis, üçte iki üyenin oyuyla suçu kabul ederse, cumhurbaşkanı karardan itibaren görevden alınır. Suçlandırma sebebi anayasayı ihlal ile kısıtlanmıştır.<sup>243</sup>

İtalya'da cumhurbaşkanı, meclis üye tamsayısının salt çoğunluğu tarafından suçlandırılabilir. Cumhurbaşkanı, anayasayı ihlal ve vatana ihanet dışında sorumsuz kabul edilmektedir.<sup>244</sup>

<sup>240</sup> GÖZLER, 2016, s.82.

<sup>241</sup> Bugüne kadar Cumhurbaşkanının görevden alınmasına ilişkin, Federal Meclis veya Federal Konsey tarafından, Anayasa Mahkemesi'ne dava açılmamıştır. CANDAN, Kadir. Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamenter Sistem Örneği: Almanya Federal Cumhuriyeti in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.65, 89.

<sup>242</sup> ERDEM, Kasım. Parlamenter Sistem ve Hakim Parti Olgusu: Güney Afrika Örneği in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.127.

<sup>243</sup> DOĞAN, Meltem. Çokkültürlü Bir Toplumda İstikrarlı Bir Demokrasi Örneği: Hindistan Parlamenter Sistemi in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.158.

<sup>244</sup> SOLAK, Mehmet. İstikrarsız Hükümetler ve Sürekli Reform Arayışı: İtalya'da Parlamenter Sistem in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.254.

## II. HÜKÜMET SİSTEMLERİNDE HUKUKİ SORUMLULUK

Devlet başkanının hukuki sorumluluğu, özel hukuka ilişkin sorumluluktur. Yani borçlar hukuku, medeni hukuk, aile hukuku gibi özel hukuk alanlarında söz konusu sorumluluktur.<sup>245</sup> Bu sorumluluk hükümet sistemlerine göre farklı şekillerde düzenlenmiştir.

### A. Monarşilerde Devlet Başkanının Hukuki Sorumluluğu

Monarşilerde devlet başkanlarının sorumsuzluğu mutlaklıdır. “Kral hata yapmaz” anlayışından dolayı kralın hukuki sorumluluğu da söz konusu değildir. Kralın zarar verdiği kişiler, tazminat talebiyle krala karşı dava açamazlar. Çünkü mahkemeler kral adına yargılama yapmaktadır.<sup>246</sup>

Parlamentar monarşi uygulanan İngiltere’de bunun için bir çözüm yolu getirilmiştir. Kral veya kraliçenin eylem ve işlemlerinden zarar gören ve onlardan tazminat talep etmek isteyen kişiler, dava açmak yerine doğrudan kral ve kraliçeye başvurabilir. Kral ve kraliçenin verdiği bir emirle zararları tazmin edilebilir.<sup>247</sup> 1947 yılında bazı durumlarda kralın sorumlu olmasını gerektiren hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerle çok sınırlı bir alanda, krala hukuki sorumluluk yüklenmiştir.<sup>248</sup>

### B. Meclis Hükümeti Sisteminde Devlet Başkanının Hukuki Sorumluluğu

Meclis hükümeti sisteminde devlet başkanı yoktur. İcra vekilleri heyetinin de başkanı yoktur.<sup>249</sup> Ancak fiili uygulamada meclis başkanı devlet başkanı konumuna, icra vekilleri heyetinin başkanı da başbakan konumuna gelebilir. Fiili konumları değişse de hukuki konumları değişmediğinden sorumlulukları değişmez.

### C. Başkanlık Sisteminde Devlet Başkanının Hukuki Sorumluluğu

ABD başkanlık sisteminde, başkanın kendi eylemlerinden dolayı hukuki sorumluluğu olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu sorumluluktan dolayı hukuk davası açılıp açılmayacağı tartışılmıştır. Başkanın açılan davayla uğraşmasının görevini aksatmasına sebep olabileceği düşünülmüştür. Yüksek Mahkeme, 1997 yılında, başkan Clinton’a karşı, dava açılabilceğine karar vermiştir. Bu kararda kimsenin kanunların üstünde olmadığı vurgulanmıştır.<sup>250</sup>

<sup>245</sup> TAŞDÖĞEN, 2016, s.97.

<sup>246</sup> GÖZLER, 2016, s.108-109.

<sup>247</sup> GÖZELR, 2016,s.109.

<sup>248</sup> TAŞDÖĞEN, 2016, s.98.

<sup>249</sup> GÖZLER, 2011, c.2, s.560-561.

<sup>250</sup> BİLGİN, 2008, s.142; GÖZLER, 2016, s.27.

#### D. Yarı Başkanlık Sisteminde

Yarı başkanlık sisteminin uygulandığı Fransa’da cumhurbaşkanı görevi süresince dokunulmazlıktan yararlanmaktadır. Bu sürede tanıklığa zorlanamamakta, kendisine herhangi bir hukuki dava açılmamaktadır. Anayasa’nın 67. maddesine göre “*cumhurbaşkanı görev süresince... hiçbir hukuk davasına konu edilemez...*”. Bu davalara ilişkin “*...hak düşürücü süre işlemez.*” ve cumhurbaşkanının görev süresi boyunca ertelenmiş davalar, “*...cumhurbaşkanının görev süresinin bitmesinden itibaren bir ay içinde açılır.*”<sup>251</sup>

#### E. Parlamenter Sistemde Devlet Başkanının Hukuki Sorumluluğu

Devlet başkanının hukuki sorumluluğu parlamenter monarşilerde ve parlamenter cumhuriyetlerde farklı ele alınmıştır. Parlamenter monarşilerde devlet başkanı mutlak bir sorumsuzluğa sahiptir. Bu sorumsuzluğun kapsamına hukuki sorumluluğun da girdiği kabul edilmektedir. Parlamenter cumhuriyetlerde ise cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu, kişisel eylem ve işlemleri ile göreviyle ilgili eylem ve işlemleri bakımından ayrı ayrı değerlendirilmiştir.<sup>252</sup>

Parlamenter cumhuriyetlerde cumhurbaşkanları kişisel eylem ve işlemlerinden sıradan bir vatandaş gibi tam olarak sorumludur. Bu sebeple cumhurbaşkanı özel hukuk alanında, diğer vatandaşlarla eşit şartlarda davalı veya davacı olabilir. Özel hukukun gerektirdiği müeyyideler cumhurbaşkanına uygulanabilir. Sözleşmeden, haksız fiilden veya kanundan doğan borçlarını ödemeye zorlanabilir.<sup>253</sup>

Görevi ile ilgili eylem ve işlemleri bakımından cumhurbaşkanı sorumsuz olarak kabul edilmektedir. Ancak ülkelerin çoğunluğu bu sorumsuzluğa bir istisna getirmişlerdir. Bu istisna vatana ihanet suçudur. Yani cumhurbaşkanı vatana ihanet dışındaki eylem ve işlemleri bakımından sorumsuzdur. Sadece vatana ihanet hallerinde sorumluluğuna gidilmektedir.<sup>254</sup> Genel kabullere göre vatana ihanet hali, cezai sorumluluk ile ilgili kabul edilmektedir. Ancak Atar, vatana ihanet sebebiyle suçlandırılan bir cumhurbaşkanının, aynı fiilleri sebebiyle hukuki sorumluluğuna da gidilebileceği görüşündedir.<sup>255</sup>

Gözler, parlamenter sistemde, cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemlerinden sorumsuz olmasını sakıncalı görmemektedir. Çünkü parlamenter sistemde

<sup>251</sup> ŞENCAN, 2014, s.53; GÜLLER, 2007, s.124.

<sup>252</sup> GÜLLER, 2007, s.54-55.

<sup>253</sup> GÖZLER, 2016, s.111-112.

<sup>254</sup> GÖZLER, 2016, s.112.

<sup>255</sup> ATAR, 2017, s.301.

cumhurbaşkanının yetkileri semboliktir. Tek başına yapacağı işlemler sınırlıdır. Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemlerinin çoğunluğu karşı imza kuralına tabidir. Bu sebeple, işlemlerden mağdur olan kişilerin muhatabı, işlemlere karşı imza koyan başbakan veya bakandır. Bu durumda kişiler, cumhurbaşkanına karşı dava açamasalar da başbakan ve ilgili bakana karşı dava açabilecektir.<sup>256</sup>

Cumhurbaşkanının eylemlerinde karşı imza kuralı söz konusu değildir. Bu durumda eylemlerden mağdur olan kişilerin başbakan veya ilgili bakana dava açabilme olanağı yoktur. Cumhurbaşkanına karşı da dava açamadıklarından, muhatapsız gibi görünmektedirler. Ancak bu kişilerin cumhurbaşkanlığı idari teşkilatına karşı dava açmaları mümkündür. Cumhurbaşkanlığı idari teşkilatının tüzel kişiliği yoksa dava ilgili bakanlığa veya başbakanlığa karşı açılabilir. Kişiler bu yolla uğradıkları zararın tazminini talep edebilir.<sup>257</sup>

Kendisine tanrısallık atfedilen Japon imparatorunun bütün işlerinden Bakanlar Kurulu sorumlu tutulmuştur. İmparatorun hukuki sorumluluğu da yoktur.<sup>258</sup>

### III. HÜKÜMET SİSTEMLERİNDE CEZAI SORUMLULUK

Devlet başkanının cezai sorumluluğu, suç oluşturan fiilleri işlemesi durumunda, karşı karşıya kalacağı sorumluluktur.<sup>259</sup> Devlet başkanının ceza sorumluluğu, görev suçlarından dolayı sorumluluğu ve kişisel suçlarından dolayı sorumluluğu şeklinde iki başlık altında ele alınmaktadır. Bunun dışında hükümet sistemlerine göre bir ayırım yapılması da mümkündür. Devlet başkanının sorumluluğu hükümet sistemine göre de değişiklik göstermektedir. Hatta aynı hükümet sistemine sahip ülkelerde de farklı uygulamalar söz konusu olabilmektedir.

#### A. Monarşilerde Devlet Başkanının Cezai Sorumluluğu

Monarşilerde devlet başkanının cezai sorumluluğundan bahsedilemez. Hatta görevi ile ilgili olmayan suçlarda dahi devlet başkanı sorumsuz kabul edilmiştir.<sup>260</sup> Yani devlet başkanının cezai sorumsuzluğu tam ve mutlak.<sup>261</sup> Monarşilerde vatana ihanet kral

<sup>256</sup> GÖZLER, 2016, s.114.

<sup>257</sup> GÖZLER, 2016, s.114-115.

<sup>258</sup> ŞENCAN, Hüdaî. Japonya Hükümet Sistemi: Yarışan Partiler Değişmeyen İktidar in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.303.

<sup>259</sup> TAŞDÖĞEN, 2016, s.98.

<sup>260</sup> ÖZBUDUN, 2003, s.151.

<sup>261</sup> ÖZKUL, 2011, s.166; ATAR, Yavuz. Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanının Seçimi, Görev Süresi, Yetkileri ve Parlamenter Sistem Gereklere Doğrultusunda Değişiklik Önerileri, TBMM Anayasa Hukuku I. Uluslararası Sempozyumu, 22-24 Nisan 2003, TBMM Başkanlığı Yayınları, Yayın No:1, Ankara, s.328.

tarafından işlenmesi mümkün olmadığı gibi, aksine krala karşı işlenen suçlar vatana ihanet kapsamında görülmektedir. İngiltere ve Belçika gibi parlamenter monarşilerde düzenlemeler bu şekildedir.<sup>262</sup>

Parlamenter monarşilerde kralın sorumsuzluğunun mutlak olması, parlamenter sistemin beşiği kabul edilen İngiltere’de deyimlere konu olmuştur. “The King can do no wrong (kral kötülük yapmaz)”<sup>263</sup> ile “Kral kendi eliyle bir adam öldürürse bundan belki başbakan sorumlu olur; fakat başbakanı öldürürse bundan kimse sorumlu olmaz”<sup>264</sup> deyimleri kralın mutlak sorumsuzluğunu anlatmaktadır.

Belçika, Danimarka, İsveç, Norveç, Lüksemburg gibi ülkelerde, kralın sorumsuz olduğu Anayasalarda yer almıştır. Osmanlı Devletinde de Kanun-ı Esasi, padişahın sorumsuz olduğu hükmüne sahiptir.<sup>265</sup>

### **B. Meclis Hükümeti Sisteminde Devlet Başkanının Cezai Sorumluluğu**

Meclis hükümeti sistemi, anayasa hukukçularının diğer hükümet sistemlerine göre daha az ele aldığı ve uygulamadaki örnekleri de az olan bir hükümet sistemidir. Teoride meclisin yürütme üzerinde etkin olduğu bir sistemdir. Ancak az sayıdaki uygulama örneğinde, yürütmenin daha baskın olduğu görülmüştür.<sup>266</sup> Hem yasamada hem yürütmede yer alan meclis başkanı ise eşitler arası birinci olarak kabul edilmiştir. Teoride meclis başkanının ceza sorumluluğu anlamında bir ayrıcalığa sahip olmadığı düşünülebilir. Ancak uygulamada belki örneklerinin az olmasından dolayı, belki de meclis başkanının güçlenmesinden dolayı, ceza sorumluluğuna gidilen meclis başkanı olmamıştır.

### **C. Başkanlık Sisteminde Başkanın Ceza Sorumluluğu**

Başkanın ceza sorumluluğu olduğu kabul edilen başkanlık sisteminde, bu sorumluluğun hangi hallerde doğacağı, suçlamanın nasıl yapılacağı ve cezalandırma konuları ayrıntılı hükümlerle belirlenmiştir.

<sup>262</sup> Belçika, Danimarka, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, Japonya, Lüksemburg ve Norveç gibi parlamenter monarşilerde devlet başkanının şahsi suçlarından sorumluluğu yoktur. GÖZLER, 2016, s.115, tablo 3.

<sup>263</sup> GÖZLER, 2016, s.286.

<sup>264</sup> TEZİÇ, 2005, s.408.

<sup>265</sup> GÖZLER, 2016, s.85-86.

<sup>266</sup> DEMİRKAYA, Cengiz. Başkanlık Sistemi ve Yarı Başkanlık Sistemi Analizi: ABD ve Fransa Örneği, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s.6-8.

## 1. Başkanın Suçlama Şekli ve Konusu

Başkanlık sistemi, sert kuvvetler ayrılığı sistemi olarak bilinir. Kuvvetler birbirine karşı bağımsızdır. Yürütme yasamayı, yasama yürütmeyi görevden alamaz. Yasamanın yürütme üzerindeki en önemli etki aracı impeachment adı verilen yöntemdir.<sup>267</sup>

ABD başkanlık sisteminde de impeachment (suçlama) adı verilen, yasama meclisi soruşturması vasıtasıyla başkanın cezai sorumluluğuna gidilebilir. Suçlamanın siyasi değil, cezai nitelikte olması gerekir. Gözler, impeachment kurumunu parlamenter sistemdeki meclis soruşturmasına benzetmiş, siyasi sorumluluğa gidilmediği için gensorudan farklı olduğunu ifade etmiştir.<sup>268</sup> ABD başkanının soruşturması, ABD Anayasasının 1. maddesinin 3. bölümü uyarınca Amerikan Yüksek Mahkemesi Başkanı'nın başkanlığında toplanan ve adli görev yaptıklarını yeminle teyit eden Senato tarafından yapılır.<sup>269</sup>

Başkan, vatana ihanet, zimmete para geçirmek ve diğer ağır suç ve kabahatleri işlemekle itham edildiğinde cezai sorumluluğu söz konusu olur. Başkan, seçildiği süre içinde, vatana ihanet dışındaki sebeplerle görevden alınmaz.<sup>270</sup> Anayasa'da ifade edilen vatana ihanet ve zimmet suçları belirli olmasına karşın ağır suç ve kabahatlerin ne olduğu tartışmalıdır. Bu ifadeyi dar yorumlayanlar başkanlık makamının saygınlığı gereği, olağanüstü derece ağır ve ciddi suçları bu kapsamda görmüşlerdir. Geniş yorumlayanlar ise Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından ağır ve ciddi olarak nitelenen her türlü suçun bu kapsamda olacağını savunmuşlardır.<sup>271</sup>

Azerbaycan'da ağır suçlar dışında başkanın dokunulmazlığı vardır. Ağır suç işleyen başkanın suçlanması süreci, Anayasa Mahkemesi tarafından başlatılmaktadır. Mahkemenin vereceği görüş ile başkanı görevden alma önerisi, meclise sunulmaktadır.<sup>272</sup> Brezilya'da iktidarın kötüye kullanılması kapsamında olan çeşitli suçlar için özel bir usul düzenlenmiştir. Başkan adi suçlardan dolayı Federal Yüce Mahkemede, iktidarı kötüye kullanma suçundan

<sup>267</sup> ÖZÇELİK, 1982, s.306, 309; TUNÇKAŞIK, Halit. Başkanlık Sistemi: Teori, Pratik ve Tartışmalar in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.1 vd.; KURT, 2014, s.42.

<sup>268</sup> GÖZLER, 2011, c.2, s.578.

<sup>269</sup> FEYZİOĞLU, Metin. Meclis Soruşturması, Savaş Yayınevi, Ankara, 2006, s.23; TUNÇKAŞIK, 2015, s.4.

<sup>270</sup> GÖZLER, 2016, s.24; TUNÇKAŞIK, 2015, s.4.

<sup>271</sup> GÖZLER, 2016, s.26.

<sup>272</sup> DOĞAN, Meltem. Devlet Başkanı Ekseninde Anayasal Sistem: Azerbaycan Başkanlık Sistemi in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.147.

dolayı ise Senatoda yargılanmaktadır.<sup>273</sup> Nijerya’da görevi kötüye kullanma suçlaması ile başkan hakkında soruşturma açılabilir. Başkanın soruşturulması meclis tarafından istenmekte, mecliste oluşturulan soruşturma komisyonu sonucunda, yine meclisin her iki kanadı tarafından karar verilebilmektedir.<sup>274</sup>

Vatana ihanet suçu Amerikan Anayasası’nın 3. maddesinin 3. bölümünde şu şekilde tanımlanmıştır: “*Amerika Birleşik Devletleri’ne ihanet, sadece Birleşik Devletlere karşı savaş açmayı veya yardımda bulunmayı sağlamak ve düşmanlarla birlikte olmayı kapsar. Hiç kimse iki kişinin tanıklığı olmadan veya açık yargılamada suçunu itiraf etmedikçe vatana ihanetten dolayı suçlu bulunamaz*”. Hükümden anlaşıldığı üzere vatana ihanet suçunun kanıtlanması ciddi ve somut delillere bağlanmıştır. Vatana ihanet suçunu yargılama ve verilecek cezayı belirleme yetkisi Kongre’ye aittir.<sup>275</sup>

ABD’de impeachment usulü üç başkana karşı uygulanmıştır. 1868 yılında Johnson, 1975 yılında Nixon ve 1998 yılında Clinton hakkında suçlandırma yapılmıştır. Johnson ve Clinton hakkındaki suçlamalar yeterli çoğunluk sağlanamadığından Senota’da reddedilmiştir. Nixon ise impeachment süreci sona ermeden istifa etmiştir. Yani impeachment yoluyla cezalandırılan bir başkan yoktur.<sup>276</sup>

<sup>273</sup> İktidarın kötüye kullanılmasını oluşturan suçlar: devletin varlığını; yasama ve yargı organlarının, başsavcılık makamının yetkisinin veya Federasyon birimlerinin anayasal yetkilerinin serbestçe kullanılmasını; siyasal, bireysel ve sosyal hakların kullanılmasını; ülkenin iç güvenliğini; yönetimde dürüstlüğü; bütçe kanununu; kanunlara ve yargı kararlarına riyaeti tehdit eden fiillerin oluşturduğu suçlardır. SOLAK, Mehmet. Koalisyoncu Başkanlık Sistemi: Brezilya in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.194.

<sup>274</sup> BİLGİN, Murat. Afrika’da ABD Tipi Başkanlık Sistemi: Nijerya Federal Cumhuriyeti in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.235.

<sup>275</sup> Vatana ihanet suçunda mahkûmiyetin aile bireyleri için geçerli olmadığı ve mahkûm edilen kişinin mallarına, ölümünden sonrasını kapsayacak şekilde müsadere yaptırım uygulanamayacağı özellikle vurgulanmıştır. COŞAR, Vedat Ahsen. “Amerikan Ceza Hukuku’nun Kökenleri, Dünü ve Bugünü Üzerine – IV”, 22.06.2017, <http://www.hukukihaber.net/amerikan-ceza-hukuku-nun-kokenleri-dunu-ve-bugunu-uzerine-iv-makale,5312.html>, E.T.09.06.2018.

<sup>276</sup> GÖZLER, 2016, s.25; KESKİNSOY, 2013, s.62. Senato 1987 yılına kadar beş kişiyi cezalandırmıştır. Bu kişilerin tümü hâkimlik mesleğindedir. Hepsisi görevinden alınmış ancak genel mahkemelerde yargılanmamıştır. KAPICI, 2001, s.32. Bir başka kaynakta 1991 yılına kadar yargılanan 15 görevliden 12’sinin yargıç, birinin senatör, birinin bakan, birinin ise başkan olduğu aktarılmıştır. TÜLEN, 2007, s.55, dn.189.

## 2. Başkan Suçlama Usulü

ABD Anayasası, impeachment (suçlama) usulünü düzenlemiştir. Impeachment açılmasına Temsilciler Meclisi karar verir ve rapor için soruşturma komisyonunu görevlendirir. Komisyonun raporundan sonra başkanın suçlandırılmasına ilişkin oylama yapılır. Oylama sonucunda başkan suçlandırılır ise yargılama yetkisi Senato'ya aittir. Yargılama sırasında Senato'ya, Yüksek Mahkeme Başkanı, başkanlık eder. Senato, hazır bulunan üyelerinin üçte ikisinin oyuyla mahkûmiyet kararı verebilir.<sup>277</sup> Arjantin'de başkan, Temsilciler Meclisinde toplantıdaki üyelerin üçte ikisinin oyu ile suçlanabilmektedir. Senato'da yine toplantıdaki üyelerin üçte ikisinin oyu ile karar verebilmektedir.<sup>278</sup> Brezilya'da suç işlediği iddia edilen başkan, Temsilciler Meclisinin üçte iki çoğunluğuyla suçlanmaktadır. Adi suçlarda Federal Yüce Mahkeme, iktidarın kötüye kullanılması suçlarında Senato yargılama yapmaktadır.<sup>279</sup> Nijerya'da görevi kötüye kullandığı iddia edilen başkan hakkında, Meclisin her iki kanadının üçte birinin imzası ile soruşturma istenmekte, üçte ikisinin oyuyla soruşturma komisyonu kurulmaktadır. Sonuçta karar yine Meclisin her iki kanadı tarafından üçte iki oyla alınmaktadır.<sup>280</sup>

Başkan yargılandığında Senato'ya Yüksek Mahkeme Başkanı'nın başkanlık etmesinin sebebi, başkanın suçlu bulunma ihtimalidir. Başkan suçlu bulunursa, başkan yardımcısı başkanlık görevini üstlenir.<sup>281</sup> Arjantin'de de başkanın yargılanacağı oturumu Yüksek Mahkeme başkanı yönetmektedir.<sup>282</sup> Azerbaycan'da Anayasa Mahkemesi'nin görüşü ile meclise sunulan başkanın görevden alınması önerisi, aranan çoğunluk mecliste sağlandığında kabul edilmektedir. Meclisin görevden uzaklaştırma kararı, Anayasa Mahkemesi tarafından oy çokluğu ile bir hafta içinde onaylanırsa yürürlüğe girmektedir. Mahkeme onay vermezse yargılama süreci sona ermektedir.<sup>283</sup>

<sup>277</sup> GÖZLER, 2016, s.24; KAPICI, 2001, s.34-35.

<sup>278</sup> TUNÇKAŞIK, Halit. Siyasi İstikrar İle Demokratik Kurumsallaşma Arasında Denge Arayışı: Arjantin Başkanlık Sistemi in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.92.

<sup>279</sup> SOLAK, 2015, s.194.

<sup>280</sup> BİLGİN, 2015, s.235.

<sup>281</sup> Bu hüküm ABD Anayasasının 1. maddesinin 3. bölümünde düzenlenmiştir. KAPICI, 2001, s.31.

<sup>282</sup> TUNÇKAŞIK, 2015b, s.92.

<sup>283</sup> Devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin hüküm Azerbaycan Anayasasının 107. maddesinde yer almaktadır. DOĞAN, 2015, s.147.

### 3. Başkanın Cezalandırılması

Senatonun mahkûmiyet kararı halinde başkan görevden alınır. Birleşik Devletlerde her türlü ücretli, fahri veya güveni gerektiren görevden de mahrumiyet cezası alır. Senatonun başka bir ceza vermesi mümkün değildir. Ayrıca ceza kanunu uyarınca soruşturma, yargılama ve ceza söz konusu olabilir.<sup>284</sup> Ceza yargılaması aracılığıyla başkanın görevden alınması, başkanlık sistemlerinin tamamına yakınında yer verilen bir kurumdur.<sup>285</sup> Arjantin’de de impeachment sonucunda başkan suçlu bulunursa, yaptırım görevin sona ermesidir.<sup>286</sup> ABD Başkanı suçlama süresince görevinde kalmakta, yargılama sonucunda mahkûm olursa görevinin sona ereceği kabul edilmektedir.<sup>287</sup>

Azerbaycan sisteminde, başkan dokunulmazlık sahibidir. Başkanın görevden alınması ancak ağır suç işlemesi durumunda mümkündür.<sup>288</sup> Brezilya’da başkanın yargılama sırasında geçici olarak görevden alınması söz konusudur. Adi suçlarda Federal Yüce Mahkemenin, iktidarın kötüye kullanılması suçlarında Senatonun yargılamaya başlaması durumunda başkan geçici olarak görevden alınmaktadır. Yargılama 180 gün içinde sona ermezse, başkan görevine döner.<sup>289</sup> Nijerya’da görevi kötüye kullandığı iddia edilen başkan, süreç sonunda, Meclisin her iki kanadının üçte iki oyuyla görevden alınabilmektedir.<sup>290</sup>

#### D. Yarı Başkanlık Sisteminde Devlet Başkanının Cezai Sorumluluğu

Yarı başkanlık sisteminin tipik örneği olan Fransa’da cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemlerinden dolayı ceza sorumluluğu yoktur. Bunun iki istisnası insanlığa karşı suçlar yönünden Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde yargılanması ve görevine uygun düşmeyen eylem ve işlemlerinden dolayı Yüce Divan’a gönderilmesidir.<sup>291</sup>

<sup>284</sup> TÜLEN, 2007, s.56-57; KAPICI, 2001, s.31; GÖZLER, 2016, s.24.

<sup>285</sup> GÜLENER, Serdar. Başkanlık Sistemlerinde Denge ve Denetleme, ABD, Brezilya, Arjantin, Meksika, Şili, Güney Kore, SETA Yayınları, İstanbul, 2016, s.11.

<sup>286</sup> TUNÇKAŞIK, 2015b, s.92.

<sup>287</sup> ÖZTÜRK, Namık Kemal. Amerikan Başkanlık Sistemi ve Bürokrasi in Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Kamu Yönetiminde Değişim, Ed. Yüksel Demirkaya, Hiperyayın, İstanbul, 2018, s.216.

<sup>288</sup> DOĞAN, 2015, s.147. Azerbaycan Ceza Kanunu’nda suçlar, az ağır, ağır ve çok ağır suçlar şeklinde üçlü olarak tasnif edilmiştir. Ağır suçlar bu kategoriler içinde arada yer almaktadır. Bu durumda çok ağır suç işlemesi durumunda başkanın evleviyetle görevden alınacağı söylenebilir.

<sup>289</sup> Adi suçlarda mahkûmiyet kararı dışında başkanın hapsedilemeyeceği kuralı vardır. SOLAK, 2015, s.194.

<sup>290</sup> BİLGİN, 2015, s.235.

<sup>291</sup> GÜLLER, 2007, s.124.

Fransa’da cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu, görev süresi boyunca ertelenmektedir. Anayasa’nın 67. maddesi gereği “*cumhurbaşkanı görev süresince... suçlamalara, kovuşturma ya da soruşturmaya tabi tutulamaz. Cumhurbaşkanının görev süresi boyunca hiçbir hak düşürücü süre işlemez. Cumhurbaşkanının görev süresi boyunca ertelenmiş dava ve kovuşturmaların tamamı cumhurbaşkanının görev süresinin bitmesinden itibaren bir ay içinde açılır.*”<sup>292</sup> cumhurbaşkanı, dokunulmazlıktan yararlandığı için hakkında herhangi bir soruşturma, kovuşturma yapılamamaktadır. Cumhurbaşkanı ancak Yüce Divan sıfatıyla görev yapan Ulusal Meclis tarafından, görevini ihmal durumunda, üçte iki çoğunlukla görevden alınabilmektedir.<sup>293</sup>

Cumhurbaşkanı, parlamentonun her iki kanadının suçlandırma önergesini ayrı ayrı kabul etmesi ile suçlanabilmektedir. Cumhurbaşkanının görevden alınması, parlamentonun her iki kanadının Yüksek Mahkeme sıfatıyla yaptığı ortak oturumda oylanır. Cumhurbaşkanı üçte iki oy çokluğu ile görevden alınabilir.<sup>294</sup>

Fransa’da bir kamara tarafından üçte iki çoğunluk ile yapılan suçlamaya diğer kamaranın da katılması ve çoğunlukla karar alması gereklidir. Bu durumda meclis başkanının başkanlığında, Yüce Divan olarak toplanan Ulusal Meclis üçte iki çoğunlukla karar alır. Oylama gizli olarak yapılır. Bu yolla cumhurbaşkanının görevden alınması oldukça zor olsa da yeterli çoğunluk sağlandığında cumhurbaşkanı görevden alınabilir. Bu değişiklik cumhurbaşkanı karşısında parlamentonun konumunu güçlendirmiştir. 2007 yılında getirilen bu uygulama, başkanlık sistemindeki impeachment uygulamasına benzer görülmüştür.<sup>295</sup>

Yarı başkanlık sistemine sahip Polonya’da cumhurbaşkanı, Anayasa’nın veya diğer kanunların ihlali veya işlediği bir suç nedeniyle Yüce Divan tarafından yargılanıp, görevden alınabilmektedir. Cumhurbaşkanına karşı suçlama, mecliste en az 140 üyenin teklifi, üye tamsayısının en az üçte iki çoğunluğunun kararı ile mümkündür.<sup>296</sup>

<sup>292</sup> ŞENCAN, 2014, s.52.

<sup>293</sup> FEYZİOĞLU, Metin. Cumhurbaşkanlığı Dokunulmazlığına Dair Değerlendirme, <http://www.feyzioglu.av.tr/yayin/cumhurbaskani-dokunulmazligi.html>, E.T.28.05.2018.

<sup>294</sup> ŞENCAN, 2014, s.52.

<sup>295</sup> BENHOLD, Katrin. “France Backs Impeachment Rules For Presidency”, 19.02.2007, New York Times, <https://www.nytimes.com/2007/02/19/world/europe/19iht-chirac.4649007.html>, E.T.12.06.2018.

<sup>296</sup> CANDAN, Kadir. 1989 Yuvarlak Masa Görüşmelerinden Günümüze Çeyrek Asır: Polonya Cumhuriyeti’nde Yarı-Başkanlık Sistemi in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı-Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2014, s.124.

Rusya’da devlet başkanı, alt meclis Duma’nın üye tamsayısının üçte birinin önerisi ile suçlanmaktadır. Karar Duma’nın üye tamsayısının üçte ikisinin oyu ile alınmaktadır. Ardından Yüksek Mahkeme, Duma tarafından isnat edilen suçun varlığına; Anayasa Mahkemesi de usul kurallarına uyulduğuna dair karar vermelidir. Son olarak Federasyon Konseyi, üye tamsayısının üçte ikisinin oyu ile karar alır ve devlet başkanı suçlu bulunursa görevden alınır. Devlet başkanı vatana ihanet veya başka ağır bir suç ile suçlanabilir.<sup>297</sup>

### **E. Parlamenter Sistemde Devlet Başkanının Cezai Sorumluluğu**

Parlamenter sistemde devlet başkanı, irsi olarak veya seçim yoluyla bu makama gelebilir.<sup>298</sup> Parlamenter monarşilerde ve parlamenter cumhuriyetlerde, devlet başkanının cezai sorumluluğu birbirinden farklıdır. Parlamenter monarşilerde devlet başkanının konumunun, parlamenter cumhuriyetlere göre daha sembolik olduğu söylenebilir. Bu sebeple parlamenter monarşilerde devlet başkanının sorumsuzluğu mutlaktır.<sup>299</sup> Parlamenter cumhuriyetlerde ise sorumsuzluk mutlak değildir.<sup>300</sup> Çünkü parlamenter sistemdeki cumhurbaşkanı, parlamenter monarşideki devlet başkanından daha çok yetkiye sahiptir. Genellikle siyasetin içinden gelmiş, siyasetle daha çok içli dışlı olmuş kişilerdir.

Parlamenter cumhuriyetlerde cumhurbaşkanının cezai sorumsuzluğu kabul edilmektedir. Ancak bu sorumsuzluk mutlak değildir. Cumhurbaşkanının kişisel suçları ile görev suçları şeklinde bir ayırım söz konusudur. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu göreviyle ilgili suçlarla sınırlandırılmıştır.<sup>301</sup>

Parlamenter sistemlerde yürütme organı yasama organına karşı sorumludur. Sistemin niteliği gereği yasama yürütmeyi denetler. Bu denetim yollarından biri de meclis

<sup>297</sup> ERDEM, 2014, s.187.

<sup>298</sup> KUZU, 2017, s.601.

<sup>299</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.316-317; TURHAN, 1993, s.124; KUZU, 2017, s.601; ÖZÇELİK, 1982, s.314; ARSEL, 1962, s.370; ŞAHİN, Kemal. “Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu, Prof. Dr. Vecdi Aral’a Armağan”, KÜHFD, Kocaeli, 2001, s.247.

<sup>300</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.317; ATAR, 2003, s.328; KERSE, 1973, s.129; ÖZÇELİK, 1982, s.314; ARSEL, 1962, s.370.

<sup>301</sup> KUZU, 2017, s.601; YÜCEL, 2016, s.125; ÖZBUDUN, Ergun. “Cumhurbaşkanının Sorumluluğu ve Sorumsuzluğu”, 11.06.2009, <http://www.dunyabulteni.net/yazar/ergun-ozbudun/10222/cumhurbaskaninin-sorumluluğu-ve-sorumsuzluğu>, E.T. 05.07.2018.

soruşturmasıdır.<sup>302</sup> Meclis soruşturması usulü, parlamenter sistemde Bakanlar Kurulu üyeleri için söz konusudur. Başkanlık sistemlerinde ise devlet başkanları için de uygulanabilmektedir.

### 1. Cumhurbaşkanının Kişisel Suçlardan Dolayı Sorumluluğu

Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu, göreviyle ilgili eylem ve işlemleri kapsamaktadır. Bu sebeple görevi ile ilgili olmayan kişisel suçları bakımından sorumlu olduğu açıktır. Ancak bazı ülkelerin Anayasalarında, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı sorumlu olduğu ayrıca ve açıkça düzenlenmemiştir. Düzenleme olmasa da cumhurbaşkanının kişisel suçlar bakımından sorumlu olduğu kabul edilir. Sorumsuz kabul edilebilmesi için sorumsuz olduğuna dair hükme ihtiyaç vardır.<sup>303</sup>

Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı ceza sorumluluğuna ilişkin belli başlı görüşler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri görev suçlarına ilişkin usulün kişisel suçlar bakımından da uygulanmasıdır. Bir diğer görüş, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından doğan ceza sorumluluğunun, görev süresinin sonuna ertelenmesidir. Bir başka düşünce ise cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı dokunulmazlık sahibi olmasıdır. Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı herhangi bir imtiyaza sahip olmaması gerektiğini savunanlar da vardır.<sup>304</sup>

Cumhurbaşkanının kişisel suçlardan dolayı sorumlu olmasının sonucu, ceza kanunlarına göre, ceza mahkemelerinde yargılanmasıdır. Konumu gereği cumhurbaşkanının özel usullerle yargılanması daha uygundur. Bazı ülkeler, Anayasalarında özel yargılama usulleri öngörmüşlerdir. Bazı ülkelerde görevi sona erene kadar takibat yapılamaması, bazı ülkelerde yasama dokunulmazlığına benzer bir dokunulmazlık tanınması şeklinde uygulamalar vardır.<sup>305</sup> Fransa, Portekiz, Yunanistan, İsrail<sup>306</sup> ve Macaristan gibi bazı ülkeler, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından doğan ceza sorumluluğunu, görevinin sonuna erteleyen bir sisteme sahiptir. Almanya ve Avusturya gibi bazı ülkeler kişisel suçlardan dolayı

<sup>302</sup> KAPICI, 2001, s.36; Ayrıntılı bilgi için bakınız YASİN, Melikşah. İdarenin Yasama Tarafından Denetlenmesi, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.77 vd.

<sup>303</sup> GÖZLER, 2016, s.87.

<sup>304</sup> GÜLFİDAN, 2010, s.150 vd.

<sup>305</sup> GÖZLER, 2016, s.88-89.

<sup>306</sup> İsrail'deki Moşe Katsav örneği, bir devlet başkanının kişisel bir suçtan dolayı ceza aldığı istisnai bir olaydır. Cumhurbaşkanlığı sırasında cinsel taciz ve cinsel saldırı suçlarını işlediği iddia edilen Katsav, istifâ etmek zorunda kalmıştır. İstifâ sonrası yargılanan Katsav yedi yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Milliyet Gazetesi, 08.12.2011, "Eski Cumhurbaşkanı 7 Yıl Hapis Yatacak", <http://www.milliyet.com.tr/eski-cumhurbaskani-7-yil-hapis-yatacak-/dunya/dunyadetay/08.12.2011/1472500/default.htm>, E.T. 03.07.2018.

cumhurbaşkanına dokunulmazlık tanımışlardır. Finlandiya, İrlanda, İtalya'nın da aralarında bulunduğu bazı ülkeler ise cumhurbaşkanına kişisel suçlarından dolayı herhangi bir ayrıcalık tanımamışlardır.<sup>307</sup> Türkiye de 2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde, kişisel suçlarından dolayı cumhurbaşkanına herhangi bir ayrıcalık tanımayan ülkeler arasındaydı. Doktrinde diğer ülkelerin uyguladığı sistemleri savunan görüşler de bulunuyordu. 2017 Anayasa değişikliği ile birlikte, kişisel suçlar ile görev suçları arasındaki fark ortadan kalkmıştır. Türkiye, görev suçlarına uygulanan sistemin, kişisel suçlar bakımından da uygulanmasını kabul etmiştir.

Cumhurbaşkanının tutuklanması veya görev süresinden daha kısa hapis cezası alması durumunda, görevini geçici olarak yerine getirememesi söz konusu olur. Geçici durum ortadan kalkıncaya kadar vekili görev yapar. Görev süresinden daha uzun süreli hapis cezası alan cumhurbaşkanının ise görevi sona erer. Cumhurbaşkanlığı makamı boşalmış olur. Yeni cumhurbaşkanı seçilene kadar yine vekil görev yapar.<sup>308</sup>

## 2. Cumhurbaşkanının Görev Suçlarından Dolayı Sorumluluğu

Ülkeler, görev suçlarından dolayı cumhurbaşkanını tam sorumlu, tam sorumsuz, kural olarak sorumsuz istisnaen sorumlu kabul etmişlerdir.<sup>309</sup> İsrail'de cumhurbaşkanının tam sorumsuzluğu söz konusudur. Portekiz ise cumhurbaşkanını tam sorumlu kabul etmiş, ancak özel mahkemede özel usullerle suçlandırılmasını benimsemiştir. Ülkelerin çoğunluğu kural olarak cumhurbaşkanını sorumsuz kabul etmişlerdir; ancak bazı ülkeler cumhurbaşkanının sorumluluğunu gerektiren istisnai hükümlere yer vermişlerdir.<sup>310</sup> Parlamenter sistemin temel ilkelerinden karşı imza kuralı, ceza sorumluluğu ile de ilgilidir. Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarından dolayı sorumlu olmaması, karşı imza kuralının bir sonucudur. Bu suçlarda kararları imzalayan başbakan ve ilgili bakan sorumlu, cumhurbaşkanı ise sorumsuz kabul edilmiştir.<sup>311</sup> Karşı imza kuralı Weimar Cumhuriyetinde, Federal Almanya'da, eski Fransız anayasalarında yer almış bir kuraldır. Finlandiya, İtalya ve Fransa gibi cumhuriyet anayasalarında karşı imza kuralı vardır. Belçika, Hollanda, İsveç ve Danimarka gibi krallıklarda; yani parlamenter monarşi anayasalarında da yer almıştır.<sup>312</sup>

<sup>307</sup> GÜLFİDAN, 2010, s.161 vd.

<sup>308</sup> GÖZLER, 2016, s.89.

<sup>309</sup> TAŞDÖĞEN, 2016, s.99.

<sup>310</sup> GÖZLER, 2016, s.90-94.

<sup>311</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.317.

<sup>312</sup> KUZU, 2017, s.606.

Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarından dolayı suçlandırılması usulü Anayasaların tamamına yakınında yer almıştır. Ülkeler cumhurbaşkanının suçlandırılmasını önemli bir konu olarak görmüşlerdir. Suçlandırma yetkisi yasama organlarına verilmiştir. Sisteminde birden fazla meclis bulunan ülkeler meclislerin birine, her ikisine veya ayrı ayrı her birine suçlandırma yetkisi vermişlerdir. Suçlandırma önergesinin de belli oranda meclis üyeleri tarafından yapılabileceği düzenlenmiştir.<sup>313</sup>

Cumhurbaşkanının suçlandırılması usulüne uygun verilen önergeden sonra alınacak karar ile devam eder. Ülkeler karar yeter sayıları için meclis üye tamsayılarının en az salt çoğunluğunu veya üçte iki, dörtte üç gibi nitelikli çoğunlukları aramışlardır.<sup>314</sup>

Soruşturma sürecinde cumhurbaşkanının görevine devam edip etmeyeceği Almanya, Yunanistan ve Finlandiya Anayasalarında düzenlenmiştir. Soruşturma sırasında cumhurbaşkanının görevden çekilip çekilmeyeceğine Almanya'da Anayasa Mahkemesi karar verecektir. Yunanistan ve Finlandiya'da ise cumhurbaşkanının görevden çekileceği hükme bağlanmıştır. Diğer ülkelerde hüküm bulunmaması sebebiyle cumhurbaşkanının görevine devam edeceği kabul edilmelidir. Tutuklanma gibi görevini yapmasına engel bir durum söz konusu olursa, bu durumda vekâlet söz konusu olacaktır.<sup>315</sup> Ülkemizde de 16 Nisan 2017 öncesinde, soruşturma aşamasında görevin sona erip ermeyeceğine ilişkin bir düzenleme bulunmuyordu. Bu sebeple Gözler'in yaptığı yorum ülkemiz için de geçerliydi. Yani cumhurbaşkanının görevine devam etmesi gerekliydi. 16 Nisan 2017 değişikliği ile bu konuda bir hüküm getirilmiş, yorum yoluyla sonuca ulaşmaya ihtiyaç kalmamıştır. Hükme göre seçilmesine engel bir suçtan dolayı mahkûm edilen cumhurbaşkanının görevi sona erecektir.

<sup>313</sup> Almanya'da meclislerden birinin üyelerinin en az dörtte biri, Fransa'da meclislerden birinin en az onda biri, İzlada'da üye tamsayısının en az üçte biri, Portekiz'de milletvekillerinin en az beşte biri, Yunanistan'da üye tamsayısının en az üçte biri soruşturma önergesi verebilmektedir. Finlandiya'da suçlandırma yetkisi Adalet Bakanı, Ombudsman ve hükümete verilmiştir. GÖZLER, 2016, s.95-96. Ülkemizde üye tamsayısının üçte biri olan suçlandırma önergesi yeter sayısı 16 Nisan 2017 değişikliği ile üye tamsayısının salt çoğunluğuna yükseltilmiştir.

<sup>314</sup> Cumhurbaşkanının suçlandırılması kararı için üye tamsayısının İtalya ve Fransa'da salt çoğunluğu, Almanya, İrlanda, Portekiz ve Yunanistan'da üçte iki çoğunluğu, Finlandiya'da dörtte üç çoğunluğu aranmıştır. Avusturya'da kullanılan oyların üçte iki çoğunluğu şart koşulmuştur. GÖZLER, 2016, s.97. Ülkemizde üye tamsayısının dörtte üç çoğunluğu aranıyordu. 16 Nisan 2017 değişikliği ile bu oran beşte üç şeklinde değişmiştir.

<sup>315</sup> GÖZLER, 2016, s.97.

Bunun dışında soruşturma sürecinde, hatta seçilmeye engel olmayan suçlardan mahkûmiyet hallerinde cumhurbaşkanı görevine devam edecektir.<sup>316</sup>

Ülkeler cumhurbaşkanını, Anayasa Mahkemesi, adli yargının yüksek mahkemesi, kurulacak özel bir yargılama mercii veya meclisin yargılaması şeklinde düzenlemelere sahiptirler.<sup>317</sup> Ülkemizde de Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 148. maddesi gereği Yüce Divan sıfatıyla yargılama yetkisine sahiptir.

Almanya, Portekiz ve Yunanistan Anayasalarına göre yargılama sonucunda mahkûm olan cumhurbaşkanının görevi sona erer. İrlanda Anayasasında görevin sona ermesi meclis kararına bağlanmıştır. Meclis, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile karar verirse cumhurbaşkanının görevi sona erer. Fransa ve İtalya Anayasalarında bu konuda hüküm yoktur. Aldığı ceza cumhurbaşkanının görevini yapmasına engel değilse görevine devam edebilir. Ancak hapis cezası alması durumunda, cezanın süresine göre geçici veya sürekli olarak görevi sona erer.<sup>318</sup>

### 3. Cumhurbaşkanının Vatana İhanet Suçu

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunu kabul eden ülkeler, vatana ihanet, anayasayı ihlal gibi suçlardan birinden veya birkaçından cumhurbaşkanını sorumlu tutmuşlardır. Keskinsoy, cezai sorumluluğa ilişkin bu düzenlemelerin sembolik nitelikte olduğunu, genel olarak cumhurbaşkanlarının sorumluluğu usulünün işletilmediğini ileri sürmüştür. Cumhurbaşkanına devleti temsil eden ve devletle bütünleşmiş bir kişi olması sebebiyle sorumluluk yüklenmemiştir.<sup>319</sup>

Ülkemizde 16 Nisan 2017 değişikliği öncesinde, göreve ilişkin suçlarında cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun tek istisnası olan vatana ihanet suçu, tartışmalı bir konu idi. Çünkü kanunlarımızda vatana ihanet suçunun tanımı yapılmamıştı. Diğer ülkelerden bazılarında da durum ülkemiz ile benzerdi. Vatana ihanet suçu tam olarak tanımlanmış değildi. Ülkemizde vatana ihanet denilen bu suç, diğer ülkelerde yüksek ihanet şeklinde adlandırılmıştır.<sup>320</sup>

<sup>316</sup> ALKAN, Haluk. "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Meclisin Denetim Yetkisi", Seta Perspektif, S.165, 2017, s.3.

<sup>317</sup> GÖZLER, 2016, s.98-99.

<sup>318</sup> GÖZLER, 2016, s.100.

<sup>319</sup> KESKİNSOY, 2013, s.64-65.

<sup>320</sup> GÖZLER, 2016, s.101-103; TEZİÇ, 2005, s.409.

Vatana ihanet suçu, bazı ülkelerde hükümdara karşı işlenen suçlardır. Bazı ülkelerde ise ceza kanunlarında tanımlanmış tipik bir suçtur. Üçüncü grup ülkelerde ise vatana ihanet suçu kanunlarda tanımlanmamış bir suçtur.<sup>321</sup>

Vatana ihanet suçu hem siyasi sorumluluk hem de cezai sorumluluk ile ilgili görülen bir suçtur. Cezai sorumluluk ile ilgili görüldüğünde, vatana ihanet suçunun tanımlanmadığı ülkelerde, kanunilik ilkesine aykırılık eleştirileri yapılmıştır. Cumhurbaşkanı'nın ceza kanunlarında suç olarak tanımlanmamış fiillerinden dolayı vatana ihanet gerekçesiyle görevinden alınması, siyasi sorumluluk kapsamında değerlendirilebilir. Bu durumda kanunilik ilkesine aykırılık oluşmaz. Ancak cumhurbaşkanı'na bu fiillerinden dolayı ceza verilmemesi gerekir. Ceza verilmesi durumunda kanunilik ilkesine aykırılık oluşur.<sup>322</sup>

---

<sup>321</sup> Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. KERSE, 1973, s.156-158.

<sup>322</sup> GÖZLER, 2016, s.103-106.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 1982 ANAYASASI'NDA CUMHURBAŞKANININ SORUMLULUĞU

Üçüncü bölümde, 1982 Anayasası döneminde Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğu ele alınmıştır. Devlet başkanlarının sorumluluğunu inceleyen çalışmalarda siyasi sorumluluk, hukuki sorumluluk ve cezai sorumluluk olmak üzere üç başlığa yer verilmektedir. Çalışmada bu başlıklar altında 16 Nisan 2017 öncesi ve sonrası hukuki durum birlikte değerlendirilmiştir. 16 Nisan 2017 referandumu öncesine ilişkin olarak cumhurbaşkanının sorumluluğu ve sorumsuzluğu konuları, bu başlıklara ilave edilmiştir.

#### GENEL OLARAK

16 Nisan 2017 tarihinde kabul edilen Anayasa değişiklikleri ile ülkemizde hükümet sisteminde değişikliğe gidilmiştir. 18 maddeden oluşan bu değişiklikler arasında inceleme konumuz olan cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin hükümler de yer almıştır. Değişiklik öncesinde “Sorumluluk ve sorumsuzluk hali” başlığını taşıyan, cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin 105. madde ilga edilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğu “cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu” başlığı altında düzenlenmiştir. Değişiklik sonrasında madde başlığında yalnızca cezai sorumluluğa yer verilmiştir. Siyasi sorumluluk ve hukuki sorumluluk düzenlemede yer almamıştır.

2017 değişikliği öncesinde cumhurbaşkanı karşı imza kuralına göre yaptığı işlemlerden sorumlu değildi. Bu işlemlerden doğan siyasi, hukuki ve cezai sorumluluk, ilgili işlemleri imzalayan başbakan ve ilgili bakana aitti.<sup>323</sup> Cumhurbaşkanı'nın karşı imza kuralına tabi olmayan işlemlerden sorumluluğuna ilişkin olarak, yaptığı eylem ve işlemlerin görevi ile ilgisi olup olmadığı dikkate alınıyordu. Görevi ile ilgili eylem ve işlemlerinden hem cezai hem hukuki anlamda sorumlu olduğu kabul ediliyordu. Görevi ile ilgili eylem ve işlemlerinden ise vatana ihanet dışında sorumsuz tutulmuştu. 16 Nisan 2017'de yapılan referandum sonucunda bu ayırım kaldırılmış ve cumhurbaşkanının bütün eylem ve işlemlerinden sorumlu olduğu kabul edilmiştir.

Anayasa'nın 105. maddesinde yapılan değişiklik, özellikle cumhurbaşkanının suçlanma usulünde önemli değişiklik yapmıştır. Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğunun kapsamı konusunda da değişiklik vardır. 16 Nisan 2017 değişikliği ile kabul edilen 105. madde, değişiklik teklifinin en çok tartışılan maddelerinden biri olmuştur. Değişiklik kabul edilmesine karşın, tartışmaların sona ermeyeceği açıktır.

<sup>323</sup> ATAR, 2003, s.327.

1982 Anayasası'na göre meclise cumhurbaşkanını suçlandırma yetkisi, siyasi sorumlulukta ve hukuki sorumlulukta tanınmamıştır. Cezai sorumlulukta ise meclis, cumhurbaşkanını suçlandırma yetkisine sahiptir.

**TABLO 2: ANAYASANIN 105. MADDESİNDE YAPILAN DEĞİŞİKLİK**

2017 DEĞİŞİKLİĞİ ÖNCESİ	2017 DEĞİŞİKLİĞİ SONRASI
<p><b>Sorumluluk ve sorumsuzluk hali</b></p> <p><b>Madde 105</b> - Cumhurbaşkanı, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.</p> <p>Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dâhil, yargı mercilerine başvurulamaz.</p> <p>Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.</p>	<p><b>Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu</b></p> <p><b>Madde 105</b> - Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.</p> <p>Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir.</p> <p>Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır.</p> <p>Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı, seçim kararı alamaz.</p> <p>Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı'nın görevi sona erer.</p> <p>Cumhurbaşkanının görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükmü uygulanır.</p>

## I. SİYASİ SORUMLULUK

1982 Anayasası başlangıçta klasik parlamenter sistemlerde olduğu gibi Cumhurbaşkanının siyasi olarak sorumsuz olmasını benimsemiştir. Yapılan anayasa değişiklikleri ile TBMM'ye ve cumhurbaşkanına karşılıklı verilen seçimleri yenileme yetkisi, cumhurbaşkanını halkın seçmesi, bütçe yoluyla denetim gibi dengeleyici unsurlar getirilmesi siyasi sorumluluk ile ilgili yeni bir anlayış ortaya çıkarmıştır.

### A. Siyasi Sorumsuzluktan, Sorumlu Cumhurbaşkanına Geçiş

2017 Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girmesi öncesinde cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu Anayasa'nın 105. maddesinde düzenlenmiştir.<sup>324</sup> Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararlarından, kararları imzalayan başbakan ve ilgili bakan sorumlu tutulmuştu. Anayasa literatüründe karşı imza kuralı olarak tabir edilen bu ilke, sorumluluğu başbakan ve bakanlara yüklemiştir.<sup>325</sup> Bu sebeple doktrinde cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu yerine daha çok cumhurbaşkanının siyasi sorumsuzluğu ifadesi kullanılmıştır.<sup>326</sup> Anayasa'da cumhurbaşkanının parlamento tarafından veya doğrudan halk tarafından görevden alınmasına ilişkin bir usul öngörülmemiştir.<sup>327</sup>

Başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinde, devlet başkanının yasama meclislerine karşı siyasi sorumlulukları yoktur. Devlet başkanının yasama meclisine karşı siyasi sorumluluğa sahip olduğu sistem, parlamenter sistemdir. Bu sebeple cumhurbaşkanlığı sisteminde, cumhurbaşkanının yasama meclisine karşı siyasi sorumluluğunun olmadığı eleştirileri isabetli değildir.<sup>328</sup> Kaldı ki cumhurbaşkanlığı sisteminde meclisin ve cumhurbaşkanının karşılıklı sorumlulukları söz konusudur.

16 Nisan 2017 öncesinde 1982 Anayasasında, diğer parlamenter sistemlerden farklı olarak, cumhurbaşkanına önemli yetkiler verilmiştir. Buna karşın sorumluluk

<sup>324</sup> “Cumhurbaşkanı'nın, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.” Değişiklikten önce Anayasa m.105/1.

<sup>325</sup> Başbakanın ve bakanların karşı imza kuralı gereğince cezai sorumluluğu, imzalanan işlemin Türk Ceza Kanununda suç olarak düzenlenmesi durumunda söz konusudur. Yani kanunu ihlal etmeyen işlemler suç teşkil etmez. Aynı şekilde hukuki sorumluluk söz konusu olabilmesi için işlemlerin bireylerin maddi ve manevi menfaatlerini ihlal etmesi gerekir. TAŞKIN, 2011, s.393.

<sup>326</sup> ÖZBUDUN, 2003, s.148-149.

<sup>327</sup> GÖZLER, 2013 s.288.

<sup>328</sup> KÜÇÜK, Adnan. “Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilmek İstenen Türkiye'ye Özgü Başkanlık Sistemi: Korkular, Algılar, Beklentiler”, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl 22, S.85, 2017, s.174.

yüklenmediğinden, yaptığı eylem ve işlemlerden dolayı kimseye hesap vermek durumunda olmamıştır.<sup>329</sup> Bu durum klasik parlamenter sistemden sapma olarak görülmüştür. Çünkü kamu hukukunun önemli ilkelerinden olan “yetkide ve sorumlulukta paralellik” ilkesi gereği, yetki yoksa sorumsuzluk, yetki varsa sorumluluk söz konusu olmalıdır. Klasik parlamenter sistemde cumhurbaşkanlığı makamı sembolik bir konumda olduğundan sorumsuzdur. Ancak 1982 Anayasası’nın ortaya koyduğu hükümet sistemlerinde cumhurbaşkanının yetkileri geniş tutulmuş, buna karşın sorumsuz olması durumu devam ettirilmiştir.<sup>330</sup> Yani cumhurbaşkanının yetkileri artırılırken sorumlulukları artırılmamış, sorumsuz olarak kalmaya devam etmiştir.<sup>331</sup>

Cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen 105. maddenin yeni madde başlığı “Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu” şeklindedir. Değiştirilen madde başlığı “Sorumluluk ve sorumsuzluk hali” şeklinde idi. Yani cumhurbaşkanının sorumsuz olduğu madde başlığına da yansımıştı. Cumhurbaşkanına sorumsuzluk veren ve karşı imza kuralını düzenleyen hüküm kaldırılmıştır.

Esasında hükümet sistemimizi değiştiren 16 Nisan referandumu, yürütmedeki iki başlı yapıyı ortadan kaldırmıştır. Bunun sonucunda, sorumluluğu başbakan ve ilgili bakana yükleyen karşı imza kuralı uygulanamaz hale gelmiştir. Yargı yolu kapalı oluşu için herhangi bir sorumluluk doğurmayan cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlere ilişkin de değişiklik yapılmıştır. Sonuç olarak cumhurbaşkanının sorumsuz olduğu bir eylem ve işlem kalmamıştır.<sup>332</sup>

16 Nisan 2017 tarihli referandumda kabul edilen Anayasa değişikliği ile yürütme yetkisi tümüyle cumhurbaşkanına verilmiştir. Cumhurbaşkanı artık tüm işlemlerini tek başına yapacaktır. Anayasa’nın 125. maddesindeki cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlerin yargı denetimi dışında olduğuna ilişkin hüküm de kaldırılmıştır. Değişiklik gereği bu hükmün kaldırılması zorunluydu. Hükmün kaldırılmaması durumunda idari yargı büyük ölçüde işlevsiz kalmış olacaktı.<sup>333</sup>

<sup>329</sup> ERDOĞAN, 2009, s.251; KESKİNSOY, 2013, s.93; YAZICI, Serap. “1982 Anayasası ve Cumhurbaşkanlığı”, Prof. Dr. Erdal Onar’a Armağan, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013, c.1, s.236-237.

<sup>330</sup> GÜL, Cengiz. “Anayasa Değişikliği ve Cumhurbaşkanı’nın Siyasi-Cezai Sorumlulukları”, <http://www.star.com.tr/acik-gorus/anayasa-degisikligi-ve-cumhurbaskaninin-siyasicezai-sorumluluklari-haber-1217138/>, 13.05.2017, E.T. 12.05.2018.

<sup>331</sup> KESKİNSOY, 2013, s.96.

<sup>332</sup> GÜL, 2017.

<sup>333</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.316.

## B. Cumhurbaşkanının Halka Karşı Siyasi Sorumluluğu

Siyasi sorumluluk, yönetenlerin egemene karşı sorumluluğudur ve yaptırım görevden alınmadır. Bu yaptırım genellikle egemen olan halkın temsilcisi meclisler tarafından kullanılmaktadır. Halkın devlet başkanını doğrudan görevden aldığı bir uygulama yoktur.

Cumhurbaşkanlığı sisteminde tam olarak siyasi sorumluluk olduğu söylenemese de siyasi sorumluluğu anımsatan kurumlar getirilmiştir. Meclisin seçimleri yenilemesi ve cumhurbaşkanının ikinci kez aday olması durumlarında, siyasi sorumluluğa benzer bir sorumluluk ortaya çıkmaktadır. Bu durumlarda cumhurbaşkanının görevden alınması söz konusu olmasa da tekrar göreve getirilmemesi söz konusudur.

Cumhurbaşkanının hem meclise hem de halka karşı siyasi sorumluluğu söz konusudur. Başkanlık sistemlerinde yer verilmeyen ancak Cumhurbaşkanlığı Sistemi'nde bulunan, meclisin seçimleri yenileme yetkisi, cumhurbaşkanı için sorumluluk getirmektedir. Seçimlerin yenilenmesi durumunda hem TBMM üyelikleri hem cumhurbaşkanlığı için seçim yapılacaktır. Bu yetki meclisin, dolaylı olarak, cumhurbaşkanının sorumluluğuna gitmesi olarak görülebilir.<sup>334</sup>

Cumhurbaşkanını halkın seçtiği sistemde, cumhurbaşkanının halka karşı siyasi sorumluluğunun olduğu düşünülebilir. Cumhurbaşkanlığı Sistemi'nde her cumhurbaşkanlığı seçimi, bu sorumluluğa gidilmesi için bir araçtır. İster olağan beş yıllık süreç sonunda, ister seçimlerin yenilenmesi sonucunda olsun, cumhurbaşkanı yaptığı eylem ve işlemlerle halkın karşısına çıkacaktır. Bu sorumluluk mekanizması, özellikle ikinci kez seçilmek isteyen cumhurbaşkanları üzerinde etkili olacaktır.<sup>335</sup>

Halka karşı siyasi sorumluluğun, ikinci kez seçilmiş cumhurbaşkanı üzerinde daha az etkili olacağı söylenebilir. Çünkü tekrar aday olamayacak, halkın karşısına cumhurbaşkanı adayı olarak çıkmayacaktır. Yine de cumhurbaşkanı seçilmiş bir kişinin tamamen keyfi hareket etmesi düşünülemez. Üstelik partili cumhurbaşkanı, temsil ettiği partiyi de düşünerek hareket edecektir. Kendisinden sonra, partisinin bir mensubunun aday olması ve halkın karşısına çıkması yüksek ihtimaldir.<sup>336</sup> Bir diğer ihtimal, cumhurbaşkanının ikinci görevinden sonra aktif siyasette devam etme olasılığıdır. Bu durum da cumhurbaşkanını keyfi hareket etmekten alıkoyacaktır.

---

<sup>334</sup> GÜL, 2017.

<sup>335</sup> GÜL, 2017.

<sup>336</sup> GÜL, 2017.

### C. Meclise Karşı Sorumluluk ve Bütçe Yoluyla Denetim

2017 değişiklikleri ile cumhurbaşkanına TBMM'ye karşı doğrudan siyasi sorumluluk doğuracak bir kurum getirilmemiştir. Ancak değişiklikle getirilen karşılıklı fesih veya seçimleri yenileme yönteminin cumhurbaşkanı bakımından siyasi sorumluluk oluşturup oluşturmadığı tartışılabilir.<sup>337</sup> Anayasa'nın 116. maddesi "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve cumhurbaşkanı seçimlerinin yenilenmesi" başlığını taşımaktadır. 2017 değişikliği öncesinde sadece cumhurbaşkanına ait olan seçimleri yenileme yetkisi, değişiklik sonrası hükümde karşılıklı olarak düzenlenmiştir. Bir diğer ifade ile TBMM'ye, cumhurbaşkanı seçimini yenileme yetkisi verilmiştir.

Anayasa'nın 116. maddesi gereği, TBMM, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğu ile seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu hüküm cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu ile ilgilidir. Halkın temsilcisi olarak TBMM, cumhurbaşkanını siyasi yönden denetleyebilir. Herhangi bir sebeple cumhurbaşkanlığı seçimini yenileyebilir. Ancak maddenin devamında TBMM'nin bu yetkiyi kullanması durumunda, TBMM genel seçimi de cumhurbaşkanlığı seçimi ile birlikte yapılır denilmiştir. Bu hüküm, TBMM'nin bu yetkisini kullanmasını zorlaştıran bir hükümdür. Gerek partiler gerekse her bir milletvekili, yapılacak seçimlerde aynı başarıyı göstereceklerinden, tekrar seçileceklerinden emin olmayabilirler. Bu sebeple seçimleri yenilemekten kaçınabilirler. Üstelik seçimlerin yenilenmesi sonrası cumhurbaşkanının tekrar aday olma ve seçilme imkânı vardır. 116. maddede, cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesi durumunda, bir kez daha aday olabileceği düzenlenmiştir. Seçimlerin yenilenmesi bir yaptırım olarak düşünülse dahi tekrar seçip seçmeme kararı halka aittir. Dolayısıyla siyasi sorumluluk sonuç olarak yine halka karşı söz konusudur.

2017 değişikliği öncesi siyasi sorumluluk taşımayan cumhurbaşkanının görevine, parlamento tarafından son verilemese de parlamentonun bazı yöntemlerle cumhurbaşkanını görevi bırakmaya zorlayabileceği doktrinde dile getirilmiştir. Cumhurbaşkanının atadığı hükümetlere sürekli olarak güvensizlik oyu verilmesi, karşı imza kuralı gereği, ilgili bakanın veya başbakanın imzalaması gereken cumhurbaşkanı işlemlerini imzalamaktan kaçınmaları bu şekilde hukuk dışı baskı yöntemleri olarak görülmüştür. Ancak bu durumlarda cumhurbaşkanının hukuken istifa etme zorunluluğu bulunmamaktadır.<sup>338</sup> 2017 değişikliği ile

<sup>337</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.316.

<sup>338</sup> KUZU, 2017, s.602-603.

hukuki bir baskı yöntemi olarak bütçenin yasama organı tarafından kabul edilmemesi de Anayasa’da kabul edilmiştir.

Parlamentar sistemlerde, bütçenin yasama tarafından onaylanmaması söz konusu olamaz. Bütçe onaylanmadığında hükümetin güvenoyunu kaybettiği kabul edilir ve hükümet görevinden alınmış sayılır. Başkanlık sistemlerinde ise bütçe yasamanın yürütmeyi denetim araçlarından biridir. Yasama bütçeyi kabul etmeyerek sistemi tıkayabilir. Cumhurbaşkanlığı Sisteminde ara bir çözüm benimsenmiştir. Anayasa’nın 161. maddesinde yer alan düzenleme sonucunda, yasama bütçe yoluyla yürütmeyi denetleyebilecek ancak sistemin tıkanmasına da izin verilmeyecektir. Bütçe kanunu yürürlüğe konulmadığında, geçici bütçe kanunu çıkarılacaktır. Geçici bütçe kanunu da çıkarılmaz ise önceki yılın bütçesi revize edilerek uygulanacaktır. Bu durum yasamanın bütçe yoluyla yürütmeyi denetlemesine engel değildir. Çünkü cumhurbaşkanı, revize bütçe yerine yeni politikaların gerektirdiği yeni bir bütçe uygulamak için meclis ile uzlaşma yoluna gidecektir.<sup>339</sup>

Yasamanın yürütmenin bazı işlemleri üzerinde veto yetkisine sahip olması, siyasi sorumluluk ile de ilgilidir. Amerikan sisteminde yasamanın veto yetkisinin sınırlanması yönünde görüşler ileri sürülmektedir. Kongre ve senatonun veto yetkisini birlikte kullanması teklif edilmektedir. Bu yolla yürütmenin işini zorlaştıracak, sistemi tıkayacak yetkilerin törpülenmesi ve sistemin rasyonelleştirilmesi amaçlanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı sisteminde cumhurbaşkanı ile Meclisin yetkileri ayrıştırılarak, çatışmaların önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Amerikan sisteminde tıkanıklıklara sebep olan Başkanın atamalarının Kongre’nin vetosuna tabi olması uygulamasına cumhurbaşkanlığı sisteminde yer verilmemiştir.<sup>340</sup>

#### **D. Tek Başına Yapılacak İşlemler Tartışması**

16 Nisan öncesinde, cumhurbaşkanının bazı işlemleri, başbakan ve ilgili bakanın imzasına gerek olmadan yapabileceği düzenlenmişti. Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler olarak adlandırılan bu işlemlere karşı, Anayasa Mahkemesi dâhil yargı mercilerine başvurulamayacağı hükme bağlanmıştı.<sup>341</sup> Cumhurbaşkanlığı göreviyle ilgili

<sup>339</sup> ATAR, Yavuz. “Neden Cumhurbaşkanlığı Sistemi”, [http://www.star.com.tr/acik-gorus/neden-cumhurbaskanligi-sistemi-haber-1\\_178668/](http://www.star.com.tr/acik-gorus/neden-cumhurbaskanligi-sistemi-haber-1_178668/), E.T. 13.05.2018; ALKAN, Haluk. “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi”, Yeni Türkiye Dergisi, S.94, 2017, s.5.

<sup>340</sup> ATAR, 2017.

<sup>341</sup> “Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler... yargı denetimi dışındadır.” Değişiklikten önce Anayasa m.125/2.

eylemlerinden doğan zararlardan sorumlu değildi. Ancak hukuk devleti ilkesi gereği zarar görenlerin muhatap bulmaları gerekiyordu. Bu sebeple cumhurbaşkanına karşı dava açılmayan bu tür durumlarda ilgili bakanlığa karşı dava açılabileceği ileri sürülmüştü.<sup>342</sup> Cumhurbaşkanı, tek başına yapacağı işlemlerde, işlemin Anayasaya, demokratik ilkelere, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne uygun olmasına dikkat etmekle yükümlü görülmekteydi.<sup>343</sup>

Cumhurbaşkanının hangi işlemleri tek başına yapabileceği Anayasa'da düzenlenmemiştir. Bu sebeple doktrinde cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler konusunda tartışmalar yapılmıştır. Parlamenter rejimin temel ilkelerinden olan karşı imza kuralını bertaraf eden bu işlemler, parlamenter sistemden sapma olarak görülmüştür. Doktrinde cumhurbaşkanının siyasi sorumsuzluğu sebebiyle, tek başına yapabileceği işlem olmaması gerektiği savunulmuştur. Tüm işlemlerin karşı imza kuralına tabi olması durumunda, başbakan ve ilgili bakan bu işlemlerden sorumlu olacaktır. Karşı imza kuralına tabi olmayan işlemlerde ise hiç kimsenin sorumluluğu ortaya çıkmamaktadır.<sup>344</sup> Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlerle ilgili tartışmalar, 1982 Anayasası'nın hazırlık sürecinde başlamıştır. Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlerin belirsiz olması Danışma Meclisinde eleştirilmiştir. Eleştiriler sonucunda Anayasa taslağına, konuya ilişkin hüküm konulmuştur. Hükümde cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler tek tek sayılmıştır. Bu hüküm Milli Güvenlik Konseyi tarafından Anayasa'dan çıkarılmıştır. Sonuç olarak konuya ilişkin tartışmalar, doktrinde devam etmiştir.<sup>345</sup>

Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı bazı işlemler ise onun tarafsızlığının bir sonucu olarak yorumlanmıştır. Yüksek yargı organlarına üye seçilmesi gibi işlemlerde, başbakan ve ilgili bakanın katılımının tarafsızlığı engelleyeceği düşünülmüştür. Bazı yetkiler ise siyasal bakımdan taraflı olan başbakan ve ilgili bakanla birlikte kullanıldığında anlamını yitirmektedir. Kanunları bir defa daha görüşülmek üzere Meclis'e gönderme ve kanunlar hakkında Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açma yetkileri, karşı imza kuralı ile anlamsız hale gelmektedir.<sup>346</sup>

<sup>342</sup> TAŞKIN, 2011, s.393.

<sup>343</sup> ATAR, 2003, s.321.

<sup>344</sup> GÖZLER, 2013 s.288-289; GÖZÜBÜYÜK, 2004, s.242.

<sup>345</sup> TURHAN, 1993, s.117-118.

<sup>346</sup> ÖZBUDUN, 2003, s.149; ATAR, 2003, s.321-323. Kenan Evren de 1982 Anayasası'na ilişkin konuşmalarında bu hususlara dikkat çekmiştir. Bazı yetkilerin nitelikleri gereği, bazı yetkilerin ise hükümetle muhalefet arasında tartışmalara sebep olabileceği gerekçesiyle Cumhurbaşkanına verildiğini ifade etmiştir. TURHAN, 1993, s.118.

Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemlerin belirlenmesi hususu da tartışılmıştır. Çünkü hangi işlemlerin tek başına yapılacağı, hangilerinin karşı imza kuralına tabi olacağı sayılmış değildir. Cumhurbaşkanının yetkilerinden bazılarının kullanılmasına ilişkin Anayasa'nın farklı hükümlerinde açıklama yapılmıştır. Anayasa'da nasıl kullanılacağına ilişkin herhangi bir düzenleme yer almayan yetkilerin kullanılmasında ise işlemin mahiyetine göre değerlendirme yapmak gerekmiştir.<sup>347</sup> Almanya, Fransa, İspanya gibi parlamenter sistem uygulayan ülkelerde, devlet başkanının tek başına yapacağı işlemler bulunmaktadır. Bu işlemler, bu ülkelerin Anayasalarında tek tek sayılarak belirlenmiştir.<sup>348</sup>

Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlerin anayasa ve diğer kanunlarda sayılmamış olması cumhurbaşkanı tarafından yapılan bir işlemin tek başına yapabileceği işlem olup olmadığının tespit edilmesini gerektirmektedir. Bu ayrım yargısal denetime tabi olup olmama açısından önemlidir. Burada iki temel kriter söz konusudur. Birincisi işlemin karşı imza kuralına tabi olup olmaması, ikincisi ise işlemde doğan siyasi sorumluluğun bakanlara ait olup olmamasıdır. İşlem karşı imza kuralına tabi ve işlemde doğan sorumluluk bakanlara ait ise tek başına yapılmamış bir işlem söz konusudur.<sup>349</sup>

Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlere karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamayacağı açıkça düzenlenmişti. Özbudun, bu hüküm yer almasa da Anayasa Mahkemesi'ne başvurmanın mümkün olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlerin idari yargı denetimine tabi olup olmadığını tartışmıştır. Bu işlemlerin idare fonksiyonu içinde olmaması sebebiyle denetime tabi olmadığını belirtmiştir.<sup>350</sup>

Sonuç olarak uygulamada parlamenter sistemin temel ilkelerinden olan karşı imza kuralını bertaraf eden ve uygulamada cumhurbaşkanının tek başına yaptığı çok sayıda işlem ortaya çıkmıştı. Cumhurbaşkanının bu işlemlerinin yargı denetimi dışında bulunması sebebiyle çok sayıda işlem yargı denetimi dışında kalmıştır. Parlamenter hükümet sistemi ile uyuşmayan bu sorun, 2017 Anayasa değişiklikleri ile ortadan kaldırılmıştır.

### **E. Kararname İmzalama Sorunu**

Parlamenter sistemdeki çift başlı yürütme yapısının bir sonucu olarak, cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulu kararnamelerini imzalamak zorunda olup olmadığı da

<sup>347</sup> ÖZBUDUN, 2003, s.150; GÖZÜBÜYÜK, 2004, s.241-242.

<sup>348</sup> GÖZLER, 2015, s.133; GÖZLER, Kemal- KAPLAN, Gürsel. İdare Hukuku Dersleri, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2015, s.133.

<sup>349</sup> KESKİNSOY, 2013, s.98.

<sup>350</sup> ÖZBUDUN, 2003, s.149-150. Aynı yönde görüş için bkz. GÜNDAY, 2013, s.408-409.

tartışmalı konular arasındaydı. Tartışmanın sebebi, anayasalarda kararnameyi imzalama zorunluluğuna veya imzalamayı reddetme yetkisine ilişkin hükümlerin olmamasıdır.<sup>351</sup> Yürütmenin aktif ve icrai kararlar alan kanadının Bakanlar Kurulu'nun oluşturduğu ve cumhurbaşkanının, Bakanlar Kurulunun aldığı bir kararı görevi gereği imzalamaktan başka seçeneği olmadığı doktrinde bazı yazarlarca ileri sürülmüştür.<sup>352</sup>

Önceki hükümet sistemimizde cumhurbaşkanı, bir denge ve istikrar unsuru olarak görülmüş, çoğunluk partisinin emrindeki bir yürütme aracı olarak düşünülmemiştir. Bu sebeple cumhurbaşkanı hukuka aykırı kararnameleri imzalamaktan kaçınabilir. Ancak sorumsuz cumhurbaşkanı, karşısında sorumlu taraf olan hükümetin çalışmasını engelleyecek şekilde, kararnameleri imzalamaktan kaçınmamalıdır.<sup>353</sup> Cumhurbaşkanı, hukuka aykırı gördüğü kararnameleri imzalamayarak, onların tekemmül etmesine engel olabilirdi. Günday, kararnamelerin gerektiğinde imzalanmamasını da bir görev gibi algılamıştır. Cumhurbaşkanı, kararnameleri hem hukukilik hem yerindelik yönünden incelemeli, uygun gördükleri imzalamalı, uygun görmediklerini imzalamamalıdır.<sup>354</sup>

Anayasa Mahkemesi, cumhurbaşkanının kararnameler üzerinde hukukilik denetimi yapabileceğini ancak yerindelik denetimi yapamayacağını kararlarında benimsemiştir. Yani cumhurbaşkanı yerindelik gerekçesiyle kararnameleri imzalamaktan kaçınamaz ancak hukukilik gerekçesiyle imzalamaktan kaçınabilir demiştir. Mahkeme, 1993 yılında verdiği kararda, cumhurbaşkanının siyasal yerindelik denetimi yapamayacağı ve bu gerekçeyle kararnameleri imzalamaktan kaçınamayacağı yönünde karar vermiştir.<sup>355</sup>

## F. Siyasi Sorumsuzluğun Süresi

16 Nisan değişikliği ile 105. maddenin 5. fıkrasına göre cumhurbaşkanının, görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da 105. madde

<sup>351</sup> KUZU, 2017, s.607.

<sup>352</sup> ÖZBUDUN, 2014, s.341; TURHAN, 1993, s.124; KUZU, 2017, s.607. Gözler-Kaplan, halk tarafından seçilmeyen ve TBMM'ye karşı sorumlu olmayan Cumhurbaşkanının irade açıklamaya yetkisi olmadığını savunmaktaydı. Ancak Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi durumunda bu yetkinin söz konusu olabileceği görüşünü ifade etmişlerdir. GÖZLER- KAPLAN, 2015, s.132.

<sup>353</sup> ÖZBUDUN, 2003, s.150; GÖZÜBÜYÜK, 2004, s.242-243.

<sup>354</sup> Günday, Cumhurbaşkanının hukuken kararnameleri imzalamama yetkisi olduğunu belirtmesine karşın, siyasi olarak bu durumun oldukça güç olduğu tespitini yapmıştı. Çünkü kararnameyi çıkararak, meclisin de onayını almış bir hükümet ile ters düşme durumu vardı. GÜNDAY, 2013, s.410-412i.

<sup>355</sup> Anayasa Mahkemesi, E.1992/37, K.1993/18, 27.04.1993, Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, c.1, S.31, s.115.

usulünce sorumluluğuna gidilebilir. Değişiklik öncesi cumhurbaşkanının sorumsuzluğu süresiz olarak kabul edilmiştir.

Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu görev süresi boyunca söylemiş olduğu sözler, yapmış olduğu eylem ve işlemlerden dolayı olmakla birlikte, görevinin sona ermesinden sonra da devam etmektedir. Yani görevi sona eren cumhurbaşkanı, görev sürecine ilişkin soruşturma ve kovuşturmaya tabi tutulamaz.<sup>356</sup> Cumhurbaşkanının görevi sırasındaki söz, eylem ve işlemlerinden dolayı sorumsuzluğu süreklidir, ömrü boyunca devam edecektir. Görev sona erdiğinde sorumsuzluk da sona ereceğinden, görevinin sona ermesinden sonraki söz, eylem ve işlemlerinden sorumlu olacaktır. Zaten bu söz, eylem ve işlemlerin görevi ile ilgili olmayacağı da açıktır.

## II. HUKUKİ SORUMLULUK

Hukuki sorumluluk, cumhurbaşkanının özel hukuk alanına ilişkin sorumluluğudur. Medeni hukuk, borçlar hukuku ve ticaret hukuku gibi özel hukuk alanlarında, cumhurbaşkanına dava açılabilmesi ve bu dava sonucunda yaptırım uygulanabilmesi hukuki sorumluluk ile ilgilidir. Kaynaklarda hukuki sorumluluk yerine tazminat sorumluluğu ifadesinin kullanıldığı da görülmektedir.<sup>357</sup>

Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu, ele alınan diğer sorumluluk türleri olan siyasi ve cezai sorumluluklarına göre biraz daha geri plandadır. Zira cumhurbaşkanının hukuki sorumluluk açısından korunması, konuya ilişkin ayrıntılı hükümler konulması düşünülmemiştir. Hatta cumhurbaşkanının yargılanması, hukuk devletinin bir gereği olarak görülmüş, verdiği zararları tazmin etmesi gerektiği vurgulanmıştır.<sup>358</sup>

### A. 2017 Anayasa Değişiklikleri Öncesinde Cumhurbaşkanının Hukuki Sorumluluğu

16 Nisan 2017 değişiklikleri öncesinde cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu, parlamenter sistemdeki cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu ile aynıydı. Bu konuda kişisel suçlarından dolayı hukuki sorumluluğu ve görevi ile ilgili suçlardan dolayı hukuki sorumluluğu ayrı ayrı değerlendiriliyordu. Kural olarak görevi ile ilgili eylemlerden dolayı cumhurbaşkanı sorumsuz kabul ediliyordu. Görevi ile ilgili olmayan ve kişisel olarak ifade edilen eylemlerde ise cumhurbaşkanının sorumluluğunun tam olduğu anlayışı

<sup>356</sup> TAŞKIN, 2011, s.387.

<sup>357</sup> TAŞDÖĞEN, 2016, s.97.

<sup>358</sup> KESKİNSOY, 2013, s.99.

benimsenmişti.<sup>359</sup> Cumhurbaşkanının vatana ihanete sebep olan eylem ve işlemlerinden dolayı hukuki sorumlu olduğunu dile getirenler de vardı.<sup>360</sup>

Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili olmayan eylem ve işlemlerinden dolayı hukuki sorumluluğu, tüm diğer gerçek kişiler gibi tamdı. Cumhurbaşkanı özel hukuk alanında bir borç altına girmişse, bu borcunu ifa etmeliydi. Cumhurbaşkanının haksız fiiller sebebiyle tazmin sorumluluğu da vardır. Cumhurbaşkanı, borcunu ifa etmediğinde veya haksız fiilde bulunduğu kendisine karşı dava açılabilir. Mahkemeler, cumhurbaşkanı hakkında yaptırımlara karar verebilir, tazminata hükmedebilir.<sup>361</sup>

1982 Anayasası, görevi ile ilgili işlerde, cumhurbaşkanına vatana ihanet dışında bir sorumluluk yüklememiştir. Dolayısıyla cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemlerde hukuki sorumluluğu yoktu.<sup>362</sup> Bu genel kabule karşın Erdoğan, cumhurbaşkanının göreviyle ilgili tüm eylem ve işlemlerinden hukuki sorumluluğu bulunduğu görüşündeydi.<sup>363</sup> Atar, görevi ile ilgili eylemlerinde, vatana ihanetten dolayı sorumlu tutulan cumhurbaşkanının, vatana ihanete yol açan eylemleri sebebiyle hukuki sorumluluğunun da doğabileceğini ileri sürmüştür. Bu eylemlerden dolayı cumhurbaşkanının tazminat sorumluluğunun ortaya çıkabileceğini belirtmiştir.<sup>364</sup> Gözler ise görevi ile ilgili eylem ve işlemlerinden sorumsuz olan cumhurbaşkanının bu sorumsuzluğunun, hukuki sorumluluk alanını da kapsadığı görüşündedir.<sup>365</sup> Cumhurbaşkanı görevi ile ilgili eylem ve işlemlerinden sorumsuz olduğundan, bu eylem ve işlemlerden zarar gören bir vatandaşın kendisine dava açması mümkün görülmemiştir. Cumhurbaşkanı, parlamentonun açılış konuşması sırasında bir vatandaşa hakaret etse, mağdur vatandaş cumhurbaşkanına karşı ne ceza ne de hukuk davası

---

<sup>359</sup> GÜLLER, 2007, s.54-55.

<sup>360</sup> ATAR, 2003, s.330-331.

<sup>361</sup> GÖZLER, 2013 s.291.

<sup>362</sup> 1961 Anayasası'nın 98. maddesinde "Cumhurbaşkanı göreviyle ilgili işlemlerden sorumlu değildir" denilerek, Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu olmadığını açıkça düzenlemiştir. 1982 Anayasasında ise bu şekilde açık bir hüküm olmadığından, maddenin mefhumu muhalifinden sorumluluğu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. GÖZLER, 2013 s.291.

<sup>363</sup> Erdoğan, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı eylem ve işlemlerde hiçbir yargı merciine başvurulamayacağı yönündeki Anayasa hükmünü, Cumhurbaşkanının görev süresiyle sınırlı olarak kabul etmektedir. Görev süresinin sona ermesi ile eylem ve işlemlerden zarar görenlerin, Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğuna gidebileceğini ileri sürmüşlerdir. ERDOĞAN, 1987, s.153-154.

<sup>364</sup> ATAR, 2017, s.301.

<sup>365</sup> GÖZLER, 2011, c.2, s.109.

açabilirdi.<sup>366</sup> Aslında Atar'ın düşüncesinin, Gözler'in düşüncesi ile ters düştüğü söylenemez. Cumhurbaşkanı'nın göreviyle ilgili işlemlerinden dolayı sorumsuz olmasının istisnası vatana ihanet suçudur. Atar, bu suça sebep olan fiillerden dolayı hukuki sorumluluk da doğabileceğini iddia etmektedir. Cumhurbaşkanı'nın görevi ile ilgili vatana ihanet dışındaki eylem ve işlemlerinden sorumlu olduğuna ilişkin bir iddia yoktur.

Cumhurbaşkanı'nın görevi ile ilgili eylem ve işlemlerinden sorumsuz olduğuna dair bir Yargıtay kararı bulunmaktadır. Aziz Nesin, mitinglerde yaptığı konuşmalarda kişilik haklarına saldırdığı iddiasıyla cumhurbaşkanı Kenan Evren aleyhine manevi tazminat davası açmıştır. Ankara 9. Asliye Hukuk Mahkemesi, cumhurbaşkanı'nın göreviyle ilgili işlerden dolayı sorumsuz olduğu ve hakkında dava açılmayacağı gerekçesiyle davayı reddetmiştir. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi de cumhurbaşkanı'nın miting konuşmasının görevi ile ilgili olduğunu belirtmiş ve görevi ilgili eylemlerinden dolayı sorumsuz olduğu gerekçesiyle kararı onamıştır. Aziz Nesin, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na da başvuru yapmıştır. Ancak komisyon, başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.<sup>367</sup>

Cumhurbaşkanı'nın görevi ile ilgili eylem ve işlemleri ise tek başına yaptığı eylem ve işlemler ile karşı imza kuralına tabi eylem ve işlemler şeklinde ayrı ayrı ele alınmıştır. Karşı imza kuralına dayalı bir işlem, idari işlem niteliğinde olduğundan, bu işlemlerden doğan tazminat sorumluluğuna idare hukuku yoluyla gidilmesi gerektiği ifade edilmiştir. İdare hukukunda kişisel hakları ihlal edilenler tam yargı davası yoluyla zararlarının giderilmesi talebinde bulunurlar. Bu sebeple, karşı imza kuralına tabi işlem dolayısıyla kişisel hakları ihlal edilenler tarafından açılacak tam yargı davalarının başbakanlığa veya ilgili bakanlığa karşı açılması gerekmiştir.<sup>368</sup>

Cumhurbaşkanı'nın karşı imza kuralına tabi olmadan yaptığı işlemlerde, hukuki sorumluluğunun bulunup bulunmadığı tartışmalı meselelerden biriydi. Bir kısım hukukçular, cumhurbaşkanı'nın karşı imza kuralına tabi olmayan eylemlerinde de tazminat sorumluluğu söz konusu olabileceğini düşünüyordu. Çünkü bu eylemlerden dolayı cumhurbaşkanı'nın

<sup>366</sup> GÖZLER, 2016, s.113.

<sup>367</sup> Yargıtay 4. HD, E.1987/2865, K.1987/3701, 27.04.1984. Davaya konu olay, 12 Eylül rejimine eleştiriler getiren, 1383 kişi tarafından imzalanan ve Sıkıyönetim Komutanlığına sunulan bir dilekçe ile başlamıştır. Kenan Evren, bu dilekçeye imza koyan kişileri, vatan haini olarak nitelendirmiştir. Bu kişiler arasında yer alan Aziz Nesin dava açtığı için dava onun adıyla anılmıştır. KALAFAT, Haluk. "Aziz Nesin, Kenan Evren, Değişmeyen Türkiye", <https://m.bianet.org/biamag/diger/144201-aziz-nesin-kenan-evren-degismeyen-turkiye>, 09.02.2013, E.T.04.08.2018.

<sup>368</sup> TAŞDÖĞEN, 2016, s.175; KESKİNSOY, 2013, s.100.

sorumsuz olduğuna dair bir hüküm yoktu. Bu durumda eylemden zarar gören kişiler cumhurbaşkanlığına başvurarak zararlarının tazmin edilmesini isteyebileceklerdi. Bu yolla sonuca ulaşamazlarsa, bu eylemlerden dolayı cumhurbaşkanlığına karşı dava açabileceklerdi.<sup>369</sup> Cumhurbaşkanının karşı imza kuralına aykırı olarak bir işlem yapması durumunda, bu işlemde doğan sorumluluk kendisinde olacaktı. Çünkü karşı imza kuralı, usulüne uygun olarak gerçekleştiğinde cumhurbaşkanını sorumsuz kılacak, usule aykırı işlemler cumhurbaşkanına koruma sağlamayacaktı.<sup>370</sup>

Cumhurbaşkanının karşı imza kuralına tabi olmayan, tek başına yaptığı işlemlerde, hukuki sorumluluğunun olmadığını ifade edenler de vardı. Ancak bu işlemlerden dolayı cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğunun doğmayacağını kabul etmek; yani bu işlemlere yargı muafiyeti tanımak, hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmamaktaydı.<sup>371</sup> Parlamenter sistemden sapma olarak görülen bu işlemlerde, hukuki bir denetimin söz konusu olmaması ayrıca bir sorun teşkil ediyordu. Cumhurbaşkanının, özellikle icrai nitelikteki işlemlerinin, hiç değilse karşı imza kuralına tabi olması gerektiği savunuluyordu.<sup>372</sup>

Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğuna gidilmesi durumunda, yapılacak yargılama ile kişilere verdiği zararların kendisine ödetirebileceği, hatta gerekirse cebri icraya başvurulmasına da engel olmadığı doktrinde dile getirilmiştir. Uygulamada ortaya çıkması zor olsa da doktrin, istisnai hallere ilişkin olarak da görüşünü ortaya koymuştur.<sup>373</sup>

## **B. Cumhurbaşkanının Sorumluluğunun İstisnasının Kalmaması**

2017 Anayasa değişikliği ile cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen 105. maddenin başlığı ve içeriği tamamen değiştirilmiştir. Madde cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna hasredilmiştir. Bu sebeple 1982 Anayasasında hukuki sorumluluk ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır.

6098 sayılı Borçlar Kanununun konuya ilişkin 49. maddesinde “*Kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür. Zarar verici fiili yasaklayan bir hukuk kuralı bulunmasa bile, ahlaka aykırı bir fiille başkasına kasten zarar veren de, bu zararı gidermekle yükümlüdür.*” demektedir. Hükümde zararı gidermekle

<sup>369</sup> TAŞDÖĞEN, 2016, s.176.

<sup>370</sup> TAŞDÖĞEN, 2016, s.176.

<sup>371</sup> KUZU, 2017, s.616.

<sup>372</sup> KESKİNSOY, 2013, s.101-102.

<sup>373</sup> ERDOĞAN, 1987, s.154.

yükümlü tutulan zarar veren, cumhurbaşkanı da olabilir. Yani cumhurbaşkanı, kendisine açılan tazminat davasında, davalı konumunda olacaktır.

Görevi ile ilgili eylem ve işlemlerinden dolayı vatana ihanet dışında sorumsuz kabul edilen cumhurbaşkanının bu sorumsuzluğunun hukuki sorumluluk alanını da kapsadığı savunulmuştur. Vatana ihanet sayılan eylem ve işlemlerinden dolayı zarar görenlerin tazminat talep edebileceğini kabul edenler de olmuştur.<sup>374</sup> 2017 Anayasa değişikliği ile cumhurbaşkanının sorumsuzluğuna ilişkin hüküm kalkmış, cumhurbaşkanı tam sorumlu hale gelmiştir. Sorumluluğuna ilişkin bir istisna tanınmamıştır. Sonuç olarak 16 Nisan değişikliği ile cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin yapılan kişisel eylem ve işlemleri, görevi ile ilgili eylem ve işlemleri ayrımı kalkmıştır.

Cumhurbaşkanının kişisel eylem ve işlemlerinden dolayı sorumluluğu, 16 Nisan öncesi kişisel eylemlerinden sorumluluğu ile aynıdır. Kişisel eylem ve işlemlerinden dolayı normal bir vatandaş gibi tam sorumlu olan cumhurbaşkanı, yine aynı şekilde sorumludur. Cumhurbaşkanının bir sözleşme ilişkisinden dolayı, örneğin bir kira ilişkisinden dolayı, borcunu yerine getirmek durumundadır. Borcunu yerine getirmediğinde sorumludur ve ödemeye zorlanabilir. Zarar ortaya çıkmışsa tazminat ödemek zorunda kalabilir.

2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde eleştiri konusu olan, cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğuna gidilemeyecek durumlar artık söz konusu değildir. Göreviyle ilgili eylem ve işlemlerden karşı imza kuralına tabi olanlarda, başbakan ve ilgili bakanın sorumluluğuna gidilirken, artık cumhurbaşkanının her türlü işlemde hukuki sorumluluğuna gidilebilecektir. Yine cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlerde sorumlu olup olmadığı tartışmaları, değişikliklerle son bulmuştur. Tek başına yaptığı işlemlerden sorumsuz kabul edildiğinde, hukuk devleti ilkesine aykırılık söz konusu oluyordu. Cumhurbaşkanı için sorumsuz olduğu bir işlem kalmadığından bu eleştiriler de son bulmuştur.

Cumhurbaşkanı, hukuki sorumluluğunun bir sonucu olarak, hem maddi hem de manevi tazminat ödemeye mahkûm edilebilir. Örneğin bir yaralama suçunda kişilerin maddi ve manevi tazminat sorumluluğu ortaya çıkabilir. Bu sorumluluklar cumhurbaşkanı için de söz konusudur.

Cumhurbaşkanının cumhurbaşkanlığı görevine başlamadan önce yapmış olduğu eylem ve işlemlerden de sorumluluğu muhakkaktır.<sup>375</sup> 2017 Anayasa değişiklikleri bu hususta bir yenilik getirmemiştir.

---

<sup>374</sup> ATAR, 2003, s.330-331.

<sup>375</sup> KESKİNSOY, 2013, s.100.

### C. Cumhurbaşkanının Hukuki Sorumluluğunda Usul

Cumhurbaşkanı artık görevi ile ilgili olsun olmasın, tüm eylem ve işlemlerinden sorumludur. 105. madde “*cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla... soruşturma açılması istenebilir.*” demektedir. Cumhurbaşkanının suç teşkil eden eylem ve işlemlerinden dolayı hukuki sorumluluğu olması muhtemeldir. Burada cumhurbaşkanının işlediği iddia edilen ve suç teşkil eden fiillerinden dolayı hukuki sorumluluğuna hangi usulle gidilebileceği sorusu akla gelebilir. Dolayısıyla 2017 değişikliklerinin hukuki sorumluluk ile ilgili yeni bir ayırım ortaya çıkardığı düşünülebilir. Bu ayırmada suç teşkil etmeyen eylem ve işlemlerden dolayı hukuki sorumluluk, genel usuller çerçevesinde söz konusu olacaktır. Suç teşkil eden eylem ve işlemlerde hukuki sorumluluğa gitme usulü tartışılabilir.

Suç işlediği iddia edilen cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğuna genel usullere göre mi, yoksa 105. maddede düzenlenen usule göre mi gidilmelidir? Bir kişiye karşı suç işlenmesi, aleyhine suç işlenen kişiye, hem maddi hem de manevi tazminat davası açma hakkı doğurur. Cumhurbaşkanına karşı, suç işlenmesi sebebiyle tazminat davası açılması söz konusu ise bir suç işlediği iddiası vardır. Bu durumda 105. maddede belirlenen usulün uygulanması düşünülebilir. Diğer taraftan 105. maddenin madde başlığı “*cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu*” olduğundan, bu hükmün hukuki sorumluluk ile ilgisi olmadığı düşünülebilir. Kanaatimizce suç teşkil eden bir fiilden dolayı, cumhurbaşkanına karşı tazminat davası açılması, genel usullere göre yürütülmelidir.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu vermiş olduğu bir kararında, maddi zararların tazmini için eylemin suç oluşturmasını yeterli bulmuş, ayrıca fail hakkında mahkûmiyet kararı ile sonuçlanmış bir ceza davasının varlığını gerekli görmemiştir.<sup>376</sup> Türk Ceza Kanununun 73. maddesi 7. bendine göre “*Kamu davasının düşmesi, suçtan zarar gören kişinin şikâyetten vazgeçmiş olmasından ileri gelmiş ve vazgeçtiği sırada şahsi haklarından da vazgeçtiğini ayrıca açıklamış ise artık hukuk mahkemesinde de dava açamaz*”. Bu hükümden anlaşıldığına göre suçtan zarar gören kişi şahsi haklarından vazgeçtiğini ayrıca açıklamamış ise şikâyetinden vazgeçse de tazminat davası açabilir.

105. madde çerçevesinde cezai sorumluluğuna gidilmeyen cumhurbaşkanı hakkında, aynı fiiller sebebiyle açılan tazminat davasında, cumhurbaşkanının tazminat ödemesine hükmedilebilir. Bu durumda cumhurbaşkanının konumu zarar görür mü veya işleri aksar mı

<sup>376</sup> Yargıtay HGK, E.2001/19-652, K.2001/705, 10.10.2001 (Akt. İstanbul Barosu Yargıtay Karar Arşivi, [http://bilgibankasi.istanbulbarosu.org.tr/karar/tazminata-neden-olan-olayin-suc-sayilmasio-uzamis-zamanasimi/GGzR, E.T. 14.08.2018\).](http://bilgibankasi.istanbulbarosu.org.tr/karar/tazminata-neden-olan-olayin-suc-sayilmasio-uzamis-zamanasimi/GGzR, E.T. 14.08.2018).)

gibi tartışmalar geçmişte yapılmıştır. Cumhurbaşkanının göreve devam etmesine engel teşkil edecek bir suça ilişkin olarak meclis soruşturması açılmaması ancak aleyhine tazminata hükmedilmesi durumu daha vahimdir.

### III. CEZAI SORUMLULUK

Cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin başlıklardan en önemlisinin cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu olduğu söylenebilir. Devlet başkanının sorumluluğunun çeşitli yönleri olmasına karşın, uygulamada ve öğretilerde en çok tartışılan sorumluluk türü, ceza sorumluluğudur. Çünkü ceza sorumluluğu, devlet başkanının görevinden ayrılmasına varan yaptırımlara sahip bir sorumluluk türüdür.<sup>377</sup> 2017 Anayasa değişikliği sonrası cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin 105. maddenin başlığı, “cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu” olarak düzenlenmiştir. Yani cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin olarak Anayasa’da sadece cezai sorumluluğa ilişkin hüküm vardır.

Anayasa’da cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen 105. maddenin madde başlığının “cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu” olması, cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun olduğunu ve buna Anayasa’da yer verildiğini göstermektedir. Değişiklik öncesi düzenlemede cumhurbaşkanının vatana ihanetten dolayı suçlandırılacağı düzenlenmişti. Bu sebeple vatana ihanet dışında cezai sorumluluğu olmadığı kabul edilmişti. Kişisel suçlarda ise normal bir vatandaş gibi sorumlu olduğu kabul ediliyordu.

2017 değişiklikleri öncesinde cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu konusu, sorumlu olarak görüldüğü kişisel suçlar ve yine görevine ilişkin fiillerinden sorumlu kabul edildiği vatana ihanet suçu başlıkları altında incelenmiştir. Cumhurbaşkanının kişisel suçlardan dolayı yargılanması hususunda Anayasa’da düzenleme yapılmamış olması sebebiyle, yargılanma usulüne ilişkin tartışmalar yaşanmış ve doktrinde çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur. Vatana ihanet suçu konusunda da yine tartışmalar vardı. Bu suçun tanımlanmamış olması sebebiyle tanımı, kapsamı gibi hususlarda doktrinde görüşler ortaya atılmıştır. 16 Nisan 2017 değişiklikleri ile bu tartışmaları önemli ölçüde ortadan kaldıracak bir değişiklik yapılmıştır.

<sup>377</sup> Devlet başkanının ceza sorumluluğuna gidilmesi sonucu görevinden ayrılması, aynı zamanda siyasi sorumluluk ile de ilişkilidir. Ceza sorumluluğu, yasama yürütme dengesini sağlayan ve denetleme işlevine sahip bir mekanizma olarak da görülmektedir. Tüm bu yönleri ile en çok konuşulan ve tartışılan sorumluluk türü olmuştur. YÜCEL, 2016, s.124.

## A. 2017 Anayasa Değişiklikleri Öncesinde 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu

2017 anayasa değişiklikleri öncesinde, cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ilişkin doktrinde çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Cumhurbaşkanının sorumlu kabul edildiği vatana ihanet suçunun tanımı ve kapsamı tartışılmıştır. Kişisel eylem ve işlemlerinden dolayı cumhurbaşkanının yargılanması usulü hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.

### 1. Genel Olarak

2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu Anayasa'nın 105. maddesinde düzenlenmişti. Bu düzenlemeye göre görevi ile ilgili olan ve olmayan suçlar bakımından bir ayırım yapılmıştı. Görevi ile ilgili suçlardan dolayı, cumhurbaşkanının sorumsuz olduğu kabul edilmişti. Cumhurbaşkanının görev suçlarından sorumlu olmaması, karşı imza kuralının bir sonucu olarak kabul edilmişti. Bu tür işlemlerden dolayı cezai sorumluluk başbakan ve ilgili bakana aitti.<sup>378</sup> Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili suçlardan dolayı cezai sorumsuzluğunun tek istisnası vatana ihanet suçuydu.<sup>379</sup> Anayasa cumhurbaşkanını sadece görevi ile ilgili suçlardan sorumsuz kıldığı için, cumhurbaşkanı görevi ile ilgili olmayan kişisel suçlarından dolayı sorumlu kabul ediliyordu.

Doktrindeki genel kabul gören, cumhurbaşkanının vatana ihanet dışında, görev suçlarından sorumsuz olduğuna ilişkin anlayışa karşı görüşler de bulunmaktadır. Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili olarak işleyebileceği resmi belgede sahtecilik, zimmet, irtikâp, rüşvet, görevi kötüye kullanma gibi suçlar bakımından sorumlu olduğunun düşünenler de vardır. Cumhurbaşkanının hem tek başına yaptığı, hem karşı imza kuralına tabi işlemleri, bu suçlara sebep olabileceği ileri sürülmüştür. Bu durumlarda cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun söz konusu olacağı belirtilmiştir.<sup>380</sup> 2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde ceza hukukçuları, genel mahkemelerde, genel usullere göre yargılanacak cumhurbaşkanı, konumundan dolayı yargılamaya iştirak etmeye zorlanamaz demişlerdir.<sup>381</sup>

<sup>378</sup> 1961 Anayasası'nın 98. maddesinde "Cumhurbaşkanı görevi ile ilgili suçlarından dolayı sorumlu değildir" hükmüne yer verilerek, Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu olmadığı açıkça düzenlenmiştir. GÖZLER, 2013 s.290; KANADOĞLU, Sabih. Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu, Cumhuriyet Gazetesi, 25.04.2007.

<sup>379</sup> ÖZBUDUN, 2003, s.151; TAŞKIN, 2011, s.392; KANADOĞLU, 2007.

<sup>380</sup> Erdoğan, Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlardan dolayı, görevde olduğu sürece hakkında kovuşturma yapılamayacağını, bu sebeple görevi sona erdikten sonra yargılanabileceğini ileri sürmüştür. ERDOĞAN, 1987, s.153; KESKİNSOY, 2013, s.105-106, 112-114.

<sup>381</sup> KESKİNSOY, 2013, s.124.

## 2. Vatana İhanet Suçu

Farklı ülkelerin anayasalarında da yer verilen vatana ihanet suçu, hem siyasi hem cezai sorumlulukla ilgili olması, ceza kanununda düzenlenmemiş bir suç olduğundan tanımının olmaması ve kanunilik ilkesine aykırı olması, Yüce Divan'da yargılama usulü ve yargılanan cumhurbaşkanının durumu yönleriyle tartışılmıştır.

### a) *Hem siyasi hem cezai sorumlulukla ilgili olması*

Vatana ihanet kavramı hem siyasi hem cezai sorumluluk ile ilgili görülmüştür. Kavramı siyasi sorumluluğa yakın bulanlar olduğu gibi<sup>382</sup> cezai sorumluluk ile daha çok ilgili olduğunu düşünenler de olmuştur.<sup>383</sup> Kanımızca fiilin hangi sorumluluk kapsamına girdiği, usulen yetkili kurumla ilgilidir. Siyasi sorumlulukta yaptırım halk veya temsilcileri tarafından uygulanır. Cezai sorumlulukta ise bir mahkeme veya mahkeme sıfatı kullanan bir kurum tarafından yaptırım uygulanır.

Cumhurbaşkanının görevi esnasında bir suç işlemesi nedeniyle söz konusu olan cezai sorumluluk konusunda ise, 1982 Anayasası m. 105/3'e bakıldığında, vatana ihanet suçu dışında, cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemlerden dolayı cezai açıdan hiçbir sorumluluğuna yer verilmediği görülmektedir. Yani cumhurbaşkanı göreviyle ilgili eylem ve işlemlerden dolayı sadece vatana ihanet sebebiyle suçlandırılabilirdi. Ancak vatana ihanet kavramının, ceza kanunlarında suç olarak düzenlenmemiş, tanımı yapılmamış bir kavram olması tartışmaları beraberinde getirmişti.

### b) *Tanımı*

Kanunlarda tanımlanmamış vatana ihanet suçuna ilişkin doktrinde tanımlamalar yapılmıştır. Yılmaz, vatana ihaneti, "*devletin varlığını ve bölünmez bütünlüğünü tehlikeye düşürme faaliyetleri*" olarak tanımlamıştır.<sup>384</sup> Dönmezer/Erman, Türk vatanının bütünlüğüne, devletin Anayasa ile kurulu rejimine karşı işlenen suçların tamamına vatana ihanet suçları demiştir.<sup>385</sup> Keskinsoy, "*Türkiye Cumhuriyeti Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne zarar vererek anayasal rejimi yok etmeye yönelik fiillerin oluşturduğu*" suçu vatana ihanet olarak tanımlamıştır.<sup>386</sup>

<sup>382</sup> GÖZÜBÜYÜK, 2004, s.243; TEZİÇ, 2005, s.409.

<sup>383</sup> TAŞKIN, 2011, s.398. Gözler, vatana ihanetin Cumhurbaşkanının sorumluluğu şemasında, cezai sorumluluk alanına girdiğini belirtmiştir. GÖZLER, 2016, s.106-107.

<sup>384</sup> YILMAZ, 2003, s.729.

<sup>385</sup> DÖNMEZER- ERMAN, 1979, c.1, s.283-284.

<sup>386</sup> KESKİNSOY, 2013, s.129.

Bizim kanunlarımızda olduğu gibi Batıda da vatana ihanet kavramının tanımlanmadığı ülkeler vardı. Cumhurbaşkanı ile ilgili olarak vatana ihanet suçuna yer veren Fransız, İtalyan ve Yunan Anayasaları da vatana ihanet kavramını tanımlamamıştı.<sup>387</sup> Amerikan Anayasasında ise vatana ihanet, ABD'ye karşı savaş açmak ve ABD'nin düşmanlarına yardım etmek şeklinde tanımlanmıştı.<sup>388</sup> Almanya ve İsviçre'de ise bazı suçlar vatana ihanet suçu olarak belirlenmiş ve ceza kanunlarında düzenlenmişti. Yani vatana ihanet suçu tek bir suç olarak değil, birden çok suçun içinde yer aldığı bir kavram şeklinde kullanılmıştır.<sup>389</sup> Kanunlardaki bu boşluklar, doktrinde yapılan tanımlarla doldurulmaya çalışılmıştır. Duverger, vatana ihaneti, anayasaya ve ülkenin yüksek çıkarlarına aykırı olarak görevin kötüye kullanıldığı siyasi bir suç olarak ifade etmiştir. Fabre, anayasal görevlerin ağır ihmali olarak tanımlamıştır. Vedel ise Anayasa'nın ağır ve açık ihlalini vatana ihanet saymaktadır.<sup>390</sup>

Mevzuatımızda vatana ihanet kavramı, cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen Anayasa'nın 105. maddesi dışında, 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nun 54. maddesinde yer almaktadır. Türk Ceza Kanunu'nda ise vatana karşı suçları düzenleyen 302-339. maddeler arasında, savaş ihaneti başlıklı 55. maddede ve milli savunmaya ihanet başlıklı 56. maddede yer almıştır. Ancak hiçbir kanunda tanımlanmaması sebebiyle, sayısız eylem ve tasarruf vatana ihanet olarak nitelenerek, kavram kişi hürriyeti ve güvenliği aleyhine keyfi olarak kullanılabilir duruma gelmişti. Bu sebeple ceza hukukunun ilke ve esaslarına uygun olarak, vatana ihanetin ne şekilde gerçekleşeceği ve hangi unsurların suçu oluşturacağını belirtmesi gerektiği doktrinde dile getirilmiştir.<sup>391</sup>

Aksi görüşü savunanlar ise vatana ihanet kavramının tanımlanmamış olmasının önemli olmadığını iddia etmekteydi. TBMM'nin her somut olayda değerlendirme yaparak vatana

<sup>387</sup> KANADOĞLU, 2007. Fransız doktrininden yüksek ihanet kavramı tanımları için bkz. GÖZLER, 2016, s.102.

<sup>388</sup> ABD Anayasası m.3; COŞAR, Vedat Ahsen. "Amerikan Ceza Hukuku'nun Kökenleri, Dünü ve Bugünü Üzerine – IV", 22.06.2017, <http://www.hukukihaber.net/amerikan-ceza-hukuku-nun-kokenleri-dunu-ve-bugunu-uzerine-iv-makale,5312.html>, E.T.09.06.2018.

<sup>389</sup> 1960 yılında Celal Bayar'ın yargılanması ile ilgili karar veren Milli Birlik Komitesi, bu kararda Alman ve İsviçre kanunlarına da atıf yaparak, vatana ihanet suçunun tek bir suç olmadığını belirtmiştir. İTİŞGEN DÜLGER, Rezzan. Vatana İhanet Suçunun Kökenleri Üzerine Bir İnceleme, MÜHFD, c.23, S.2, 2017, s.136-137.

<sup>390</sup> KANADOĞLU, 2007.

<sup>391</sup> ŞEN, Ersan. "Vatana İhanet, Anayasal Suç, İnsanlık Suçu", 26.05.2015, <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1385527-vatana-ihanet-anayasal-suc-insanlik-sucu>, E.T. 07.05.2018; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA, 2009, s.182-183.

ihamet olup olmadığını takdir etmesi gerektiği ileri sürülmekteydi.<sup>392</sup> Şahin ise vatana ihanetin kanunda tanımlanması durumunda doğabilecek tehlikeye dikkat çekmiştir. Bu durumda nitelikli bir çoğunluk aranmadan kanun değiştirilebilir ve vatana ihanetin kapsamı genişletilebilir. Böylece nitelikli bir çoğunluk aranmadan bir kanun değişikliği ile cumhurbaşkanının suçlanması daha kolay bir hale gelebilir iddiasında bulunmuştu.<sup>393</sup> ABD Anayasasındaki vatana ihanet tanımı oldukça somut ve vatana ihanetin sınırlarını çizen bir tanımdır. Böyle bir tanım, vatana ihanet suçunun siyasi olarak kullanılmasını, cumhurbaşkanının bu yolla baskı altına alınmasını ve gereksiz suçlamalarla meşgul edilmesini önleyebilir. ABD Anayasasındaki vatana ihanet suçuna ilişkin yerinde düzenlemeye karşın, benzer bir tartışma “öteki ağır suçlar” ifadesine ilişkin olarak, ABD’de de yaşanmıştır. Anayasa öteki ağır suçların hangi suçlar olduğunu açık olarak düzenlemediği için kavramın kapsamı hususunda tartışmalar meydana gelmiştir.<sup>394</sup>

### c) *Kanunilik tartışmaları*

Vatana ihanet suçunun ceza kanunlarında tanımlanmamış olması, kanunilik ilkesi bakımından tartışılmıştır. Bazı hukukçular, vatana ihanet suçunun kanunlarda yer almaması sebebiyle kanunilik ilkesine aykırı olduğunu ileri sürerken, bazı hukukçular kanunilik unsurunun farklı şekillerde sağlandığını, dolayısıyla kanunilik ilkesine aykırılık olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Cumhurbaşkanının vatana ihanetle suçlanmasının, Anayasa tarafından TBMM’ye verilen bir yetki olduğu, bu sebeple kanunilik ilkesine ters düşmeyeceği ileri sürülmüştür. Özbudun, kanunilik eleştirilerini aşırı şekilci olmakla itham etmiştir. Yine de meclisin, vatana ihanet durumunun ceza kanunlarındaki hangi suçlara tekabül ettiğini ortaya koyan bir kanun çıkarması gerektiğini belirtmiştir.<sup>395</sup> Kanadoğlu ve Şahin de TBMM’nin Yüce Divan’a sevk kararında suçlama ve dayanılan hükümler yer alacağı için, kanunilik ilkesinin sağlanacağını ileri sürmüşlerdir.<sup>396</sup>

1982 Anayasası m. 38/1 ile 5237 sayılı TCK m. 2/1’deki, “*Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez*” hükmü gereği bir cumhurbaşkanının hangi

<sup>392</sup> KERSE, 1973, s.168; KESKİNSOY, 2013, s.128; Meclisin, vatana ihanet konusundaki takdir yetkisinin, objektif kriterle kısıtlanması gereği ileri sürülmüştür. Bir kısıtlanma olmadığı takdirde meclis, sıradan bir fiili de vatana ihanet olarak niteleme yetkisine sahip oluyordu. GÖREN, 1992, s.102; ÖZTÜRK, 2017, s.761.

<sup>393</sup> ŞAHİN, 2001, s.251.

<sup>394</sup> Tartışmalar ve görüşler için bkz. TÜLEN, 2007, s.55-56.

<sup>395</sup> ÖZBUDUN, 2009.

<sup>396</sup> KANADOĞLU 2007; ŞAHİN, 2001, s.255.

fiilleri işlediğinde vatana ihanet suçu işlemiş olacağı kanunen açıkça tanımlanmalı ve belirtilmeliydi. Suçun kanunilik unsuru gerçekleşmeden, cumhurbaşkanının TBMM’de suçlandırılıp, Anayasa Mahkemesi’nde yargılanması için gönderilmesi durumunda bile, “kanunsuz suç ve ceza olmaz” temel hukuk ilkesine aykırılık gerekçesiyle bir mahkûmiyet kararının verilemeyeceği açıktı. Bu konuda Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi’nin TCK m. 2/3 gereğince kıyas ve geniş yorumda bulunması yasak olduğu için, mecburen beraat kararı vermesi gerekecekti.<sup>397</sup> Gözler de ceza kanunlarında bir düzenleme olmadıkça, cumhurbaşkanlarının suçlanamayacağını, yargılama makamlarının beraat kararı vermesi gerektiğini savunmuştur. Cumhurbaşkanını yargılayacak olan Anayasa Mahkemesi de kanunlara göre yargılama yapacaktır. Kanunlarda tanımlanmamış bir suç hakkında ceza kararı veremeyecektir.<sup>398</sup>

#### **d) Yüce Divan’da yargılanması**

1982 Anayasasında vatana ihanet suçlandırması TBMM tarafından yapılacak olsa da nihai yaptırım uygulayabilecek merci Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi’dir. Bu sebeple 1982 Anayasası’nın değişiklikten önceki halinde yer verilen vatana ihanet suçu, cezai sorumluluk ile ilgilidir.<sup>399</sup> Vatana ihanet suçlamasında, cumhurbaşkanının Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanacağı düzenlenmişti. Anayasa m. 148 gereği “Yüce Divan’da savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar”.<sup>400</sup>

#### **e) Vatana ihanetle suçlanan cumhurbaşkanının durumu**

Vatana ihanetle suçlanan ve Meclis tarafından Yüce Divan’a sevk edilen cumhurbaşkanının, görevine devam edip etmeyeceği ile ilgili açık hüküm yoktu. Ancak Anayasa’nın 106. maddesinde cumhurbaşkanının görevinin sona ereceği haller sayılmıştı. Bu haller arasında cumhurbaşkanının vatana ihanet suçlandırması ile Yüce Divan’a sevk edilmesi yoktu. Buna rağmen doktrinde baskın görüş cumhurbaşkanlığı makamının boşalacağı ve Anayasa’nın 106. maddesi gereği, yenisi seçilinceye kadar vekili olan TBMM başkanının

<sup>397</sup> GÜL, 2017.

<sup>398</sup> GÖZLER, 2016, s.106-107.

<sup>399</sup> Siyasi sorumluluk konu bakımından sınırlandırılmamış olduğundan, cezai sorumluluğuna gidilen Cumhurbaşkanının aynı sebepten siyasi sorumluluğuna gidilmesi de düşünülebilir. Ancak 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi siyasi olarak sorumsuz olan Cumhurbaşkanı için bu yola gidilmesi zaten mümkün olmazdı.

<sup>400</sup> Değişiklikten önce Anayasa m.148/3-4.

görevi yürüteceği şeklindeydi.<sup>401</sup> Özbudun ve Kanadoğlu, bu durumu bakanların, görevleri ile ilgili işledikleri suçlardan dolayı Yüce Divan'a sevk edilmeleri ile kıyaslamışlardır. Anayasa'nın 113. maddesine göre göreviyle ilgili bir suçtan dolayı, meclisin Yüce Divan'a sevk ettiği bir bakan bakanlıktan düşmüş sayılmıştır. Daha nitelikli bir çoğunlukla ve vatana ihanet gibi daha ciddi bir iddia ile meclis tarafından Yüce Divan'a sevk edilen cumhurbaşkanının, cumhurbaşkanlığı sıfatının sona ereceğini savunmuşlardır.<sup>402</sup>

Cumhurbaşkanının tanımı yapılmamış bir suç olan vatana ihanet suçu sebebiyle suçlandırılması için de Anayasa'daki en yüksek nitelikli çoğunluk oranı olan ve sağlanması neredeyse imkânsız olan TBMM üye tam sayısının dörtte üç çoğunluğunun öngörülmesi, cumhurbaşkanının az da olsa var zannedilen cezai sorumluluk ihtimalini fiilen sıfıra indirmekteydi.<sup>403</sup>

### 3. Kişisel Suçlar

2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde, cumhurbaşkanının kişisel suçlarına ilişkin olarak Anayasa'da bir düzenleme bulunmuyordu.<sup>404</sup> Düzenleme olmaması sebebiyle cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı sorumlu olup olmadığı, sorumlu ise yargılamaya ilişkin usul kuralları belirsizdi.<sup>405</sup> Doktrinin tamamına yakını cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı sorumlu olduğunda hemfikirdi.<sup>406</sup> Bu sonuca hukuk devleti ilkesinden ve ceza hükümlerinin herkese zorunlu olarak uygulanması kuralından ulaşıyorlardı.<sup>407</sup> Bu genel kuralın istisnalarından birini cumhurbaşkanının görev suçları oluşturuyordu. Vatana ihanet dışında görev suçlarından sorumsuz kabul edilen cumhurbaşkanının sorumlu tutulabileceği suçlar kişisel suçlarıydı.<sup>408</sup> Ancak düzenleme olmaması sebebiyle kişisel suçlarından dolayı

<sup>401</sup> TEZİÇ, 2005, s.410.

<sup>402</sup> ÖZBUDUN, 2003, s.151; KANADOĞLU, 2007.

<sup>403</sup> GÜL, 2017.

<sup>404</sup> Yukarıda ifade edildiği gibi 1924 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı yasama dokunulmazlığından faydalanacağı hükmü vardı. 1961 Anayasası ile bu hüküm kaldırılmıştır. 1982 Anayasası da 1961 Anayasası gibi herhangi bir hükme yer vermemiştir.

<sup>405</sup> ÇOBAN, Ali Rıza- ERDAĞ, Ali İhsan. "Göreviyle İlgili Olmayan Kişisel Suçlarından Dolayı Cumhurbaşkanının Sorumluluğu ve Yargılanması", TBB Dergisi, S.75, 2008, s.183; ARTUK- GÖKCEN-YENİDÜNYA, 2009, s.186-187.

<sup>406</sup> DÖNMEZER- ERMAN, 1979, c.1, s.286-287; ÖZBUDUN, 2017, s.317; KESKİNSOY, 2013, s.103-104; ÖZTÜRK, Bahri- ERDEM, Mustafa Ruhan. Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s.128.

<sup>407</sup> ÇOBAN-ERDAĞ, 2008, s.183.

<sup>408</sup> HAKERİ, Hakan. Ceza Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s.91.

cumhurbaşkanının nasıl soruşturulacağı ve yargılanacağı doktrinde tartışma konusu olmuştur. Cumhurbaşkanının kişisel suçlarına ilişkin yargılama usulü konusunda çeşitli fikirler ortaya atılmıştır.

Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı yargılanması hakkında ortaya atılan dört temel görüş vardı. Birincisi cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından yararlanması, ikincisi vatana ihanet suçunda olduğu gibi TBMM tarafından suçlandırılması, üçüncüsü görev süresinin sonunda yargılanması, dördüncüsü genel hükümlere göre sıradan bir vatandaş gibi yargılanması şeklindedir.<sup>409</sup> 2017 değişikliklerinde, bu görüşlerden ikincisi olan TBMM tarafından suçlandırılma yönünde bir tercih yapıldığı görülmektedir.

#### **a) Genel hükümlere göre yargılama**

Kişisel suçlardan dolayı cumhurbaşkanının hangi usulle ve hangi merci tarafından yargılanacağına ilişkin özel düzenleme yoktu. Cumhurbaşkanının kişisel suçlardan dolayı genel mahkemelerde yargılabileceği ileri sürülmüştü.<sup>410</sup>

Cumhurbaşkanının yargılama usulüne ilişkin hüküm olmadığı için genel kuralların uygulanması gerektiği, bu sebeple cumhurbaşkanının tutuklanabileceği, tutulabileceği ve sorgulanabileceği savunulmuştu.<sup>411</sup> TCK'nın "adalet ve kanun önünde eşitlik" başlığını taşıyan 3. maddesinin 2. fıkrasında, ceza kanununun uygulanmasında kişiler arasında ayırım yapılamayacağı ve kimseye ayrıcalık tanınamayacağı düzenlenmiştir.

Herhangi bir özel düzenleme olmasa cumhurbaşkanının genel hükümlere göre yargılanmasını sakıncalı bulanlar da vardı. Örneğin cumhurbaşkanının tutuklanması durumunda devlet başsız kalacaktı. Böyle bir olayın cumhurbaşkanının saygınlığını zedeleyeceği ve temsil ettiği makama uygun düşmeyeceği ileri sürülmüştü.<sup>412</sup> Taşkin ise bu görüşü eleştirmiş, devletin sürekliliğinin esas olduğunu belirtmiş, cumhurbaşkanının tutuklanması durumunda TBMM başkanının makama vekâlet edeceğini ifade etmişti.<sup>413</sup>

<sup>409</sup> KANADOĞLU, 2007; ÇOBAN-ERDAĞ, 2008, s.178-179.

<sup>410</sup> Erdoğan, Cumhurbaşkanının genel usullere göre ancak görevinin sona ermesinden sonra yargılabileceğini savunmuştur. ERDOĞAN, 1987, s.155-156; KANADOĞLU, 2007; ÇOBAN-ERDAĞ, 2008, s.179.

<sup>411</sup> CMK, cumhurbaşkanının tanıklığına ilişkin özel düzenleme içermektedir. Ancak bunun dışında yargılanmasına ilişkin özel bir düzenleme yoktur. Tanıklığa ilişkin olarak CMK hükümleri 43/4 ile 47/4'tür. Bu hükümlerde cumhurbaşkanının kendi takdiriyle tanıklıktan çekinebileceği, tanıklık yapmak istemesi halinde konutunda beyanı alınabileceği veya yazılı beyanda bulunabileceği hükme bağlanmıştır. Tanığın zorla getirilmesine ilişkin hükümler de cumhurbaşkanı hakkında uygulanamayacaktır. TAŞKIN, 2011, s.394.

<sup>412</sup> GÖZLER, 2016, s.88.

<sup>413</sup> TAŞKIN, 2011, s.395.

**b) Dokunulmazlıktan yararlanma**

1982 Anayasası, milletvekilleri ve milletvekilleri olmayan bakanlara, literatürde yasama dokunulmazlığı olarak adlandırılan korumayı sağlamıştır. Ancak cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından yararlanacağına ilişkin bir hükme Anayasa'da yer verilmemiştir. 1924 Anayasası'nda, cumhurbaşkanına ilişkin olarak da yer verilen, 1961 ve 1982 Anayasalarında ise düzenlenmemiş olan bu husus, doktrinde ittifakla bir eksiklik olarak nitelendirilmiştir.

Özellikle cumhurbaşkanının kişisel suçları sebebiyle yargılanması konusunda, dokunulmazlık ile ilgili kuranlar olmuştur. Bu ilginin kurulması haksız da değildir. Türk hukuk sisteminin mantığına uygun olan cumhurbaşkanının dokunulmazlığa sahip olmasıdır. Çünkü basit bir memur bile özel izin ve usullerle yargılanabilmektedir. Yargılama hukukundaki istisnalar göz önüne alındığında, devletin başı olan cumhurbaşkanının sıradan bir vatandaş ile eşit konumda olması, mantığa aykırı görülmüştür.<sup>414</sup> Özbudun, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı, milletvekili dokunulmazlığına ilişkin hükümlerin uygulanması gerektiğini savunmuştur.<sup>415</sup> Benzer şekilde cumhurbaşkanının vekili olan TBMM Başkanı dokunulmazlıktan yararlanabilirken, asil olan cumhurbaşkanının yararlanamaması eleştirilmiştir. Cumhurbaşkanının da evleviyetle dokunulmazlıktan yararlanması gerektiği savunulmuştur.<sup>416</sup> Toroslu ise cumhurbaşkanı seçilen kişinin TBMM üyeliği sona ereceğinden, dokunulmazlığın kaldırılması usulünün uygulanamayacağı görüşündedir. Bunun yerine, Anayasa'da düzenlenmiş olan vatana ihanetten dolayı suçlanma usulünün, kişisel suçlarda da uygulanabileceğini ileri sürmüştür.<sup>417</sup>

Feyzioğlu cumhurbaşkanının dokunulmazlığa sahip olduğuna ilişkin iki delil ortaya koymuştur. Birincisi Anayasa'nın geçici 2. maddesindeki düzenlemedir. Bu düzenleme ile Milli Güvenlik Konseyi, altı yıl cumhurbaşkanlığı Konseyine dönüşmüştür. Bu konseyin üyelerine ve başkanı olan cumhurbaşkanına dokunulmazlık tanındığı hükümde yer almıştır. Bir diğer hüküm, CMK'nın 43. maddesinin 4. fıkrasında yer almıştır. Hükme göre

<sup>414</sup> AKTAŞ, 2009, s.270; ÖZTÜRK- ERDEM, 2005, s.128.

<sup>415</sup> ÖZBUDUN, 2003, s.151.

<sup>416</sup> AKTAŞ, 2009, s.271; ÖZBUDUN, 2014, s.342. Aksi yönde görüş için bkz. ARTUK- GÖKCEN-YENİDÜNYA, 2009, s.187.

<sup>417</sup> TOROSLU, Nevzat. Ceza Hukuku, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2014, s.15.

cumhurbaşkanı tanıklıktan çekinebilir. Tanıklık yapmak isterse, ifadesinin konutunda alınabileceği ve ifadesini yazılı olarak gönderebileceği belirtilmiştir.<sup>418</sup>

Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından yararlanmasının Anayasa'da düzenlenmediğini, dolayısıyla olmayan dokunulmazlığın kaldırılmasının söz konusu olamayacağını dile getirenler vardır.<sup>419</sup> Gözler ve Gözübüyük de cumhurbaşkanına dokunulmazlık sağlayan açık bir düzenleme olması gerektiğini, böyle bir düzenleme olmadığı için cumhurbaşkanının normal bir vatandaş gibi ceza kovuşturmasına tabi tutulacağını savunmuştur. Cumhurbaşkanına milletvekillerine tanınan dokunulmazlık benzeri bir dokunulmazlık tanınması gerekliliğini vurgulamıştır.<sup>420</sup> Gerçekten cumhurbaşkanının dokunulmazlıktan yararlanması gerektiğine ilişkin deliller ortaya konulsa da bunlar kesin bir sonuç ortaya koymaktan uzak kalmıştır. Sorunun kesin olarak çözümü ancak yeni bir düzenleme ile mümkün görülmekteydi. 2017 Anayasa değişiklikleri bu tartışmaları sona erdirmiştir. Cumhurbaşkanının dokunulmazlıktan yararlanmasını gerektirecek bir durum artık söz konusu değildir.

### c) *Değişiklik yapılması*

Cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen 105. maddenin değiştirilmesi ve cumhurbaşkanlığı makamının art niyetli ceza kovuşturmaları ile yıpratılmaması gerekliliği doktrinde savunulmuştur. Bu düşüncedeki kişiler, bu konudaki tartışmalara ancak yapılacak bir değişiklik ile son verilebileceğini savunmaktaydı.<sup>421</sup> Toroslu, 2017 Anayasa değişiklikleri ile benimsenen anlayışın uygulanması gerektiğini çok önceden ifade etmiş ve cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı, vatana ihanet suçuna uygulanan usul ile suçlandırılmasını savunmuştur.<sup>422</sup> Bu usulün uygulamada cumhurbaşkanını, kişisel suçlardan dolayı sorumsuz hale getireceğini iddia edenler olmuştur.<sup>423</sup>

Sonuç olarak cumhurbaşkanının işlediği kişisel suçlardan dolayı yargılanmasına ilişkin açık düzenleme yoktu. Konuya pozitivist bakış açısı ile yaklaşanlar, mevcut düzenlemeler çerçevesinde, cumhurbaşkanının genel yargılama usullerine göre, sıradan bir vatandaş gibi

<sup>418</sup> FEYZİOĞLU, Metin. "Cumhurbaşkanlığı Dokunulmazlığına Dair Değerlendirme", <http://www.feyzioglu.av.tr/yayin/cumhurbaskani-dokunulmazligi.html>, E.T.28.05.2018.

<sup>419</sup> KANADOĞLU, 2007; TUNÇ, Hasan- BİLİR, Faruk- YAVUZ, Bülent. Türk Anayasa Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, s.220; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA, 2009, s.187.

<sup>420</sup> GÖZLER, 2013 s.289; GÖZÜBÜYÜK, 2004, s.244.

<sup>421</sup> ERDOĞAN, 1987, s.155-156; KESKİNSOY, 2013, s.105.

<sup>422</sup> ALDIKAÇTI, 1982, s.335.

<sup>423</sup> ÖZTÜRK- ERDEM, 2005, s.128.

yargılanması gerektiğini belirtiyordu. Buna karşılık cumhurbaşkanının saygınlığı ve konumu gereği, genel usullerle yargılanmasını uygun bulmayanlardan bazıları, düzenleme olmamasına rağmen cumhurbaşkanının özel usullerle yargılanmasını, bazıları ise yasama dokunulmazlığından yararlanması gerektiğini savunmaktaydı. Mevcut durumda cumhurbaşkanının genel usullerle yargılanması gerektiğini düşünenler dahi, durumun hukuki düzenlemelerle değiştirilmesi ve cumhurbaşkanının yargılanmasının özel usullerle yapılması gerektiğini ifade etmekteydi.

2017 Anayasa değişiklikleri tüm bu tartışmaları sona erdirmiştir. Cumhurbaşkanının ceza sorumluluğuna ilişkin göreviyle ilgili suçlar, kişisel suçlar ayrımı kaldırılmıştır.

### **B. Görev Suçu, Kişisel Suç Ayrımının Kalkması**

2017 Anayasa değişiklikleri sonrası Anayasa'nın 105. maddesi, cumhurbaşkanının suçlanma, soruşturma ve yargılama usulünü düzenlemiştir. Bu hükümde görev suçları ile kişisel suçlar arasında bir ayrım yapılmaması sebebiyle, belirlenen usulün kişisel suçlar bakımından da geçerli olduğu söylenebilir. Yani hiçbir ayrım yapılmadan, cumhurbaşkanı bütün suçlardan dolayı sorumlu tutulmuştur.<sup>424</sup> Coşkun, görev suçu kişisel suç ayrımının kalkmasını eleştirmiştir. Kişisel suçlar ile görev suçlarının ayrı düzenlenmesi ve bu suçların ayrı usullerle yargılanmasını savunmaktadır.<sup>425</sup>

Anayasa'nın 105. maddesinde yapılan değişiklik, kişisel suçlar ile görev suçları arasında bir ayrıma yer vermediği gerekçesi ile eleştirilmiştir. Bu sebeple cumhurbaşkanının görevi ile ilgili olmayan bir suç işlemesi halinde, aynı suçlanma, soruşturma ve yargılama usulünün uygulanması gerektiği ileri sürülmüştür. Basit bir trafik kazası ile vatana ihanetin aynı usule tabi olması eleştirilmiş, ayrım yapılması gerektiği ifade edilmiştir.<sup>426</sup> Özbudun, cumhurbaşkanının görevi ile ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan'da yargılanması ne kadar normal ise kişisel suçlarından dolayı genel mahkemelerde değil de yine Yüce Divan'da yargılanacak olması aynı derecede yadırgatıcı demektir.<sup>427</sup> Ancak 16 Nisan 2017 değişikliği öncesinde cumhurbaşkanının kişisel suçlardan dolayı sorumluluğuna ilişkin, Anayasa'da bir hükme yer verilmemiş, usul düzenlenmemiştir. Doktrinde cumhurbaşkanının kişisel

<sup>424</sup> ALKAN, 2017b, s.3; COŞKUN, Vahap. "16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi", DÜHFD, c.22, S.36, 2017, s.20-21; KÜÇÜK, 2017, s.163.

<sup>425</sup> COŞKUN, 2017, s.22.

<sup>426</sup> TBB Anayasa Değişikliği, [http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa\\_Degisikligi.aspx](http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx), E.T. 12.05.2018; COŞKUN, 2017, s.20-21.

<sup>427</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.318.

suçlarından dolayı yargılanmasına ilişkin çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Doktrindeki cumhurbaşkanının kişisel suçlardan dolayı yargılanmasına ilişkin özel düzenleme yapılması gerektiği konusundaki ağırlıklı görüşe karşın, özel bir düzenleme yapılmamıştır.

16 Nisan 2017’de getirilen Anayasa hükmünde, cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların sorumluluğuna ilişkin, görev suçları ve görevleri ile alakalı olmayan suçları arasında bir ayırım yapıldığı görülmektedir. Görev suçlarında cumhurbaşkanına benzer bir soruşturma yöntemi getirilmiştir. Göreviyle ilgili olmayan suçlarda ise yasama dokunulmazlığı hükümlerinden yararlanacakları düzenlenmiştir.<sup>428</sup> Doktrinde cumhurbaşkanına ilişkin olarak dile getirilmiş olan bu sorumluluk şekli, cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar için yürürlüğe konulmuştur. Özbudun bu düzenlemenin daha makul bir düzenleme olduğunu dile getirmiştir.<sup>429</sup>

16 Nisan 2017 öncesinde sadece vatana ihanet suçlarından sorumlu tutulan cumhurbaşkanı, görevini kötüye kullanma, ihmal, zimmetine para geçirme gibi görevi ile ilgili fiillerinden dolayı sorumsuz tutulmuştur.<sup>430</sup> Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili suçlarından dolayı sorumsuz olması, hukuk devleti ilkesi ile çelişmektedir. Görev suçları ile kişisel suçlar arasındaki ayırımın kaldırılarak, cumhurbaşkanının tüm suçlarından sorumlu tutulması, hukuk devleti ilkesine daha uygundur.

Görev suçu kişisel suç ayırımının kalkmasının bir usul tartışmasına sebep olacağı da doktrinde dile getirilmiştir. Buna göre Anayasa’nın 148. maddesi hükmü gereği, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı yargılanamayacağı iddia edilmiştir.<sup>431</sup> Aşağıda “Yargılama mercii Yüce Divan” başlığında daha ayrıntılı açıkladığımız gibi cumhurbaşkanının kişisel suçlarında, Anayasa’nın 105. maddesi ile getirilen usul uygulanacaktır.

### **C. Sorumluluğun Vatana İhanetten Tüm Suç Tiplerine Genişlemesi**

Parlamentar sistemlerde, cumhurbaşkanının görev suçları ile ilgili, ülkelerin benimsediği üç sistem vardır. Cumhurbaşkanı, görev suçlarından dolayı farklı ülkelerde, tam sorumlu, tam sorumsuz veya kural olarak sorumsuz istisnaen sorumlu kabul edilmiştir.<sup>432</sup>

<sup>428</sup> TBB Anayasa Değişikliği, [http://anayasadegisikligi.barobirlilik.org.tr/Anayasa\\_Degisikligi.aspx](http://anayasadegisikligi.barobirlilik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx), E.T. 12.05.2018; COŞKUN, 2017, s.20.

<sup>429</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.318.

<sup>430</sup> HAKERİ, 2011, s.91.

<sup>431</sup> COŞKUN, 2017, s.21.

<sup>432</sup> GÖZLER, 2016, s.90-94.

105. maddede yapılan ilk önemli değişiklik cezai sorumluluğun kapsamının oldukça genişletilmiş olmasıdır. Cumhurbaşkanının sorumluluğu vatana ihanet ile sınırlandırılmamış, tüm suç tipleri bakımından sorumluluğu kabul edilmiştir.<sup>433</sup>

105. maddede usule ilişkin olarak da değişiklik yapılmıştır. Yüce Divan'a sevke giden yolun, iki aşamadan dört aşamaya çıkarıldığı görülmektedir. Usule ilişkin genel anlamda bir zorlaştırma olduğu söylenebilir. Yüce Divan'a sevk için gerekli çoğunluk oranı ise düşürülmüştür. Referandum öncesinde, cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna gidilmesinin zorlaştırıldığını iddia edenler olduğu gibi, sorumluluğun genişletildiğini ve sorumluluğa gidilmesinin kolaylaştırıldığını iddia edenler de olmuştur.

İlk aşamada soruşturma açılması için üye tamsayısının üçte birinin teklifi yeterli iken, yeni düzenlemede üye tamsayısının salt çoğunluğunun soruşturma açılmasını istemesi aranmıştır. Daha önce Anayasa hükmünde herhangi bir süre sınırlaması söz konusu değil iken, yeni düzenlemede önerenin bir ay içinde görüşülmesi ve soruşturma açılmasına karar verilmesi gerektiği belirtilmektedir. İkinci aşamada daha önce mevcut olmayan soruşturma açılması kararı getirilmiştir. Bu karar üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla verilecektir. Üçüncü aşama da daha önce bulunmayan soruşturma komisyonu aşamasıdır. Anayasa'da düzenlenen usulle oluşturulacak komisyon, raporunu Meclis Başkanlığına sunacaktır. Dördüncü ve son aşamada üye tamsayısının üçte ikisinin oyuyla Yüce Divan'a sevk kararı alınacaktır. Bu oran dörtte üç iken değişiklik ile üçte ikiye düşürülmüştür.

16 Nisan 2017 değişikliği ile cumhurbaşkanının vatana ihanet suçu dışında sorumsuz kabul edildiği sistem kaldırılmıştır. Kanımızca bu değişiklik ceza kanunlarında düzenlenmemiş olan, bu sebeple doktrinde kanunilik ilkesine aykırı görülen, vatana ihanet suçunu kaldırmıştır. Yani cumhurbaşkanının sorumluluğu içerisinde artık vatana ihanet suçu yoktur. Cumhurbaşkanı, kanunlarda suç olarak düzenlenmiş fiillerinden sorumludur.<sup>434</sup>

#### **D. Görevin Sona Ermesinin Hükme Bağlanması**

Değişiklik öncesinde cezai soruşturma ve kovuşturma durumunda, cumhurbaşkanının görevinin sona erip ermeyeceği doktrinde tartışılmıştır. Yeni düzenlemede bu konuda bir hüküm getirilerek bu tartışmaya son verilmiştir. 105. madde hükmüne göre cumhurbaşkanının görevi, seçilmeye engel bir suçtan, Yüce Divan'da mahkûm edilmesi durumunda sona

<sup>433</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.318; GÜL, 2017; ALKAN, 2017b, s.3; COŞKUN, 2017, s.20; Cumhurbaşkanlığı sistemini ABD sistemi ile karşılaştıran Küçük, ABD'de başkanın sorumlu olduğu suçların kapsamının Cumhurbaşkanının sorumlu olduğu suçlara göre oldukça dar olduğunu ifade etmiştir. KÜÇÜK, 2017, s.164.

<sup>434</sup> ALKAN, 2017b, s.3.

erecektir. Bu hükümden, cumhurbaşkanının diğer durumlarda görevine devam edeceği sonucu çıkmaktadır.

Yüce Divan yargılamasının üç ay içerisinde tamamlanması 105. maddede yer almıştır. Bu sürede tamamlanamaması durumunda, bir defaya mahsus olarak üç aylık ek süre verileceği, yargılamanın bu sürede kesin olarak tamamlanacağı belirtilmiştir. Yargılanan cumhurbaşkanı görevine devam edecek, bu sayede hukukun temel ilkelerinden masumiyet karinesi korunmuş olacaktır. Ülkenin yargılanan bir cumhurbaşkanı tarafından yönetildiği göz önüne alınarak, yargılama süreye bağlanmış, bu konuda önlem alınmıştır.

**TABLO 3: TÜRKİYE CUMHURBAŞKANI İLE ABD BAŞKANININ SORUMLULUKLARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

<b>SORUMLULUK</b>	<b>TÜRKİYE CUMHURBAŞKANI</b>	<b>ABD BAŞKANI</b>
<b><i>SIYASİ</i></b>	Cumhurbaşkanlığı Sisteminde cumhurbaşkanına ve parlamentoya karşılıklı fesih ve seçimleri yetkisi verilmiştir. ABD başkanlık sisteminde başkan ve parlamento birbirlerini görevden alamaz. Türkiye'de cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğundan söz edilebilir. ABD'de başkan siyasi olarak sorumsuzdur.	Türkiye'de cumhurbaşkanı ve ABD'de başkan, halk tarafından seçilmektedir. Halk, görevi sırasında cumhurbaşkanı ve başkan görevden alamamaktadır. Ancak seçimler yoluyla siyasi sorumluluk denetiminin yapıldığı düşünülebilir.
<b><i>HUKUKİ</i></b>	Türkiye'de cumhurbaşkanı tam bir hukuki sorumluluğa sahiptir. Kişiler, cumhurbaşkanına karşı hukuk davası açabilir.	ABD Başkanının hukuki sorumluluğu da tamdır. Kişiler başkana karşı hukuk davası açabilir.
<b><i>CEZAI</i></b>	Türkiye'de cumhurbaşkanının ceza sorumluluğu tamdır. Cumhurbaşkanı hakkında işlediği iddia edilen herhangi bir suçtan dolayı belirlenen soruşturma usulü başlatılabilir.	ABD başkanı, tüm suç tiplerinden değil; ihanet, zimmet ve diğer ağır cürüm ve kabahatlerden dolayı sorumludur.

#### **IV. CUMHURBAŞKANINI SORUŞTURMA VE YARGILAMA USULÜ**

2017 anayasa değişiklikleri, cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun sadece kapsamını değiştirmemiş, soruşturma ve yargılama usulüne ilişkin de önemli değişiklikler getirmiştir.

## A. 2017 Anayasa Değişiklikleri ile Getirilen Usul

2017 anayasa değişiklikleri ile cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ilişkin meclis soruşturması usulü benimsenmiştir. Cumhurbaşkanının bir suç işlediği iddiasıyla suçlanması, soruşturulması ve Yüce Divan'a sevk edilmesi aşamalarında meclis yetkilidir. Cumhurbaşkanının tüm zamanlarda işlediği iddia edilen suçlar hakkında bu usulün uygulanması kabul edilmiştir.

### 1. Cumhurbaşkanının Meclis Soruşturması Usulü İle Suçlandırılması

Cumhurbaşkanının sorumluluğu, Anayasa'nın 105. maddesinde, tek maddede düzenlenmiştir. Bu düzenlemede açıklanan kurallara göre cumhurbaşkanının işlediği suça ilişkin meclis soruşturması açılabilceği ve cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk edilebileceği ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanının görevle ilgili veya kişisel tüm suçları hakkında belirtilen usul uygulanacaktır.<sup>435</sup>

Meclis soruşturması, bazı yüksek devlet görevlilerine, görevleriyle ilgili olarak yapılan suçlamaların, genel yargı düzeni yerine mecliste soruşturulması usulüdür.<sup>436</sup> Meclis soruşturmasında görevle ilgili suçlamalar, sadece milletvekilleri tarafından yapılabilir.<sup>437</sup> Meclis soruşturması, hukukumuzda başbakan ve bakanların görevleriyle ilgili cezai sorumluluklarını sağlayan bir denetim aracıydı. İngiltere'de ortaya çıkıp, bütün hükümet sistemlerinde uygulama alanı bulan impeachment sorumluluğunun hukukumuzdaki görünümüdür.<sup>438</sup> Meclis soruşturmasına ilişkin olarak Anayasa'da ve TBMM İçtüzüğünde<sup>439</sup> hükümler vardır. Bu hükümlerden bazılarının, Anayasa değişiklikleri çerçevesinde uyarlanması gerekir. Bu hükümlerin uygun düştüğü ölçüde cumhurbaşkanı hakkında açılan meclis soruşturmasında da uygulanması mümkündür.

<sup>435</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.317-318; ALKAN, 2017b, s.2.

<sup>436</sup> İBA- BOZKURT, 2004, s.205; FEYZİOĞLU, 2006, s.19.

<sup>437</sup> TÜLEN, 2007, s.62.

<sup>438</sup> YÜZBAŞIOĞLU, Necmi. "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Görev ve Yetkileri ile Meclis Soruşturmasına İlişkin 2001'de Yapılan Anayasa Değişiklikleri", TBMM Anayasa Hukuku I. Uluslararası Sempozyumu, 22-24 Nisan 2003, TBMM Başkanlığı Yayınları, Yayın No:1, Ankara, s.194.

<sup>439</sup> Meclis soruşturması, bir adli soruşturma, bir ceza muhakemesi sürecidir. Bu sebeple meclis soruşturmasında kanunilik ilkesi geçerli olmalıdır. Bir kanun olmayan İçtüzük, anayasaya, uluslararası sözleşmelere ve Ceza Muhakemesi Kanunu'na aykırı olmayan ve kanunla düzenlenmesi gerekmeyen hususlarda etkindir. FEYZİOĞLU, 2006, s.14.

## 2. Cumhurbaşkanının Tüm Zamanlarda İşlediği İddia Edilen Suçların Aynı Usulle Soruşturulması

Cumhurbaşkanının sorumluluğu görev yaptığı döneme ait eylem ve işlemlere ilişkindir. 105. maddede “*cumhurbaşkanının görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükmü uygulanır.*” denilerek, görevin sona ermesinden sonra da aynı usulün geçerli olduğu belirtilmiştir. Görevin sona ermesinden sonra işlendiği iddia edilen suçlarda, eski cumhurbaşkanı genel usullere göre yargılanabilecektir. Eski cumhurbaşkanının, cumhurbaşkanlığı sonrası farklı bir görev alması ve bu görevin özel soruşturma hükümleri getirmesi durumunda, bu özel hükümler uygulama alanı bulabilecektir. Örneğin milletvekili veya bakan olan eski cumhurbaşkanı, bu görevlerin gerektirdiği yargılama usulüne tabi olacaktır.

2017 Anayasa değişiklikleri öncesine ilişkin yapılan değerlendirmelerde, cumhurbaşkanına tanınan sorumsuzluğun, cumhurbaşkanlığı sırasında gerçekleştirdiği eylem ve işlemlere ilişkin olduğu, cumhurbaşkanlığı öncesinde işlenen suçların açıkça düzenlenmediği kabul edilmiştir. Özellikle kişisel suçlar bakımından Anayasa’da açık bir düzenleme yapılmamıştır. Bu sebeple doktrinde cumhurbaşkanının kişisel suçlardan dolayı, her vatandaş gibi sorumlu olduğu ve yargılanabileceği kabul edilmiştir.<sup>440</sup>

2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde cumhurbaşkanı, görevinden önce işlediği suçlar bakımından, genel hükümlere göre herkes gibi sorumlu kabul ediliyordu. Ancak sorumlu kabul edilen cumhurbaşkanının hangi usulle soruşturulup, kovuşturulacağı tartışmalıydı. Takibin görev süresi sona erene kadar ertelenmesi gerektiği veya yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerin uygulanması gerektiği ileri sürülüyordu. Aksi durumda devlet başkanı olan cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanlığı makamının itibar kaybına uğrayacağı dile getiriliyordu. Ancak soruşturmanın ertelenmesi ve yasama dokunulmazlığına ilişkin somut bir düzenleme yoktu.<sup>441</sup> Özellikle kamuoyunda kayıp trilyon davası olarak bilinen davada, 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’e yönelik iddialar, cumhurbaşkanının görevinden önce işlediği suçlardan dolayı yargılanmasına ilişkin tartışmaları alevlendirmişti. 105. madde düzenlemesinde, cumhurbaşkanlığı öncesi işlenen suçlar için ayrıca bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Ancak “*cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla...*” ibaresi, suçun işleniş zamanına ilişkin bir sınır getirmemiştir. Bu sebeple cumhurbaşkanı, görevi öncesinde

<sup>440</sup> TAŞKIN, 2011, s.394; KESKİNSOY, 2013, s.104-105.

<sup>441</sup> KESKİNSOY, 2013, s.104-105.

işlediği iddia edilen suçlarla ilgili olarak da aynı usulle suçlanmalı ve yargılanmalıdır. Aksi durum hükmün amacına aykırı olacak ve düzenlemeden beklenen yararı sağlamayacaktır.

Kanadoğlu ise cumhurbaşkanının seçilmeden önce işlediği suçların, o dönemdeki konumuna göre soruşturmaya ve kovuşturmaya tabi olacağını savunmuştur. Örneğin cumhurbaşkanı suç işlediği sırada bakan veya başbakan ise TBMM İçtüzüğü'nün ilgili hükmü gereğince yargılanacağını belirtmiştir.<sup>442</sup> Bu durumda göreviyle ilgili suç işlediği iddia edilen cumhurbaşkanının, suç işlediği dönemde milletvekili ise yasama dokunulmazlığı hükümlerinden yararlanacağı, o dönemde bakan veya başbakan olan cumhurbaşkanı hakkında meclis soruşturması usulünün uygulanacağı kabul edilmişti.<sup>443</sup> Cumhurbaşkanının görevinin özel bir yargılama usulü öngörmemesi veya suçun adi nitelikte bir suç olması durumlarında ise cumhurbaşkanı genel hükümlere göre yargılanacaktı. Bu durumda yukarıda yer verdiğimiz tartışmalar tekrar söz konusu olacaktı. 2017 Anayasa değişiklikleri ile bu ayırım ortadan kalkmıştır. Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili olsun olmasın bütün suçlarında 105. maddede belirlenen usul uygulanacaktır. Zaman bakımından değerlendirdiğimizde, cumhurbaşkanının görevinden önce, görevi sırasında veya görevi sonrasında işlediği suçlara ilişkin olarak, yine 105. maddedeki usulün uygulanması gereklidir.

Anayasa'nın 105. maddesinde, suçun ne zaman işlendiği konusunda bir belirleme yapılmadığı için görevi esnasında veya göreve başlamadan önce işlendiği iddia edilen suçlarda bu usul uygulanacaktır.<sup>444</sup> Cumhurbaşkanının görevinden önce işlemiş olduğu iddia edilen ve soruşturma veya kovuşturmasına başlanmış olan suçlar bakımından uygulanacak usul ise ayrı bir tartışma konusudur. Soruşturma veya kovuşturmaya devam edilmesi, cumhurbaşkanının genel usullere göre yargılanması durumunda hükmün amacı yine gerçekleşmeyecektir. Ancak bu iddialar bakımından 105. maddedeki usulün uygulanması oldukça zorlama bir yorum olacaktır.

Sonuç olarak cumhurbaşkanının görevi sırasında ve görevinin sona ermesinden sonra işlediği iddia edilen suçlar bakımından 105. maddede düzenlenen usul uygulanacaktır. Geçmişte tartışmalar yapılmış olmakla birlikte, hükmün amacı göz önüne alındığında, cumhurbaşkanlığı görevinden önce işlendiği iddia edilen suçlar bakımından da aynı usul geçerlidir. Böylece cumhurbaşkanının işlediği iddia edilen suçların, işlendiği zaman dikkate alınmaksızın 105. madde usulünce soruşturulması ve kovuşturulması gereklidir.

---

<sup>442</sup> KANADOĞLU, 2007.

<sup>443</sup> KESKİNSOY, 2013, s.107-108.

<sup>444</sup> KÜÇÜK, 2017, s.163-164.

## B. Cumhurbaşkanını Suçlama ve Sevk Usulü

### 1. Genel Olarak

Soruşturma açılması ve Yüce Divana sevk kararlarında, oylamanın gizli<sup>445</sup> oyla yapılması usulü benimsenmiştir. Bu usul Anayasa hükmü ile güvence altına alınmıştır. TBMM İçtüzüğü de cumhurbaşkanının vatana ihanetle suçlandırılmasına ilişkin 114. madde hükmüne yer vermişti. Konumuzla ilgili olan Meclis Soruşturması ve Yüce Divana Sevk beşinci bölümde düzenlenmişti. 107. ila 113. maddeler Başbakan ve bakanlar hakkında yürütülecek meclis soruşturmasına ilişkin kurallara yer vermişti. 16 Nisan 2017 Anayasa değişiklikleri ile TBMM İçtüzüğü'nün de yeni hükümlere uyarlanması ihtiyacı doğmuştur.<sup>446</sup> Meclis soruşturmasına ilişkin hükümlerin yapılan değişikliklere uyarlanması ve cumhurbaşkanı hakkında da uygulanması mümkündür.

2017 Anayasa değişiklikleri ile öngörülen cumhurbaşkanına ilişkin suçlama ve sevk usulü dört aşamada gerçekleşecektir. Soruşturma açılması bir önerge ile gerçekleşecektir. Ardından soruşturma açılması kararı söz konusudur. Soruşturma komisyonunun raporundan sonra ise Yüce Divan'a sevk kararı alınacaktır. Bu usule ilişkin hükümler Anayasa'da ve TBMM İçtüzüğünde düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanının suçlanması ve Yüce Divan'a sevkine ilişkin dört aşamanın birincisinde süreç, nitelikli bir çoğunluk tarafından başlatılmaktadır. Soruşturma açılması kararında ve Yüce Divan'a sevk kararında ise giderek artan nitelikli çoğunluklar söz konusudur. Bu iki oylamada aranan nitelikli çoğunluklar sağlanamadığı takdirde, süreç sona erecektir.

Bir suç işlediği iddiasıyla hakkında soruşturma açılan cumhurbaşkanına ilişkin, soruşturma açılması kararı verilmemesi veya Yüce Divan'a sevk edilmemesi sonucunda sona eren süreç, daha sonra tekrar açılabilir mi? Ceza soruşturması ile benzer olarak düşünersek, kovuşturmayaya yer olmadığı kararı sonrası, yeni deliller ortaya çıkarsa, kamu davası açılabilir. Cumhurbaşkanı hakkında da yeni deliller ortaya çıktığını düşünen meclis, Yüce Divan'a sevk

<sup>445</sup> İşaretle oylama, açık oylama ve gizli oylama şeklinde üç tür oylama vardır. Gizli oylama, üzerinde hiçbir işaret bulunmayan yuvarlaklardan birinin zarf içerisinde özel kabinde hazırlanan kutuya atılması şeklindedir. Yuvarlaklardan beyaz olumlu, yeşil çekimser ve kırmızı olumsuz anlamına gelir. Her bir milletvekiline üç yuvarlak verilir. Milletvekili özel olarak hazırlanan kabine girerek, oyu olan yuvarlağı belirlenen kutuya atar. Diğer yuvarlakları ise belirtilen yere bırakır. İBA- BOZKURT, 2004, s.74.

<sup>446</sup> ALTAY, Özcan. "Cumhurbaşkanlığı Sistemine Geçerken Yeni TBMM İçtüzüğü", SETA Analiz, S.213, Temmuz 2017, s.20, 22.

kararı alabilir. Meclisin her iki kararı arasında eşitlik vardır, kararlardan birinin üstünlüğü söz konusu değildir.<sup>447</sup>

## 2. Soruşturma Açılması Önergesi

2017 Anayasa değişiklikleri sonrası, cumhurbaşkanının sorumluluğuna gidilmesi yolu, verilecek soruşturma önergesi ile açılmaktadır. Önerge, meclis, kongre gibi resmi bir toplantıda, herhangi bir konu veya sorunla ilgili olarak bir öneride bulunmak için üyelerden biri veya birkaçı tarafından başkanlığa verilen, oya sunularak karar verilmesi istenen yazılı kâğıt olarak tanımlanmıştır.<sup>448</sup> Osmanlı hukukunda önergenin karşılığı olarak takrir kelimesi kullanılmıştır.<sup>449</sup> Takrir, bir işi resmen ve yazılı olarak merciiine bildirmek demektir.<sup>450</sup>

105. maddede, “cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir...” demektir. Yani bir suç işlediği iddia edilen cumhurbaşkanı hakkındaki soruşturma ve yargılama usulü, bir önerge ile tahrik edilmektedir. Değişiklikle milletvekili sayısı altı yüze çıkarıldığından, üye tamsayısının salt çoğunluğu 301 olacaktır. Soruşturma açılmasına ilişkin önerge ancak 301 milletvekili tarafından verilebilecektir.

Anayasa'nın değiştirilen 105. maddesinde “cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine... suçlandırılır.” denilmek suretiyle, cumhurbaşkanının sorumluluğuna gidilme usulü belirlenmişti. Yani 16 Nisan değişikliği öncesinde cumhurbaşkanının suçlanması için 184 milletvekilinin teklifi gerekliydi. Uygulamada cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevki oldukça zordu.<sup>451</sup>

<sup>447</sup> KESKİNSOY, 2013, s.118-119.

<sup>448</sup> Güncel Türkçe Sözlük,

[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b0ef423d9fe33.04965980](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b0ef423d9fe33.04965980), E.T.30.05.2018.

<sup>449</sup> BSTS Tarih Terimleri Sözlüğü 1974,

[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b0ef423d9fe33.04965980](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b0ef423d9fe33.04965980), E. T. 30.05.2018.

<sup>450</sup> Türk Hukuk Lugati, 1991, s.319; Sadrazam tarafından padişaha yazılan kağıda önceleri telhis, daha sonra ise takrir-i ali denmiştir. PAKALIN, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, c.3, s.385.

<sup>451</sup> 1924 ve 1961 Anayasalarında Meclis soruşturmasına ilişkin hükümler yer alıyordu. Bu düzenlemelerde soruşturma açılmasını isteme yetkisi bir milletvekili tarafından dahi kullanılabilirdi. 1982 Anayasası meclisin soruşturma açılması istemini, üye tamsayısının en az onda biri olarak değiştirmiştir. Çünkü 1961 Anayasası döneminde soruşturma önergelerinin sayısının oldukça artmış olması dikkat çekmiştir. Bu sebeple

TBMM Başkanlığı'na verilen bir meclis soruşturması önergesinin, geri alınıp alınamayacağı, Anayasa'da ve TBMM İçtüzüğünde düzenlenmemiştir. Geçmişte Başbakan ve bakanlarla ilgili olarak işletilen usulde, imzaların geri çekilmesi durumunda, yeterli imza kalmadığında önerge işlemde kaldırılmıştır. Bu uygulamanın yanlış olduğunu, önergelerin işlemde kaldırılamayacağını düşünenler de vardır.<sup>452</sup> Meclis soruşturma önergesinin geri alınabileceği kabul edilse dahi bunun bir süre sınırı olmalıdır. Önergenin, meclis soruşturması açılmasına karar verilmeden önce geri alınması gerektiği, aksi takdirde geri almanın mümkün olmayacağı dile getirilmiştir.<sup>453</sup> İba, önergelerin “ters işlem ilkesi” çerçevesinde geri çekilebileceğini savunmaktadır. İçtüzüğün 51. maddesine göre Gelen Kâğıtlar Listesine girmiş bir önerge, yayım aşamasında geri çekilirse, geri alınan önergeler başlığı altında yayınlanır ve geri verilir. Komisyon aşaması bulunan işlerde, teklif sahibi teklifi gündeme alınmadan geri isterse, Genel Kurula bilgi vermek koşuluyla geri alabilir. Teklifi başka bir milletvekili veya esas komisyon üzerine alırsa, geri çekilemez. Genel Kurul gündeminde yer alan teklif, Genel Kurul kararıyla geri çekilebilir.<sup>454</sup> Cumhurbaşkanı hakkında meclis soruşturması açılması önergesi üye tamsayısının salt çoğunluğu olan 301 milletvekili tarafından verilebilir. Milletvekillerinden bir kısmı önerge görüşülmeden, önergeyi geri çekmek ister ve sayı 301'in altına düşerse, önerge geri çekilebilir. Önergeden imzasını çeken milletvekilleri yerine başka milletvekilleri önergeye imza koyarsa, önerge görüşülebilir.

Anayasa'nın 98. maddesinde “...önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir” denilmektedir.<sup>455</sup> Önerge, Meclis Başkanlığına hitaben yazılır. Düzenlemelerde soruşturma açılması önergelerinin yazılı olarak verileceğine dair bir ifade yer almasa da, önergeler ancak yazılı olarak verilebilir. Önergelerde, imzası bulunan milletvekilleri ve seçildikleri bölgeler

---

önerge vermenin biraz daha zorlaştırılması tercih edilmiştir. Ayrıca 1924 ve 1961 Anayasalarında, yargı mercilerinin, meclis soruşturması açılması isteğiyle Meclis Başkanlığına başvurabileceği düzenlenmişti. 1982 Anayasası, yargı mercilerinin, meclis soruşturması açılması istemini ise kaldırmıştır. Bu düzenlemeler başbakan ve bakanlar için söz konusudur. TÜLEN, 2007, s.88-90.

<sup>452</sup> FEYZİOĞLU, 2006, s.27; TÜLEN, 2007, s.111-112; Konuya ilişkin örnekler için bkz. KUMAŞ, Rahmi. İktidardan Yüce Divana, Tekin Yayınevi, 1980, s.273-274.

<sup>453</sup> 1924 Anayasası döneminde, kanun tasarılarının görüşülmesi ve kabul edilmesi hakkındaki usul kurallarının, meclis soruşturması açılması sürecinde de uygulandığı belirtilmiştir. KAPICI, 2001, s.60-61.

<sup>454</sup> İBA, Şeref- BOZKURT, Rauf. 100 Soruda Parlamento, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2004, s.64-65.

<sup>455</sup> TBMM İçtüzüğü'nün 108. maddesinin de değişikliklere uyarlanması gereklidir. Anayasa maddesinde de belirtilen “bir ay içinde” görüşülme ibaresi, İçtüzüğü'nün 108/2 fıkrasında da yer alıyordu.

gösterilmektedir.<sup>456</sup> Önergenin oylanmasından önce, milletvekillerinin önerge üzerinde değişiklik önergesi vermeleri mümkün değildir.<sup>457</sup>

Önerge, meclis soruşturmasının bir parçası değildir. Ancak soruşturmayı tahrik eden, başlatan unsur önergedir. Yani önerge olmadan soruşturma başlayamaz. Soruşturmanın başlaması için zorunlu olan önergenin bir ceza muhakemesi işlemi olduğu dile getirilmiştir.<sup>458</sup> Önerge, soruşturma açılmasına yönelik bir işlem olduğundan ihbar ve şikâyet niteliğinde olduğu da düşünülmektedir.<sup>459</sup>

Önergenin içeriği, TBMM İçtüzüğü'nün 107. maddesinde düzenlenmişti. Bu düzenlemede başbakan ve bakanlara ilişkin ibarelerin, cumhurbaşkanına ilişkin olarak düzeltilmesi gereklidir. Madde hükmünde, önergede, hakkında soruşturma açılması istenen kişinin “...hangi fiillerinin hangi kanun ve nizama aykırı olduğunun gerekçe gösterilmek ve maddesi de yazılmak suretiyle belirtilmesi...” zorunlu kılınmıştır.<sup>460</sup>

2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde vatana ihanet suçlandırılması sürecinde, soruşturma açılması önergesi ile birlikte cumhurbaşkanı şüpheli sıfatını haiz olacaktır. Zira Ceza Muhakemesi Kanununun 2. maddesine göre, suç şüphesinin öğrenilmesinden itibaren, suç şüphesi altında bulunan kişinin şüpheli olduğu ifade edilmiştir.<sup>461</sup> Kanadoğlu, TBMM'nin suçlama kararı ile cumhurbaşkanının kovuşturulmazlığının kaldırıldığı görüşünü ifade etmiştir.<sup>462</sup>

Meclisin üye tamsayısının salt çoğunluğu ile önerge vermesinden sonra bu önerge Mecliste görüşülecektir. 105. madde hükmünde “Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür...” demek suretiyle, görüşmeye bir süre sınırı konulmuştur.<sup>463</sup> 2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde, cumhurbaşkanının vatana ihanetle suçlanmasına ilişkin önergede, önergenin görüşülmesine yönelik herhangi bir süre sınırı yoktu. Başbakan ve bakanlar hakkında meclis soruşturması açılmasına yönelik önergenin ise Anayasa'nın 100. maddesine

<sup>456</sup> TÜLEN, 2007, s.91.

<sup>457</sup> FEYZİOĞLU, 2006, s.47.

<sup>458</sup> FEYZİOĞLU, 2006, s.25-26.

<sup>459</sup> TÜLEN, 2007, s.133-134.

<sup>460</sup> Geçmişte bakanlar hakkında verilen soruşturma önergelerinde, işlendiği iddia edilen suçların neler olduğu ve Türk Ceza Kanunu'nun hangi maddelerine dayanıldığı yer almıştır. Konuya ilişkin örnekler için bkz. TÜLEN, 2007, s.105-108.

<sup>461</sup> KESKİNSOY, 2013, s.114-115.

<sup>462</sup> KANADOĞLU, 2007.

<sup>463</sup> Anayasa'nın meclis soruşturmasını düzenleyen mülga 100. maddesinde de verilen önergenin bir ay içinde görüşülmesine ilişkin bir hüküm bulunuyordu.

göre bir ay içerisinde görüşülmesi gerekiyordu. 2017 değişikliği ile bu fark ortadan kalkmış ve cumhurbaşkanına ilişkin soruşturma önergesinin görüşülmesine de süre sınırı getirilmiştir.

TBMM İçtüzüğü'nün 77. maddesinde, bir yasama dönemi içerisinde sonuçlandırılmamış kanun tasarı ve teklifleri, soru, meclis araştırması, genel görüşme ve gensoru önergelerinin, yeni yasama dönemi başında hükümsüz kalacağı düzenlenmiştir. Meclis soruşturması ise bu düzenleme içinde sayılmamıştır. Bu sebeple, bir yasama dönemi içerisinde sonuçlandırılmayan meclis soruşturması önergesi, hükümsüz kalmayacaktır. Önergenin yeni yasama döneminde ivedilikle görüşülmesi gereklidir.<sup>464</sup>

Anayasa'nın değiştirilen 100. maddesindeki, önergenin görüşülmesine ilişkin bir aylık süre, koruyucu veya hak düşürücü değil, düzenleyici bir süre olarak kabul edilmiştir.<sup>465</sup> 2017 Anayasa değişiklikleri ile 105. maddede düzenlenen, önergenin görüşülmesine ilişkin bir aylık süre de düzenleyici bir süredir. Bu sürenin amacı, önergenin belirli bir süre içerisinde görüşülmesini sağlamaktır. Ancak bu düzenlemeye uyulmaması bir geçersizlik sebebi değildir. Anayasaya aykırı olarak bir aylık süre geçirilmiş olsa da önergenin görüşülüp, hakkında karar verilmesi mümkündür.

TBMM İçtüzüğü'nün 108. maddesine göre önerge “...Genel Kurulda okunur. Okunan önergenin bir örneği Başkanlıkça hakkında soruşturma açılması istenen” kişiye<sup>466</sup> gönderilir. Daha sonra Genel Kurul tarafından görüşme günü tespit edilecek ve hakkında soruşturma açılması istenen kişiye bildirilecektir. Görüşme gününde önergede ilk imza sahibi veya göstereceği bir imza sahibi milletvekili ile şahısları adına üç milletvekiline konuşma hakkı tanınmıştır. “...Hakkında soruşturma açılması istenen” kişinin “konuşacağı bir görüşmeden sonra” oylama yapılacağı düzenlenmişti. Bu hükme cumhurbaşkanı ibaresi eklenerek uyarlama yapılabilir. Bu durumda cumhurbaşkanının konuşacağı bir görüşmeden sonra oylama yapılmalıdır.<sup>467</sup>

<sup>464</sup> FEYZİOĞLU, 2016, s.32.

<sup>465</sup> Feyzioğlu, TBMM'nin tatile girmesinin ve çalışmalarına ara vermesinin bir aylık süreye etkisini, bir aylık sürenin nasıl işleyeceğini değerlendirmiştir. Sonuç olarak bir aylık sürenin tatil ve ara verme dönemlerinde işlemeyeceğini ifade etmiştir. FEYZİOĞLU, 2016, s.32-36.

<sup>466</sup> Düzenlemede “hakkında soruşturma açılması istenen Başbakan veya bakana gönderilir” deniliyordu. Ancak İçtüzüğün uyarlanması ile bu hüküm Cumhurbaşkanı için de geçerli olacaktır. Yani konu içerisinde kullanılan kişi ibaresi İçtüzükte Başbakan veya bakan şeklinde yer almaktadır.

<sup>467</sup> İçtüzüğün bu hükmünde konuşma süresine ilişkin bir düzenleme yoktur. Bu sebeple 60. maddenin 8. fıkrasındaki hüküm burada uygulanabilir. Buna göre konuşma süresi on dakikadır. Bu süre Genel Kurul kararıyla uzatılabilir. TÜLEN, 2007, s.117-118. Feyzioğlu, savunma hakkının ihlal edilmemesi için, savunması istenen kişinin konuşmasının, diğer kişilerin konuşmalarına eşitlenmesi gerektiğini savunmuştur.

### 3. Meclisin Soruşturma Açılması Kararı

105. maddenin yürürlüğe giren şeklinde, önerenin görüşülmesinden sonra “*Meclis... üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.*” denmiştir. Görüldüğü gibi soruşturma açılmasına karar verilmesi için üye tamsayısının beşte üçü şeklinde bir nitelikli çoğunluk aranmaktadır. Üye tamsayısı 600 olduğundan, aranan beşte üç nitelikli çoğunluk 360 milletvekiline tekabül etmektedir.

Soruşturma açılmasına karar verilen oylamanın gizli yapılacağı Anayasa’nın 105. maddesinde yer almıştır. Maddede ayrıca gizli oyla karar verilmesi de düzenlenmiştir. Anayasa hükmünde yer verilen bu husus, İçtüzükte de tekrar vurgulanmalıdır.

Soruşturma açılmasına ilişkin TBMM kararları, cumhurbaşkanının onayına tabi değildir. Soruşturma açılması kararı, Resmi Gazete’de yayımlanır. Karar, soruşturma açılmaması yönünde ise Resmi Gazete’de yayımlanmaz.<sup>468</sup> Bu kararın Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi söz konusu değildir. Çünkü Anayasa’da düzenlenmiş olan Anayasa Mahkemesinin görevleri arasında, TBMM’nin tüm kararlarının denetlenmesi yer almamıştır. Anayasa Mahkemesi, şekil yönünden İçtüzüğe aykırı kararları, eylemli içtüzük değişikliği kabul ederek denetlemektedir.<sup>469</sup>

Meclis soruşturması, önerenin kabul edilmesiyle başlayacağından, meclisin soruşturma açılması kararı, meclis soruşturmasının bir parçası değildir.<sup>470</sup>

### 4. Soruşturma Komisyonu

Komisyon, belli bir işi incelemekle görevli kurul olarak tanımlanmıştır. Soruşturma komisyonu ise soruşturmayı birlikte yapmak üzere görevlendirilenlerden oluşan heyettir.<sup>471</sup> Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen cumhurbaşkanı ile ilgili oluşturulacak komisyonun geçici bir komisyon olduğu anlaşılmaktadır. Komisyon, bu işe özel olarak oluşturulacak görevini yaptıktan sonra da dağılacaktır.

---

Son sözün sanıkta olması kuralının bir yansıması olarak son söz savunma yapan kişiye aittir. Konuşma bir savunma, adli faaliyetin bir parçası olduğundan, konuşması sırasında bu kişiye sataşılması konusuna özellikle dikkat edilmelidir. FEYZİOĞLU, 2006, s.37-39.

<sup>468</sup> Meclis soruşturması açılmasına dair kararın Resmi Gazete’de yayımlanması bir yürürlük şartı değildir. Kamuoyunu bilgilendirme amacı taşımaktadır. FEYZİOĞLU, 2006, s.48.

<sup>469</sup> YILDIZ, Abdulkadir. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararlarının Anayasa Mahkemesi Tarafından Denetlenmesi”, SÜHF Dergisi, c.25, S.1, 2017, s.76 vd.; TÜLEN, 2007, s.120-121.

<sup>470</sup> FEYZİOĞLU, 2006, s.50.

<sup>471</sup> YILMAZ, 2003, s.389, 618.

Soruşturma komisyonuna ilişkin hususlar, TBMM İçtüzüğü'nün 109. maddesinde yer almıştır. Bu maddede Anayasa'nın 100. maddesine yapılan atıf, 106. madde olarak değişmelidir.<sup>472</sup>

**a) Komisyonun oluşturulması**

Soruşturmanın bağımsız ve tarafsız bir komisyon tarafından yapılması önemlidir. Komisyonun bağımsız ve tarafsızlığı ise oluşturulması ile ilgilidir. İçtüzüğe göre soruşturma önergesinin görüşülmesinden ve meclisin soruşturma kararı vermesinden sonra “...kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır”.

Komisyonun on beş üyesi “Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle...” belirlenecektir.<sup>473</sup> Anayasa'nın ilgili hükümleri dışında TBMM İçtüzüğü'nde de konuya ilişkin hükümler vardır. TBMM İçtüzüğü'nün 109, 110 ve 111. maddelerinde doğrudan soruşturma komisyonuna ilişkin hükümler yer almıştır. 20. madde ile 48. madde arasında ise genel olarak komisyonlara ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Bu hükümler uygun düştüğü ölçüde soruşturma komisyonlarına uygulanacaktır.

TBMM İçtüzüğü'nün 109. maddesinde Anayasa düzenlemesinden fazla olarak, kimlerin komisyon üyesi olamayacağına ilişkin bir fıkraya yer verilmiştir. Buna göre “Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa göre hâkimlerin davaya bakmasına veya karara katılmasına engel oluşturacak durumlarda bulunan, Meclis soruşturması önergesini veren veya daha önce Türkiye Büyük Millet Meclisinde ya da dışında bu konudaki görüşünü açıklamış milletvekilleri, bu komisyona seçilemezler.”<sup>474</sup> Bu hükmün komisyondaki diğer görevliler

<sup>472</sup> ALTAY, 2017, s.23.

<sup>473</sup> Tülen, komisyonun oluşturulması sürecine ilişkin olarak TBMM Tutanak Dergisi'nden örnekler aktarmıştır. Komisyonun kuruluşu sırasında partilerden biri üye vermek istemediğini, Meclis Başkanlığına bildirmiş, bu sebeple komisyon eksik üyeli olarak kurulmuştur. Ölüm, istifa gibi üyeliğin boşalması durumlarında, hangi partinin üyeliği boşalmışsa, gösterilen üç aday arasından kura çekimi ile üyelik doldurulmuştur. TÜLEN, 2007, s.123. Siyasi partilerin adayları kendi üyeleri arasından göstermek zorunda olduklarına ilişkin bir düzenleme yoktur. Buna karşın Feyzioğlu, siyasi partilerin kendi üyeleri dışında aday gösteremeyecekleri görüşündedir. Komisyonun oluşturulmasına ilişkin ayrıntılar için bkz. FEYZİOĞLU, 2006, s.55-61. Feyzioğlu ayrıca, üyeliklerde boşalma olması durumunda, İçtüzüğü'nün noksan üyeliklerin en kısa zamanda tamamlanmasına ilişkin hükmünün uygulanmayabileceğini dile getirmiştir. Toplantı yeter sayısı sağlandığı sürece, üyeliğin doldurulmasının gerekli olmadığını savunmuştur. Buna gerekçe olarak da yeni üyenin dosyayı incelemesi, dinlenen tanıkların yeniden dinlenmesi gibi işlemlerin süreci uzatacağını göstermiştir. FEYZİOĞLU, 2006, s.61-62, 94.

<sup>474</sup> Konuya ilişkin ayrıntılar için bkz. FEYZİOĞLU, 2006, s.62-80; YASİN, 2011, s.84-85.

hakkında da uygulanacağı belirtilmiştir. Herhangi bir şart olmasa da komisyon üyesi milletvekillerinin hukukçu, hatta ceza hukukçusu olmasının yerinde olacağı ileri sürülmüştür. Ancak uygulamada böyle bir nitelik aranmamaktadır.<sup>475</sup> Buna karşın bir idare hukukçusu olan Özay, karma yapının Anayasa Mahkemesi'nin diğer çalışmalarında ve Yüce Divan yargılamasında faydalı olabileceği görüşündedir.<sup>476</sup>

**b) Komisyonun çalışma usulü ve yetkileri**

TBMM İçtüzüğü'nün 24. madde hükmüne göre TBMM Başkanı, meclis soruşturma komisyonunu toplantıya çağırmalıdır. Böylece komisyon çalışmalarına başlar. TBMM İçtüzüğü'nde komisyonun kendisine bir başkan, bir başkanvekili, bir sözcü ve bir kâtip seçeceği düzenlenmiştir.<sup>477</sup> Komisyon; Anayasa, TBMM İçtüzüğü ve Ceza Muhakemesi Kanunu hükümleri çerçevesinde çalışmalarını yürütecektir.

TBMM İçtüzüğü'nde komisyonun çalışma usulüne ilişkin ayrıntılar düzenlenmiştir. 110. madde hükmüne göre “Soruşturma komisyonu üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir. Komisyonun çalışmaları gizlidir. Bu komisyona kendi üyeleri dışındaki milletvekilleri katılamazlar.”<sup>478</sup>

Komisyonun çalışmalarının gizli olması önemlidir. TBMM İçtüzüğü'nün 110. maddesinde, komisyon çalışmalarına, komisyon üyesi olmayan milletvekillerinin katılamayacağı düzenlenmiştir.<sup>479</sup> Partili cumhurbaşkanının yer alacağı cumhurbaşkanlığı sisteminde, cumhurbaşkanının siyasi rakiplerinin olması muhtemeldir. Soruşturma komisyonunun siyasi partilerden gösterdiği adaylardan oluşması sebebiyle siyasi rakipler, komisyonda da yer alacaktır. Bu durum çalışmaların gizliliğine yönelik bir tehdit oluşturabilir. Komisyon çalışmaları siyasi rakipler tarafından sızdırılabilecektir.

Soruşturmadan beklenen faydanın sağlanması için, komisyona bazı yetkilerin verilmesi gereklidir. Zira zorlama ve yaptırım olmadan yeterli soruşturmanın yapılması

<sup>475</sup> TÜLEN, 2007, s.126.

<sup>476</sup> ÖZAY, İl Han. “Yeni Bir Düzendeki Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluş, Görev ve Yetkileri ile Yargılama Usulleri”, Anayasa Yargısı Dergisi, c.12, 1995, s.47

<sup>477</sup> Bu görevliler komisyonun zorunlu görevlileri olduğu için bunların seçimi tamamlanana kadar komisyon göreve başlayamaz. FEYZİOĞLU, 2006, s.61.

<sup>478</sup> Ceza Muhakemesi Kanununun 157. maddesinde de soruşturma evresindeki usul işlemlerinin gizli olduğu düzenlenmiştir. Meclis soruşturması da bir ceza soruşturması olduğundan, bu hüküm uygulama alanı bulur. Zaten İçtüzük hükmü ile çelişki de söz konusu değildir.

<sup>479</sup> İlk kez İngiltere’de ortaya çıkan impeachment usulünde de soruşturmanın gizli yapılması kuraldı. Soruşturma raporu kurulan komisyon tarafından Lordlar Kamarası’na bildiriliyordu. ÖZBUDUN, 1960, s.228-229.

mümkün olmayacaktır.<sup>480</sup> TBMM İçtüzüğü'nün 111. maddesi ise komisyonun yetkilerini düzenlemiştir. Komisyonun soruşturma ile ilgili bilgi ve belge istemesi, tanık ve bilirkişi dinlemesi, savunma istemesi gibi hususlarda yetkili olduğu belirtilmiştir. Başbakan ve bakanlarla ilgili meclis soruşturmasına yönelik bu hükümler, muhtemelen cumhurbaşkanı hakkında yürütülecek soruşturmalarda da söz konusu olacaktır.<sup>481</sup> Komisyonun yetkileri İçtüzüğü'nün 111. maddesinde tahdidi olarak sayılmıştır. Komisyonun sayılanlar dışında bir yetki kullanması söz konusu olamaz.<sup>482</sup>

Komisyonun yetkilerini kullanırken, Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki hükümler cari olmaya devam edecektir. Örneğin İçtüzük komisyona tanık dinleme yetkisi vermiştir. Çağrılan tanıklar gelmek zorundadır. Tanıklar gelmediğinde Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulanacaktır.<sup>483</sup> Tülen, komisyonun yaptığı araştırmaları, ceza muhakemesindeki hazırlık soruşturmasındaki araştırmalara benzetmiştir.<sup>484</sup> Ancak Cumhuriyet savcısının sahip olduğu tüm yetkiler, komisyon tarafından kullanılamaz. Özellikle hürriyeti kısıtlayan işlemler, açık kanuni dayanak varsa yapılabilir. Soruşturma komisyonuna böyle bir yetki verilmediğinden, en hafif yaptırım olan koruma tedbirleri dahil olmak üzere, hiçbir hürriyeti kısıtlayıcı işlem yapılamaz.<sup>485</sup>

### c) *Komisyon raporu, hazırlanma süresi ve içeriği*

Soruşturma komisyonu, iddialar hakkında araştırma yapmak, delilleri toplamak ve tanık dinlemek gibi görevleri yerine getirerek, elde edeceği sonuçları bir rapor haline getirir. Komisyon hazırladığı raporu meclise sunarak görevini tamamlar.<sup>486</sup>

Anayasa'nın 105. maddesinde "*Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir*" denilerek, komisyonun soruşturma süresi

<sup>480</sup> ÖZBUDUN, 1960, s.219-220.

<sup>481</sup> İçtüzüğü'nün ilgili maddesinde, 1996 yılında yapılan değişiklikte, komisyonun yetkileri artırılmıştır. Kamusal ve özel kuruluşlardan konu ile ilgili bilgi ve belgeleri isteyebileceği hükmü getirilmiştir.

<sup>482</sup> TÜLEN, 2007, s.139.

<sup>483</sup> KAPICI, 2001, s.56; TÜLEN, 2007, s.138; Özbudun, hiçbir sorumluluğu olmayan soruşturma komisyonuna, tanık dinleme gibi yargısal yetkiler verilmesini yanlış bulmaktadır. Bu yetkilerin, kişilerin haklarının ihlaline yol açabileceğini düşünmektedir. ÖZBUDUN, Ergun. Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları, Ankara Üniversitesi Yayını, 1962, s.108.

<sup>484</sup> TÜLEN, 2007, s.134.

<sup>485</sup> Soruşturma komisyonu, bir koruma tedbirinin uygulanması gerektiğini düşündüğünde, adli mercilere başvurmalıdır. FEYZİOĞLU, 2006, s.98-101.

<sup>486</sup> TÜLEN, 2007, s.133.

sınırlandırılmıştır. Verilen iki aylık sürede soruşturma bitirilemezse, bir aylık ek süre verilebilecektir. Sonuç olarak soruşturma komisyonu, toplamda en fazla üç aylık bir sürede soruşturmayı bitirmek ve raporunu sunmak zorundadır.<sup>487</sup> 1961 Anayasası döneminde, soruşturma raporunun sunulmasına ilişkin herhangi bir süre öngörülmediğinden, komisyon siyasi sebeplerle süreci uzatmış ve sonuca ulaşmasını engellemeye çalışmıştır. Süre sınırlandırılmasına ilişkin düzenleme bu açıdan da isabetli görünmektedir.

Anayasa'nın 105. madde hükmüne göre soruşturma raporu, *“Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımdan itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür”*. TBMM İçtüzüğü'nün 112. maddesinde, *“hakkında soruşturma açılması istenen”* kişiye söz verilmesi ve süresinin sınırlandırılmaması hükme bağlanmıştır.<sup>488</sup>

Soruşturma önergesinin içeriğini düzenleyen İçtüzük maddesi, önergede hakkında soruşturma açılan kişinin hangi fiillerinin, hangi kanuna, hangi gerekçelerle aykırı olduğunun belirtilmesini istemektedir. Kanaatimize göre komisyon, önergede belirtilen bu fiiller, kanun hükümleri ve gerekçelerle bağlı olmalıdır. Komisyon, cumhurbaşkanının başka fiillerini, aynı fiillerinin başka kanunlara aykırılığını, farklı gerekçelere dayandırarak raporlayamaz. Yani komisyon önerge ile bağlıdır. Aksini düşünmek komisyonu bir yargı organına dönüştürebilir. Meclis salt çoğunluğu tarafından kullanılması gereken önerge yetkisinin, fiili olarak onbeş kişilik komisyon tarafından kullanılmasına sebep olabilir.

Uygulamada soruşturma örneklerinin dört bölümden oluştuğu görülmektedir. Birinci bölümde rapora kadar olan süreç özetlenmekte, ikinci bölümde toplanan deliller aktarılmakta, üçüncü bölümde önergede ileri sürülen iddia incelenmekte ve son bölümde ilgilinin suçlu veya suçsuz olduğu kanaati açıklanmaktadır. İlgili suçlu görülmüşse eyleminin Türk Ceza Kanununun hangi maddesine uyduğu bu bölümde belirtilmektedir. Soruşturma raporu Yüce Divan'a sevk edilmeme yönünde ise Genel Kurul, *“Yüce Divan'a sevke dair verilen ve sevk kararının hangi ceza hükmüne dayanacağını gösteren bir önergenin kabulüyle...”* Yüce Divan'a sevk kararı alabilir.<sup>489</sup> Soruşturma raporu, bir karar değildir.<sup>490</sup> Rapor eğer bir karar

<sup>487</sup> Usule ilişkin İçtüzük hükmünde, iki aylık süreden sonra iki ay ek süre verilmesi düzenlenmiştir. Anayasa değişikliği ile bu sürenin bir aya düşürüldüğü görülmektedir. İçtüzük hükmünün bu değişikliğe uyarlanması gereklidir. ALTAY, 2017, s.23.

<sup>488</sup> Feyzioğlu, söz konusu sürelerin hak düşürücü süreler olduğunu ifade etmektedir. FEYZİOĞLU, 2006, s.118-120.

<sup>489</sup> TÜLEN, 2007, s.140-141. Feyzioğlu, İçtüzük hükümlerinde yer almasa da Anayasa'da ve diğer kanunlarda yer verilen hükümlere uyulması gerektiği uyarısını yapmıştır. Örneğin komisyon raporunda sadece hangi ceza hükmüne dayanıldığı yer almamalı, CMK'nın 170. maddesindeki hususları ihtiva etmelidir. Raporda

niteliğinde olsaydı, Yüce Divan'a gönderilmeme yönündeki raporun süreci sonlandırması gerekirdi. Rapor, ister Yüce Divan'a sevk edilme, ister sevk edilmeme yönünde olsun, Genel Kurula gidecektir. Bu sebeple raporda, cumhurbaşkanının suçlu veya suçsuz olduğuna dair sonuç değil, komisyonun kanaati yer alacaktır. Karar, Genel Kurula ait olacaktır.

Soruşturma raporunun hukuki sürece etkisi yoktur. Rapor içeriği ne olursa olsun, Yüce Divan'a sevk kararı meclis tarafından alınacaktır. Cumhurbaşkanının aleyhine bir rapor sonucunda, meclis Yüce Divan'a sevk kararı vermeyebileceği gibi lehine bir rapor sonucunda, meclis Yüce Divan'a sevk kararı verebilir. Uygulamada bu durumun örnekleri meydana gelmiştir. Genel Kurul, komisyon raporunun aksi yönünde kararlar almıştır. Komisyonun birden fazla kanaat belirttiği raporlarda, her bir kanaat için ayrı oylamanın yapıldığı ve ayrı ayrı kabul veya ret kararları verildiği örnekler de vardır.<sup>491</sup>

## 5. Yüce Divan'a Sevk

Hazırlanan soruşturma komisyonu raporunun meclise sunulması ile birlikte, Yüce Divan'a sevk aşamasına geçilecektir. Bu aşamada önce raporun mecliste görüşülmesi, daha sonra Yüce Divan'a sevke ilişkin oylamanın yapılması gerçekleşecektir.

### a) Raporun görüşülmesi

TBMM İçtüzüğü'nün 112. maddesine göre rapor üyelere dağıtıldıktan yedi gün sonraki birleşimin gündemine alınacaktır. Gündemde komisyona, şahısları adına altı milletvekiline ve cumhurbaşkanına söz hakkı tanınacaktır.<sup>492</sup>

Soruşturma raporuna ilişkin görüşmeler tamamlandıktan sonra, cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk edilip edilmeyeceğine ilişkin karar oylanır. TBMM İçtüzüğü'nün 112. maddesine göre Yüce Divan'a sevk yönündeki raporlarda ve kararlarda hangi ceza hükmüne dayanıldığı belirtilmelidir.<sup>493</sup> Yüce Divan'a sevk etmeme yönünde rapor varsa, raporun reddi Yüce Divan'a sevke dair verilen ve sevk kararının hangi ceza hükmüne dayanacağını gösteren bir önerenin kabulü ile mümkün olur.

---

yüklenen suçu oluşturan olaylar, mevcut delillerle ilişkilendirilerek açıklanmalıdır. Lehe ve aleyhe olan tüm hususlara yer verilmelidir. Çünkü rapor dava açan belge niteliğindedir. FEYZİOĞLU, 2006, s.15-16.

<sup>490</sup> Aksi yönde görüş için bkz. FEYZİOĞLU, 2006, s.115-118.

<sup>491</sup> TÜLEN, 2007, s.142-143.

<sup>492</sup> İçtüzük hükümlerine göre gündemde son söz Cumhurbaşkanına ait olacaktır ve süresi sınırlanamayacaktır.

<sup>493</sup> Feyzioğlu, bu hükmün Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 170. maddesinde düzenlenen, iddianamede yer alması gereken hususlardan "uygulanması gereken kanun maddeleri" hükmünün tekrarı niteliğinde olduğunu belirtmiştir. FEYZİOĞLU, 2006, s.15.

**b) Sevk oylaması**

Anayasa'nın 105. maddesine göre “*Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce divana sevk kararı alabilir.*” Önergede salt çoğunluk, soruşturma kararında beşte üç şeklinde olan nitelikli çoğunluk, son aşama olan Yüce Divana sevk aşamasında üçte iki şeklinde belirlenmiştir.

Sevk kararının alınmasına ilişkin olarak yapılan düzenlemeye karşın, Anayasa'da ve TBMM İçtüzüğünde toplantı yeter sayısına ilişkin özel bir düzenleme yer almamıştır. Değişiklikten önce de yer almayan toplantı yeter sayısı konusunda, Anayasa'nın 96. maddesinde yer alan genel hükmün geçerli olduğu kabul edilmiştir.<sup>494</sup> TBMM üye tamsayısının üçte biri şeklindeki genel hükme göre, 600 üyenin 200'ü toplantının başlaması için yeterlidir.

Yüce Divan'a sevk kararının adli bir karar olmasından dolayı, milletvekillerinin çekimser oy kullanamayacağı, ancak oylama gizli yapılacağından bunun denetlenemeyeceği belirtilmiştir.<sup>495</sup>

2017 değişikliği öncesinde Anayasa'nın 105. maddesinde “*Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, ... üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır*” hükmü vardı. Yani 550 milletvekilinden 414 tanesinin kararı gerekli görülmüştü. 2017 değişikliği, cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevki için aranan yeter sayıyı dörtte üçten, üçte ikiye düşürmüştür. Üye tamsayısı 600 olduğundan sevk için aranan çoğunluk 400 olmuştur. Milletvekili sayısındaki artışa rağmen aranan çoğunluğun 414'ten 400'e düştüğü görülmektedir.

2017 değişiklikleri öncesi cumhurbaşkanının vatana ihanet suçu sebebiyle Yüce Divan'a sevk usulü, zorlu bir prosedüre sahip olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. TBMM'nin cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk kararı için aranan nitelikli çoğunluğun sağlanmasının zor, hatta imkânsız olduğu yorumları yapılmıştır.<sup>496</sup>

Özbudun, kişisel suçlara ilişkin olarak da ağır nitelikli çoğunluk kurallarının aranmasını eleştirmiş ve bu usulün yadırgatıcı olduğunu belirtmiştir. Öngörülen ağır nitelikli çoğunluk kurallarının, uygulamada cumhurbaşkanının sorumluluğuna gidilmesini oldukça

<sup>494</sup> TÜLEN, 2007, s.143; FEYZİOĞLU, 2006, s.36-37.

<sup>495</sup> FEYZİOĞLU, 2006, s.124.

<sup>496</sup> KESKİNSOY, 2013, s.117.

zorlaştırdığı görüşünü dile getirmiştir.<sup>497</sup> Kişisel suçlar bakımından da aynı usulün kabul edilmesi ve aynı nitelikli çoğunluğun aranması eleştirilebilir. Ancak değişiklik öncesi Anayasa hükmünde aranan nitelikli çoğunluğun daha yüksek olduğu bir gerçektir.

Anayasa’da, TBMM tarafından suçlandırma oylamasının nasıl yapılacağına ilişkin hüküm yoktu. Pozitivist yorum yapanlar, düzenleme olmadığı için, Anayasa’nın 83. maddesinin 5. fıkrasında düzenlenen milletvekili dokunulmazlığı oylamasına ilişkin hükümlerin kıyasen uygulanamayacağını savunmaktaydı. Bu durumda cumhurbaşkanı bir milletvekilinin yararlanacağı güvencelerden yararlanamamaktaydı. Yani oylamanın gizli olması ve grup kararı alınamaması söz konusu değildi.<sup>498</sup> 2017 öncesi vatana ihanet suçlamasında, cumhurbaşkanının Yüce Divan’a sevki için yapılacak oylamanın hangi usulle yapılacağı Anayasa’da düzenlenmemiştir. İktisadik hüküm gereği, açık ve gizli oylama istisna, işaret oyu kural olduğundan, oylamanın işaret yoluyla yapılacağı kabul edilmişti. Oylamanın işaret yoluyla yapılması, hem siyasi amaçla hareket edilmesi riskini, hem de milletvekillerinin baskı ve engellemeler sebebiyle serbest iradeleriyle oy kullanamamaları riskini taşıyordu.<sup>499</sup> 2017 Anayasa değişikliği ile 105. maddeye konuya ilişkin hüküm konulmuş, tartışmalara ve eleştirilere son verilmiştir. Hem soruşturma açılmasına ilişkin oylamanın hem de Yüce Divan’a sevk oylamasının gizli oyla yapılacağı hükümde yer almıştır.

TBMM İktisadik hükümün 114. maddesi cumhurbaşkanının vatana ihanetle suçlandırılmasına ilişkin hükümlere yer vermişti. Bu maddede Yüce Divan’a sevk oylamasının “...cumhurbaşkanının da dinleneceği bir görüşmeden sonra...” yapılacağı belirtilmişti. Cumhurbaşkanının isterse “...savunmasını yazılı olarak...” gönderebileceği ve bu savunmanın “...Genel Kurulda aynen...” okunacağı düzenlenmişti.<sup>500</sup>

Yüce Divan’a sevk için aranan meclis üye tamsayısının üçte ikisinin oyu sağlanamazsa, sevk reddedilmiş olur. Keskinsoy, Yüce Divan’a sevk aşamasını soruşturma aşamasına benzetmiş, cumhurbaşkanının Yüce Divan’a sevk edilmesinin, meclisin yeterli delile ulaştığına; sevk reddedilmesinin ise meclisin yeterli delile ulaşmadığına delalet

<sup>497</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.318. ABD sisteminde başkanın sorumluluğuna gidilmesine ilişkin olarak da benzer eleştiriler yapılmıştır. Soruşturma ve yargılama sürecinin zor harekete geçirilen ve yavaş işleyen bir süreç olduğu iddia edilmiştir.

<sup>498</sup> TAŞKIN, 2011, s.406-407.

<sup>499</sup> KESKİNSOY, 2013, s.116-117; Değişiklik öncesinde yirmi milletvekilinin önerisi ve Genel Kurulun kararıyla gizli oylama yapılması mümkündü. Yüce Divan’a sevk kararına uyan oylama şekli gizli oylamaydı. Ancak gizli oylama istisna, işaretle oylama asıl hüküm olarak düzenlenmişti. TÜLEN, 2007, s.146.

<sup>500</sup> TBMM İktisadik hüküm için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/docs/ictuzuk.pdf>, E.T.31.05.2018.

edeceğini ifade etmiştir. Yüce Divan'a sevk kararının reddedilmesinin, soruşturma süreci sonunda savcının verdiği kovuşturmayaya yer olmadığına dair karar gibi olduğunu belirtmiştir.<sup>501</sup> Kapıcı ise Yüce Divan'a sevk kararının reddedilmesini, kovuşturmayaya yer olmadığına kararına, sevk kararını ise son soruşturmanın açılmasına yani iddianameye benzetmiştir.<sup>502</sup> Benzetmeler, sürecin daha kolay anlaşılmasına yardımcı olmakla birlikte, TBMM'nin yetki ve görevlerinin savcıyla, sevk sürecinin ise soruşturma süreciyle aynı olduğu yanlışına düşülmemelidir. Soruşturma komisyonu, önemli deliller elde etse dahi, Meclis Yüce Divan'a sevk kararı almayabilir. Soruşturmayı yapan savcı ise yeterli delil elde ettiği takdirde, dava açmak zorundadır.<sup>503</sup>

## 6. Yüce Divan'a Sevk Kararının Niteliği ve Yargısal Denetim

2017 Anayasa değişiklikleri ile öngörülen cumhurbaşkanına ilişkin suçlama ve sevk usulü dört aşamada gerçekleşecektir. Bu aşamalar Anayasa'da ve TBMM İçtüzüğünde düzenlenmiştir. Bu aşamalarda usule aykırı uygulamalar yapılması durumunda yargısal denetim söz konusu olabilecektir.

TBMM'nin cumhurbaşkanını Yüce Divan'a sevk kararı, TBMM'nin kanun dışındaki tasarrufları içinde olduğundan parlamento kararı niteliğindedir.<sup>504</sup> Parlamento kararları, istisnalar dışında yargı denetimi dışında bırakılmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi, geliştirdiği içtihatla, eylemleri içtüzük değişikliği olarak nitelendirdiği kararları denetimi kapsamında görmektedir.<sup>505</sup>

2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde, cumhurbaşkanının vatana ihanet suçundan dolayı Yüce Divan'a sevk kararına karşı, Anayasa Mahkemesine başvuru imkânı yoktu. Siyasal bir kurum olan TBMM tarafından yapılan vatana ihanet suçlamasına karşı Anayasa Mahkemesi'ne iptal başvurusu yapılamaması eleştirilmiştir.<sup>506</sup>

Anayasa'nın 148. maddesinde, TBMM İçtüzüğü'nün, Anayasa Mahkemesi tarafından, Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunun denetleneceğini düzenlemiştir. Meclis,

<sup>501</sup> KESKİNSOY, 2013, s.118; FEYZİOĞLU, 2006, s.11.

<sup>502</sup> KAPICI, 2001, s.40.

<sup>503</sup> YASİN, 2011, s.78.

<sup>504</sup> Maddi kanunlar, genel, soyut, objektif, kişilik dışı ve süreklilik özelliklerine sahip olan kanunlardır. Bu özellikler bulunmasa da TBMM'nin kanun adı altındaki tasarrufları da şekli anlamda kanundur. Parlamento kararları ise ne maddi ne şekli anlamda kanun özelliklerine sahiptir. Bu sebeple kanun değildir. KESKİNSOY, 2013, s.119.

<sup>505</sup> ATAR, 2017, s.209-213.

<sup>506</sup> KESKİNSOY, 2013, s.121.

yürürlükteki içtüzüğe aykırı bir kararı, içtüzük değişikliği olarak nitelendirmemiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi, içtüzüğe aykırı gördüğü; fakat içtüzük değişikliği olmayan parlamento kararlarını, eylemli içtüzük değişikliği olarak nitelendirmekte ve denetimini de yapmaktadır.<sup>507</sup> Anayasa Mahkemesi, eylemli içtüzük değişikliği olarak nitelediği bu tür durumlar için bir içtihat geliştirmiş ve bu içtihadını genel olarak sürdürmüştür.<sup>508</sup> 2012 yılındaki bir kararında ise Anayasa Mahkemesi, eylemli içtüzük değişikliği iddiasını denetlemeyi reddetmiştir. 2015 yılındaki bir diğer kararda da bu içtihadını sürdürmüştür.<sup>509</sup>

Yüce Divan'a sevk kararından sonra, Yüce Divan'da yargılama başlamamış olsa dahi, davanın geri alınması mümkün değildir. Çünkü genel kurallara göre açılan kamu davaları geri alınamaz.<sup>510</sup>

İçtüzüğün 112. maddesinin 7. fıkrasına göre, Yüce Divan'a sevk kararı sonrası, “...dosya, en geç yedi gün içinde Başkanlıkça dizi pusulasına bağlanarak Anayasa Mahkemesi Başkanlığına gönderilir.”.

### C. Cumhurbaşkanının Yargılanması

Meclisin Yüce Divan'a sevk kararından sonra cumhurbaşkanının yargılanması Yüce Divan'da gerçekleştirilecektir. Yüce Divan'ın yetkisinin kapsamı, yargılamayı hangi sürede yapacağı ve kararlarını alırken izleyeceği usul önemlidir. Yargılanan cumhurbaşkanının işlemleri hakkında da çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

#### 1. Yargılama Mercii Yüce Divan

Yüce Divan, Anayasa Mahkemesi'nin, Anayasa'nın 148. maddesinde belirtilen kişileri, görevleri ile ilgili suçlardan dolayı, özel ceza mahkemesi olarak yargılamasıdır.<sup>511</sup>

<sup>507</sup> ABDÜLHAKİMOĞULLARI, Erdal. “Türk Anayasa Hukukunda Parlamento (Meclis) Kararlarının Yargısal Denetimi Sorunu”, Yasama Dergisi, S.5, Nisan-Mayıs-Haziran 2007, s.16-17.

<sup>508</sup> YILDIZ, 2017, s.76 vd.

<sup>509</sup> Anayasa Mahkemesi, E.2012/48, K.2012/75, 24.05.2012; Anayasa Mahkemesi, E.2015/71, K.2015/79, 03.09.2015.

<sup>510</sup> KUMAŞ, 1980, s.273.

<sup>511</sup> Yüce Divan tanımları için bkz. KESKİNSOY, 2013, s.149; YILMAZ, 2006, s.762; ÖZTÜRK, 2017, s.735; ASLAN, 2009, s.2; Türk Hukuk Lugati, 1991, s.75. Anayasa m.148'de “Anayasa Mahkemesinin Cumhurbaşkanını, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hakimler ve Savcılar Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.” ve “Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanırlar.” demektedir. 6216 sayılı kanun m.3/ç bu hükmü tekrar etmiştir.

Anayasa'nın 148. maddesi ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 21/2/a hükmü gereği<sup>512</sup>, Anayasa Mahkemesi dışında bir merci, Yüce Divan sıfatıyla görev yapamaz. Yani Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan görevi, tekel niteliğinde bir görevdir. 6216 sayılı kanunun 2. maddesi gereği bu görev, Mahkeme Genel Kurulu tarafından yerine getirilir.

Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerini düzenleyen, Anayasa'nın 148. maddesinin 3. fıkrası gereği cumhurbaşkanının, görevi ile ilgili suçlardan dolayı yargılmasını, Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi yapacaktır.<sup>513</sup> 2017 Anayasa değişiklikleri yargılama mercii hususunda bir değişiklik getirmemiştir. Bu sebeple yargılama mercii konusunda geçmişte yapılan tartışmaların süreceği söylenebilir.<sup>514</sup>

İngiltere ve Amerika'daki meclis soruşturmalarını inceleyen Özbudun, bu ülkelerde yaptırımların meclisler tarafından uygulandığını belirtmiş; ancak meclislerin ceza verme yetkilerinin tehlikeli ve sakıncalı olduğunu ifade etmiştir.<sup>515</sup> Ülkemizde isabetli olarak, 2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde Başbakan ve bakanlar için işletilen soruşturma sisteminde olduğu gibi, değişiklikler sonrasında da cezalandırma yetkisi Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'ne bırakılmıştır.

<sup>512</sup> 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Resmi Gazete, S.27894, 03.04.2011 veya <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6216.html>, E.T.08.06.2018.

<sup>513</sup> Ülkeler Yüce Divan görevini yapacak mahkeme hususunda farklı anlayışlar benimsemişlerdir. Belçika'da iddia yetkisi mecliste, yargılama yetkisi Yargıtay'dadır. Almanya'da özel bir mahkeme öngörülmemiş, yetki kuralları belirlenmiştir. Örneğin vatana ihanet suçunda yargılama yetkisi Yüksek Eyalet Mahkemesindedir. Başkanın siyasi sorumluluğu yönünden meclis veya senatonun Anayasa Mahkemesinde dava açma yetkisi vardır. Fransa'da, üyelerini meclis ve senatonun seçtiği bir Yüce Divan söz konusudur. İtalyan Anayasasında ise Yüce Divan görevi, Anayasa Mahkemesine verilmiştir. ÖZTÜRK, 2017, s.740-741.

<sup>514</sup> Geçmişte Yüce Divan yargılmasının Anayasa Mahkemesi tarafından yapılması başta olmak üzere soruşturma aşamasına ve kanun yollarına yönelik eleştiriler yapılmıştır. Yüce Divan görevinin Yargıtay, genel mahkemeler veya farklı yargı mercilerinden karma olarak oluşturulacak mahkemede yapılması önerileri getirilmiştir. Eleştiriler ve önerilerin ayrıntıları için bkz. KASIMOĞLU, Musa. Türkiye'de Yüce Divan Yargılaması ve Yeniden Yapılandırma Önerileri, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik, 2016, s.104 vd.

<sup>515</sup> ÖZBUDUN, 1960, s.243-244. İngiltere ve ABD dışında İrlanda, Brezilya ve Kazakistan'da Yüce Divan görevi yasama organları tarafından yürütülmektedir. Portekiz, Belçika ve Romanya temyiz mahkemelerine Yüce Divan görevi vermişlerdir. Fransa, Polonya ve Yunanistan'da özel Yüce Divan mahkemeleri oluşturulmaktadır. İtalya, Avusturya, Almanya, Güney Kore gibi ülkelerde ise bu görev Anayasa Mahkemeleri tarafından yerine getirilmektedir. KASIMOĞLU, 2016, s.21 vd.

2017 Anayasa değişiklikleri ile görev suçu kişisel suç ayrımının kalkması, bir usul tartışmasını ortaya çıkarmıştır. Anayasa'nın 105. maddesinde cumhurbaşkanının tüm suçları için öngörülen usulde yargılama mercii Yüce Divan'dır. Ancak Anayasa'nın 148. maddesinde, Anayasa Mahkemesi'nin cumhurbaşkanını, ancak göreviyle ilgili suçlardan dolayı yargılayabileceği belirtilmektedir. Bu durumda kişisel suçlardan dolayı 105. maddedeki usul takip edilse de, 148. madde gereği cumhurbaşkanının yargılanamayacağı iddia edilmiştir.<sup>516</sup> Kanaatimizce cumhurbaşkanı kişisel suçlarından dolayı 105. maddede belirtilen usul çerçevesinde yargılanabilir. 148. madde hükmü cumhurbaşkanının yargılanmasına engel değildir. Hukuk kuralları arasındaki çatışmaları çözmeye yönelik temel ilkelerden “*lex posterior derogat legi priori*”; yani “*sonraki kural öncekini ilga eder*” ilkesi çatışmayı çözmektedir. Aynı düzeyde olan bu iki kuraldan sonraki kural uygulanır. Bu durumda 2017 Anayasa değişiklikleri ile getirilen 105. madde hükmü ve bu hükümde belirtilen usul geçerlidir. Cumhurbaşkanının kişisel suçlar bakımından yargılanmasına bir engel yoktur. Anayasa'nın 148. maddesinin ilgili hükmü, 105. maddeye uygun olarak düzeltilmelidir.

6216 sayılı Kanun'un yedinci bölümü “Yüce Divan Yargılaması” başlığını taşımaktadır. 57. maddede “Duruşma”, 58. maddede “Yeniden inceleme” düzenlenmiştir. Sekizinci bölüm “Yargılamaya İlişkin Diğer Hususlar” başlığını taşımaktadır. 59. maddede “Dava ve işlere katılmaya engel durumlar”, 60. maddede “Başkan ve üyelerin reddi”, 61. maddede “Çekinme”, 62. maddede “Bilgi ve belge verme yükümlülüğü ile Devlet sırrı niteliğindeki bilgiler”, 63. maddede “Araç, gereç ve personelden yararlanma”, 64. maddede “Harç istisnası” hususları düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanması eleştirilmiştir. Anayasa Mahkemesi üyelerinden bir kısmı cumhurbaşkanı tarafından atandığından, mahkemenin tarafsız bir yargılama yapamayacağı, cumhurbaşkanını kendi atadığı üyelerin yargılayacağı ileri sürülmüştür.<sup>517</sup> Anayasa Mahkemesinin kuruluşunu düzenleyen Anayasa'nın 146. maddesine göre cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesi'nin on beş üyesinden dört üyeyi<sup>518</sup> doğrudan atama yetkisine sahiptir. Sekiz üyeyi<sup>519</sup> ise ilgili yerlerin gösterdiği

<sup>516</sup> COŞKUN, 2017, s.21.

<sup>517</sup> YAZICI, 2013, s.238-240; ASLAN, 2009, s.4.

<sup>518</sup> Cumhurbaşkanı dört üyeyi, üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıfa ayrılmış hakim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçer. AY, m.146/2.

<sup>519</sup> Üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi Yükseköğretim Kurulu'nun kendi

adaylar arasından seçmektedir. Cumhurbaşkanının 5 yıllık görev süresi içinde, görev süresi 12 yıl olan Anayasa Mahkemesi üyelerinden birkaç tanesini ataması söz konusu olabilir. Bu itibarla cumhurbaşkanının, tamamen kendi atadığı üyeler tarafından yargılanması söz konusu olmayacaktır.<sup>520</sup>

Cumhurbaşkanının genel usullerle yargılanmasının doğru olmadığını savunmakla birlikte, Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan sıfatıyla cumhurbaşkanını yargılamasına karşı çıkanlar olmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin üyelerinin cumhurbaşkanı tarafından atanması sebebiyle tarafsız olamayacağı savunulmuştur. Bunun yerine yargılamanın, Yargıtay ve Danıştay üyeleri arasından kurulacak bir mahkemede, yapılması teklif edilmiştir.<sup>521</sup> Bu teklif tartışmaları sona erdirecek bir teklif değildir. Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanmasına yönelik eleştiriler, diğer yüksek yargı organlarına da teşmil edilebilir. Yüksek yargı mensuplarının, kendilerini atayan kişilere karşı tarafsız olamayacağını düşünmek, atamalar için içinden çıkılmaz bir karmaşa oluşturabilir.

Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan olarak görev yapmasına yönelik bir diğer eleştiri, Mahkemeye ceza yargılaması görevi verilmesidir. Anayasa Mahkemesi, ceza hukuku alanında uzmanlaşmış üyelerden oluşmamaktadır. Ancak ülkenin önemli kişilerini, önemli bir ceza davasında yargılamaktadır.<sup>522</sup>

## 2. Yüce Divan'ın Yetki Çerçevesi

### a) Genel olarak

Yüce Divan yargılama sırasında 2949 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun hükümlerini uygulayacaktır. Bu kanunda ilgili usul kuralı olmaması durumunda ise 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu uygulanacaktır.

---

üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinde seçer. AY, m.146/2.

<sup>520</sup> GÜL, 2017.

<sup>521</sup> ÖZAY, 1995, s.47; KESKİN, O. Kadri. "Yüce Divan Sıfatıyla Yargılama Görevi Anayasa Mahkemesi'nden Alınmalıdır", Milliyet Gazetesi, s.17, 28.02.1993; ASLAN, 1995, s.12.

<sup>522</sup> Anayasa Mahkemesi'nin karma üye yapısı, üyeleri arasında hukukçu olmayan kişilerin bulunması, diğer görevleri bakımından sakıncalı olmayabilir. Ancak bir ceza yargılaması faaliyeti olan Yüce Divan görevi bakımından sakıncalıdır. Yüce Divan için Yargıtay'dan bir heyet oluşturulması daha uygundur. KESKİN, O. Kadri. "Yüce Divan Sıfatıyla Yargılama Görevi Anayasa Mahkemesi'nden Alınmalıdır", Yargıtay Dergisi, c.19, S.4, 1993, s.474-475; TÜLEN, 2007, s.182. Fransa, Belçika ve Almanya gibi Anayasa Mahkemesinden ayrı bir Yüce Divan mahkemesinin bulunduğu ülkelerde, mahkeme üyeleri hukukçulardan oluşmaktadır. ASLAN, 2009, s.5, dn.9.

Cumhurbaşkanının TBMM tarafından Yüce Divan'a sevk edilmesi, ceza muhakemesi anlamında bir dava açılmasıdır. Bu anlamda sevke kadar hazırlanan belgeler ve raporlar ise iddianame niteliğindedir. 6216 sayılı Kanun'un 57/2 fıkrası Mahkemenin, Ceza Muhakemesi Kanununda sayılan iddianamenin iadesi sebepleri ile birlikte başka esaslı hukuka aykırı haller bulunması halinde iddianamenin iadesine karar verebileceğini düzenlemiştir. İddianamenin iadesi soruşturma evresinin tamamlanmadığını gösterir ve kovuşturma evresine geçilmesine engel olur. Bu durumda soruşturmayı yapan TBMM'nin durumu tekrar değerlendirmesi ve eksiklikleri gidermesi gereklidir.<sup>523</sup> CMK m. 174 hükmüne göre 15 gün içinde iddianamenin kabul veya iadesi konusunda karar verilmesi gerekir.<sup>524</sup> İddianamenin iadesi halinde, itiraz yetkisi Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısına ait olduğu iddia edilmiştir. Çünkü Yüce Divan'da savcı olarak Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı görev yapmaktadır.<sup>525</sup> Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının iddia makamı olmadığı, iddia makamının parlamento olduğu dile getirilmiştir.<sup>526</sup> Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının, iddianamenin iadesine ilişkin itiraz yetkisi tartışılabilir.

CMK m.5/1 hükmü gereği Yüce Divan, açılan davanın yargı yetkisi dışında kaldığını tespit ederse, görevsizlik kararı vererek dosyayı görevli mahkemeye gönderir.<sup>527</sup> Görev kamu düzeninden olduğundan, görevli olan Yüce Divan'ın, bu yetkisinden vazgeçmesi mümkün değildir. İlgililerin genel mahkemelerde yargılanma talepleri de bu sebeple reddedilmelidir.

6216 sayılı kanunun m. 57/1 hükmü gereği "*Genel Kurul, Yüce Divan sıfatıyla çalışırken yürürlükteki kanunlara göre duruşma yapar ve hüküm verir.*".

#### **b) Suç isnadına ilişkin yetkiler**

Anayasa Mahkemesi'nin meclisin suç isnadı ile bağlı olup olmadığı tartışmalıdır. Bir görüşe göre, yargılama makamı, parlamentonun cumhurbaşkanı hakkındaki soruşturma açılması kararı ile bağlıdır. Parlamentonun cumhurbaşkanına isnat ettiği fiilin dışında bir yargılama yapması mümkün değildir. Yargılama makamının yetkisi, isnat edilen fiille sınırlıdır. Cumhurbaşkanının başka fiiller işlediği veya isnat edilen fiillerin başka suçlar

<sup>523</sup> İddianamenin iadesi hakkında bilgi için bkz. ELMAS, Birsen. "Yargıtay Kararları Işığında İddianamenin İadesi", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl: 7, S.28, Ekim 2016;

<sup>524</sup> Yüce Divan açısından bu 15 günlük süre, soruşturma dosyasının Anayasa Mahkemesi evrak defterine kaydedildiği tarihte başlamalıdır. FEYZİOĞLU, 2006, s.140.

<sup>525</sup> KESKİNSOY, 2013, s.135.

<sup>526</sup> YASİN, 2011, s.91; ÖZTÜRK- ERDEM, 2005, s.126-127.

<sup>527</sup> TEKEŞ, Kerem Çetin. Yüce Divan Makamı Olarak Anayasa Mahkemesi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s.84.

meydana getirdiğine karar veremez. Başka fiillerden veya başka suçlardan dolayı cumhurbaşkanını yargılayamaz. Fiilin isnat edilen suçu değil de başka bir suçu oluşturduğunu düşünen yargılama mercii beraat kararı vermek durumundadır.<sup>528</sup> Aksi görüşte olanlar ise Yüce Divan'ın, TBMM'nin sevk kararındaki niteleme ile bağlı olmadığını, suçun sübutunun ve nitelendirilmesinin tamamen Yüce Divan'a ait olduğunu savunmuştur.<sup>529</sup>

Yargılama makamı, meclisin soruşturma açılması kararında işlendiğini iddia ettiği suçun oluşup oluşmadığını serbestçe takdir eder. Fiilin işlenip işlenmediğini, işlendiyse isnat edilen suçu oluşturup oluşturmadığını takdir eder.<sup>530</sup> Aynı şekilde Kerse de cumhurbaşkanına isnat edilen fiilin vatana ihanet niteliğinde olup olmadığını belirleme yetkisinin TBMM'ye ait olduğu görüşündeydi. Anayasa Mahkemesi, suçun işlenip işlenmediği, işlenmişse cumhurbaşkanının suçun faili olup olmadığı ve suçun unsurlarının oluşup oluşmadığı yönünde yetkiye sahipti. Anayasa Mahkemesi, fiilin vatana ihanet olup olmadığını değerlendiremez demekteydi.<sup>531</sup> Keskinsoy ise bu görüşün, Yüce Divan'ın beraat kararı veremeyeceği şeklinde anlaşılmaya müsait olduğunu ifade etmiş, bu gerekçeyle görüşe katılmadığını belirtmiştir. Yine de vatana ihanet suçunun siyasi sorumluluk ile ilgisine dikkat çekerek, kendine özgü yargılama sürecine sahip olduğuna değinmiştir.<sup>532</sup>

TBMM İçtüzüğü'nün 114. maddesinde “*suçlandırılması istenen cumhurbaşkanınca işlendiği ileri sürülen suçun hangi gerekçeyle vatana ihanet sayılması gerektiği belirtilir*” demekteydi. Bu ibarenin “*cumhurbaşkanının hangi suçtan dolayı yargılanması gerektiği belirtilir*” şeklinde değiştirilmesi teklif edilmiştir.<sup>533</sup> Yüce Divan'ın yetkilerine ilişkin tartışmalar 2017 değişiklikleri sonrası için de geçerlidir.

### **c) Koruma tedbirleri uygulama yetkisi**

2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı genel mahkemelerde yargılanabileceğini ileri sürenler, aynı zamanda tutuklanabileceğini savunmuşlardır.<sup>534</sup> Buna karşın, cumhurbaşkanının ve cumhurbaşkanlığı makamının yıpratılmaması gerektiğini düşünenler de vardır.<sup>535</sup>

<sup>528</sup> GÖZLER, 2016, s.99; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA, 2009, s.184.

<sup>529</sup> ERDOĞAN, 1987, s.163; KANADOĞLU, 2007; ÖZTÜRK- ERDEM, 2005, s.126; ÖZTÜRK, 2017, s.761.

<sup>530</sup> ÖZTÜRK, 2017, s.760-761; TEZİÇ, 2005, s.410; KERSE, 1973, s.173.

<sup>531</sup> KERSE, 1973, s.174.

<sup>532</sup> KESKİNSOY, 2013, s.123.

<sup>533</sup> ALTAY, 2017, s.23.

<sup>534</sup> TAŞKIN, 2011, s.394;

<sup>535</sup> KESKİNSOY, 2013, s.124.

### 3. Yargılama Süresi

105. madde ile getirilen düzenleme, önceki halden farklı olarak, cumhurbaşkanının yargılanmasına bir süre sınırı getirmiştir. Hükme göre, “*Yüce Divan yargılaması üç ay içerisinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır.*”. Yüce Divandaki yargılama süresi toplamda en fazla altı ay sürebilecektir.

Cumhurbaşkanının yargılama sürecinin uzatılması, siyasal hayatta gerginliklere yol açabilir ve cumhurbaşkanının meşruiyeti üzerinde tartışmalara sebep olabilir. Yüce Divan’da yapılacak yargılamanın ek süre dâhil en fazla altı ay içinde sonuçlandırılacak olması bu açıdan isabetlidir. Siyasi gerilim tırmanmadan ve cumhurbaşkanına ilişkin meşruiyet tartışmaları artmadan karar verilecektir.<sup>536</sup>

### 4. Soruşturma ve Yargılama Sürecinde Cumhurbaşkanının İşlemleri

105. maddede “*Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen cumhurbaşkanı seçim kararı alamaz*” hükmü yer almaktadır. Bu hüküm soruşturma açılmasına karar verilmesinden, süreç devam ederse, Yüce Divan’ın karar aşamasına kadar uygulanabilecektir. Yüce Divan’ın kararından sonra ise hükmün etkinliği kalmayacaktır. Cumhurbaşkanı, Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm olursa görevi zaten sona erecektir. Cumhurbaşkanının mahkûm olmaması durumunda ise hakkında soruşturma kalmayacağından, hüküm etkinliğini kaybedecek, cumhurbaşkanı seçim kararı alma yetkisine yeniden kavuşacaktır.

Cumhurbaşkanının seçimleri yenileme yetkisinin sınırlanması, soruşturma açılması kararından sonra söz konusu olacağı için eleştirilmiştir. Yani cumhurbaşkanının hakkında soruşturma açılması kararından önce, bunu öngörüp seçimleri yenileyebileceği iddia edilmiştir. Cumhurbaşkanı bu yolla meclisi dağıtıp, yargılanmaktan kurtulabilir denilmiştir.<sup>537</sup> Cumhurbaşkanının böyle bir yola başvurması aleyhine sonuçlar doğurabileceğinden, düşük bir ihtimaldir. Cumhurbaşkanının seçimleri yenilemesi durumunda kendi görevi de sona erecektir. İkinci döneminde olan cumhurbaşkanı tekrar aday olamayacaktır. Cumhurbaşkanı birinci görev döneminde olup tekrar aday olacak olsa bile, mevcut suçlamalarla halkın karşısına çıkacaktır. Üstelik yeni oluşacak meclis tablosunda, kendisi hakkında tekrar önerge verilip, soruşturma açılmayacağına garanti yoktur.<sup>538</sup>

<sup>536</sup> ALKAN, 2017, s.4.

<sup>537</sup> COŞKUN, 2017, s.21-22.

<sup>538</sup> Eserinde, bu ihtimallerin düşük olduğunu kabul eden Coşkun, önemli bir anayasal sistem değişikliği sonrasında, böyle açık kapıların bırakılmaması gerektiğini belirtmiştir. COŞKUN, 2017, s.22.

Cumhurbaşkanlığı sisteminde seçimlerin yenilenmesi yetkisi hem cumhurbaşkanına hem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmiştir. Anayasa'nın 116. maddesinde yer alan düzenlemede, seçimi hangi taraf yenilirse yenilesin, genel seçim ile cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılacaktır. Cumhurbaşkanına soruşturma açılması durumunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimleri yenilemesine bir engel yoktur. Meclisin seçimleri yenilemesi durumunda cumhurbaşkanlığı seçimi de yapılacaktır

Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılması önergesi, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile verilebilecektir. Soruşturma açılması içinse önergenin görüşülmesi ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla karar verilmesi gerekmektedir. Referandum öncesinde, cumhurbaşkanının fesih yetkisini bu sürede kullanabileceği şeklinde eleştiriler yapılmıştır. Soruşturma açılmasını öngören cumhurbaşkanının Meclisi feshedebileceği iddia edilmiştir. Böylece cumhurbaşkanı, sorumluluğuna gidilmesini önlemiş olacaktır.<sup>539</sup> Ancak cumhurbaşkanının böyle bir yola başvurması durumunda, meclis genel seçimi ile cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılacaktır. Yeni oluşacak meclisin aynı sorumluluğu gündeme getirmesi olasıdır. Üstelik cumhurbaşkanı Anayasa'nın 116. maddesi gereği bu feshe ikinci döneminde başvurduğunda, tekrar aday olma imkânı olmayacaktır. Bir diğer açıdan, birinci dönemde feshe başvuran ve tekrar aday olan cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu söz konusu olacak, halk karşısında bir nevi güven oylaması yaşayacaktır. Cumhurbaşkanının tekrar seçilememesi durumunda sorumluluğu devam edecek, 105. madde hükmü gereği, aynı usulle sorumluluğuna gidilebilecektir.

Anayasa'da, hakkında soruşturma açılmasına karar verilen cumhurbaşkanının seçim kararı alamayacağı hükmünün yer alması, cumhurbaşkanının eylem ve işlemlerinin seçim kararı dışında kısıtlanmadığı anlamına gelmektedir.

## 5. Yüce Divan'ın Kararı

Yüce Divan kararları, iki soruyla ele alınabilir. Birincisi kararlara ilişkin toplantı ve karar yeter sayılarının ne olduğudur. İkinci soru ise kararların kesin olup olmadığı, itiraz merciinin bulunup bulunmadığıdır.

### a) Toplantı ve karar yeter sayıları

6216 sayılı Kanun'un 21. maddesinde "*Genel Kurul, Mahkemenin onyedi üyesinden oluşur.*" demekteydi. 2017 değişikliği ile üye sayısı on beş olduğundan, Genel Kurul da on

<sup>539</sup> CANGI, Arif Ali. "Anayasa Değişikliği: Sınırsız Yetkili ve Sorumsuz Cumhurbaşkanı", <http://t24.com.tr/yazarlar/ali-arif-cangi/anayasa-degisikligi-sinirsiz-yetkili-ve-sorumsuz-cumhurbaskani,16867>, E.T. 13.05.2018.

beş üyeden oluşmaktadır. Toplantı yeter sayısı ise Başkan veya belirleyeceği başkanvekilinin başkanlığında en az on iki üye olarak belirlenmiştir. Yüce Divan'ın bir ceza mahkemesi olması sebebiyle karar verirken, Genel Kurul halinde, yani tüm üyeleri ile toplanması gerektiği savunulmuştur.<sup>540</sup>

Anayasa'nın 149. maddesinde Genel Kurul, kararlarını salt çoğunlukla alır hükmü vardır. Bu hüküm 6216 sayılı Kanun'un 21. maddesinde tekrar edilmiştir. Kanunda ayrıca oyların eşitliği halinde başkanın bulunduğu tarafın görüşü doğrultusunda karar verileceği hükme bağlanmıştır. Keskinsoy, bu hükmün anayasaya aykırılık tartışması ortaya çıkaracağını ifade etmiştir. Keskinsoy, Yüce Divan yargılamasında tamamen Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerinin geçerli olmasını teklif etmiştir.<sup>541</sup> Kanunun hükmü ile Anayasa hükmü çelişkili midir? Kanaatimizce Kanun, Anayasa'da düzenlenmeyen bir ayrıntıya yer vermiştir. Anayasa'da düzenlenmeyen oyların eşit olması halinde ne olacağı konusunu düzenlemiştir. Ancak bu düzenleme hükmü tartışmalı hale getirir. Üstelik somut bir vakada, cumhurbaşkanının mahkûm edilmesi, oyların eşitliği durumunda söz konusu olursa, bu tartışma çok daha sıkıntılı bir ortam yaratabilir. 2017 Anayasa değişikliği ile üye tamsayısı on beş olduğuna göre, Yüce Divan sıfatıyla görev yapan mahkemenin kararlarını en az üye tamsayısının salt çoğunluğu olan sekiz oyla alacağı şeklinde bir düzenleme yapılabilir. Bu durumda katılanların sayısından bağımsız olarak bir karar yeter sayısı ortaya çıkmış olur. Herhangi bir tartışma da söz konusu olmaz.

Kanunun 66. maddesinde "Mahkeme kararları kesindir" hükmü vardır. Mahkeme kararlarının gerekçesiz olamayacağı düzenlenmiştir. Bu hükümler Anayasa'nın 16 Nisan 2017'de değiştirilen 153. maddesinde de yer almıştır.

#### ***b) Yeniden inceleme başvurusu***

Anayasa m.148'de "*Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilir. Genel Kurulun yeniden inceleme sonucunda verdiği kararlar kesindir.*" demektedir. Yani Yüce Divan tarafından verilen karar, yeniden inceleme başvurusu yapılmadığında kesinleşmektedir.

<sup>540</sup> KESKİNSOY, 2013, s.157.

<sup>541</sup> 6216 sayılı kanunun 57. maddesinde usul kanunlarına atıf vardır. Yüce Divan'ın yargılama yaparken Ceza Muhakemesi Kanunu ve diğer kanunlara uyması gerektiği açıktır. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 224. maddesinde ise kararların oybirliği veya oyçokluğu ile verileceği düzenlenmiştir. KESKİNSOY, 2013, s.156-159; FEYZİOĞLU, 2006, s.13.

6216 sayılı Kanun'un m.58/3 hükmünde “Yüce Divan yeniden incelemeyi dosya üzerinden yapar.”<sup>542</sup> demektir. Ancak Anayasa'nın 149. maddesinde “Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinden inceler.” demektir. Bu sebeple Yüce Divan yargılamalarında dosya üzerinden inceleme yapılamaz.

6216 sayılı Kanun'un 58. maddesinin 6. fıkrasında, yeniden incelemenin yalnızca başvuruda belirtilen hususlarla sınırlı olacağı düzenlenmiştir. Yeniden inceleme başvurusu sonucunda verilen karar ise önceki karardan bağımsız olarak kesindir. Yeniden inceleme başvurusu sonucu Genel Kurul, kararı aynen kabul edebilir, değiştirebilir, yeni bir karar ortaya koyabilir. Verilen bu nihai karar kesindir.

Yüce Divan'ın kararlarının kesin olması eleştirilmiştir. Yüce Divan kararlarının Yargıtay Ceza Genel Kurulu tarafından temyiz incelemesinden geçirilebilmesi teklif edilmiştir. Bu şekilde uygulamanın hukuk devleti ilkesine daha uygun olacağı belirtilmiştir.<sup>543</sup>

**TABLO 4: CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİNDE VE ABD BAŞKANLIK SİSTEMİNDE SORUŞTURMA VE YARGILAMA USULÜ**

AŞAMA	TÜRKİYE	ABD
<b>Suç tipleri</b>	Tüm suç tipleri	İhanet, zimmet, diğer ağır cürüm ve kabahatler
<b>Suçlandırma yetkisi</b>	TBMM	The House of Representatives (Temsilciler Meclisi)
<b>Soruşturma açılması</b>	Üye tamsayısının salt çoğunluğunun önergesiyle	Temsilciler Meclisinin bir üyesinin komiteye sevk talebiyle
<b>Soruşturma kararı</b>	Üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla	Yok
<b>Soruşturma komisyonu</b>	Soruşturma komisyonu hazırladığı raporu meclise sunuyor	Judiciary Committee (Adalet Komitesi) oy çokluğuyla sürecin devam edip etmeyeceğine karar veriyor

<sup>542</sup> Hükmün devamında “Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının veya Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekilinin, sanığın veya katılanın istemi üzerine ya da resen incelemenin duruşma açılarak yapılmasına da karar verebilir” diyerek, duruşma yapılması durumu düzenlenmiştir.

<sup>543</sup> ASLAN, 2009, s.10-11.

<b>Nihai oylama</b>	Üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divan'a sevk	Mevcut üyelerin salt çoğunluğunun oyuyla Senato'ya sevk
<b>Yargılama yetkisi</b>	Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi	Senato
<b>Mahkûmiyet kararı</b>	Salt çoğunluk	Mevcut üyelerin üçte ikisinin oyuyla
<b>Görevin sona ermesi</b>	Seçilmeye engel bir suçtan dolayı mahkûm olursa	Mahkûm edilirse

## 6. Yargılamanın Yenilenmesi

6216 sayılı Kanun'un 67. maddesinde, Anayasa Mahkemesi'nin "...Yüce Divan sıfatıyla verdiği kararlara karşı yargılamanın yenilenmesi 5271 sayılı Kanun hükümlerine göre istenebilir." demektedir. Maddede atıf yapılan kanun Ceza Muhakemesi Kanunu'dur. Yani Yüce Divan kararlarına karşı yargılamanın yenilenmesi talebi, Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki genel hükümlere göre yapılacaktır.

Yargılamanın yenilenmesi, kesinleşmiş mahkeme kararlarına karşı tanınan olağanüstü kanun yollarından biridir. Yargılamanın yenilenmesi yolu re'sen gidilen değil, istek üzerine başvuru bir yoldur. Kural olarak başvuru süresi sınırlandırılmamıştır. Yargılamanın yenilenmesi davası, hatalı olduğu iddia edilen hükmün infazını ertelemeyebilir. Ancak mahkeme infazın geri bırakılmasına veya durdurulmasına karar verebilir (CMK m.312).<sup>544</sup>

### D. Cumhurbaşkanının Görevinin Sona Ermesi

2017 anayasa değişiklikleri öncesinde cumhurbaşkanının görevinin sona ermesine ilişkin tartışmalar yapılmıştır. Değişiklik ile hangi suçların görevi sona erdireceğine ilişkin yapılan düzenleme ise daha açıktır.

#### 1. 2017 Anayasa Değişiklikleri Öncesi Tartışmalar ve Yeni Düzenleme

2017 anayasa değişiklikleri öncesi, Yüce Divan'a sevk edilen cumhurbaşkanının görevinin sona erip ermeyeceği tartışmalı konulardan biriydi. Bu tartışmanın sebebi, Yüce

<sup>544</sup> Yargılamanın yenilenmesi hakkında bkz. BAKIM, Sevi. "Ceza Muhakemesi Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi", Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi, c.19, S.2, 2013, s.919-951.

Divan'a sevk edilen cumhurbaşkanının görevinin sona ereceğine ilişkin bir hükmün Anayasa'da yer almamasıydı. Konuya ilişkin üç ana akım ortaya çıkmıştı. Bir grup cumhurbaşkanının görevine devam edeceğini, bir grup görevinin sona ereceğini savunuyordu. Bir grup ise bu iki görüşü denkleştirerek, cumhurbaşkanına işten el çektilmesinin yeterli olduğunu ileri sürüyordu.

Anayasa'da herhangi bir hüküm olmamasından dolayı bir kısım hukukçular, cumhurbaşkanının görevinin sona ermeyeceğini savunmuştur. Görevin düşmesi gibi önemli bir kararın, yasal bir gerekçeye dayanmadan verilmesi oldukça ağır bir yaptırım olarak görülmüştür.<sup>545</sup>

Bir kısım hukukçular ise Anayasa'nın mülga 113. maddesindeki Başbakan ve bakanlar ile ilgili hükme kıyasla cumhurbaşkanının görevinin sona ereceğini savunuyordu.<sup>546</sup> Kanadoğlu, Anayasa'nın 106. maddesi uyarınca, ayrıca bir karar almaya gerek kalmadan cumhurbaşkanlığı makamının kendiliğinden boşalacağını iddia etmekteydi. Bu durumda 102. maddede düzenlenen süreç işlemeye başlayacaktı. Yenisi seçilene kadar Meclis Başkanı cumhurbaşkanına vekâlet edecek ve ona ait yetkileri kullanacaktı.<sup>547</sup> Erdoğan da vatana ihanetle suçlandırılan cumhurbaşkanının, makamının boşalacağını ileri sürüyordu.<sup>548</sup> Sadece Yüce Divan'a sevk ile görevin sona ermesi durumunda, meclisteki çoğunluğun, cumhurbaşkanını bu amaçla suçlandırması mümkündür. Cumhurbaşkanı beraat etse de görevi sona ermiş olacağından, bu amaçla hareket eden çoğunluk istediği sonucu elde etmiş olur.<sup>549</sup>

Üçüncü kısım hukukçular ise Yüce Divan'a sevk edilen cumhurbaşkanına görevinden el çektilmesini, beraat ederse görevine devam etmesini, suçlu bulunursa görevinin sona ermesini savunmuşlardır. Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanan cumhurbaşkanının vatana ihanet suçu işlemediği yönünde karar verilir ve beraat ettirilirse, vatana ihanet suçu işlemediği yargı kararı ile belirlenmiş olacaktı. Bu durumda görev süresi

<sup>545</sup> TAŞKIN, 2011, s.405-406; ÖZTÜRK, 2017, s.761-762; Yüce Divan'a sevk edilen Cumhurbaşkanının görevinin sona ermesi, siyasi olarak sorumsuz kabul edilmesine karşın, siyasi bir yaptırımla karşı karşıya kalması anlamına geliyordu. Siyasi sorumluluğu olan bir Cumhurbaşkanı, parlamenter sistemin gereklerine uymuyordu. KESKİNSOY, 2013, s.123; ÖZTÜRK- ERDEM, 2005, s.127; ARTUK- GÖKCEN-YENİDÜNYA, 2009, s.185.

<sup>546</sup> GÖZÜBÜYÜK, 2004, s.243; TEZİÇ, 2005, s.410; ÖZBUDUN, 2014, s.343. Kanun-ı Esasi'nin 34. maddesinde İtham Dairesi tarafından suçlanan bakanın beraat edinceye kadar bakanlık görevinin düşeceği düzenlenmişti.

<sup>547</sup> KANADOĞLU, 2007. Aksi yönde görüş için bkz. KESKİNSOY, 2013, s.124.

<sup>548</sup> ERDOĞAN, 1987, s.48.

<sup>549</sup> ÖZTÜRK, 2017, s.762.

sona ermeyen cumhurbaşkanının, görevine dönmesi gerektiği ifade edilmiştir.<sup>550</sup> Yüce Divan'a sevk edilen cumhurbaşkanının beraat etse de görevine dönemeyeceğini savunanlar olmuştur.<sup>551</sup>

Öztürk, Alman ve İrlanda Anayasalarında yer alan düzenlemeleri örnek olarak göstermiştir. Almanya'da devlet başkanı, meclis veya senato tarafından Anayasa Mahkemesine, anayasayı veya federal bir kanunu ihlal iddiasıyla götürülebilmektedir. Devlet başkanının bu fiilleri işlediği kabul edilirse, görevden el çektirilmektedir.<sup>552</sup> Kanadoğlu, durumun açıklığa kavuşması için Anayasa'nın 105. maddesine, Anayasa Mahkemesi'ne yetki tanıyan bir fıkra eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir.<sup>553</sup> 2017 Anayasa değişiklikleri ile bu tartışmalar sona ermiş, suçlanan cumhurbaşkanının görevinin sona ermesi açıklığa kavuşturulmuştur.

## 2. Görevi Sona Erdiren Suçlar

105. maddede, cumhurbaşkanının görevinin hangi halde sona ereceği düzenlenmiştir. Buna göre "*Yüce Divanda seçilmesine engel bir suçtan mahkûm edilen cumhurbaşkanının görevi sona erer*". Bu hükümden anlaşıldığına göre Yüce Divan'a sevk edilen cumhurbaşkanının Yüce Divan yargılaması sırasında görevi devam edecektir. Hatta yargılama sonucunda cumhurbaşkanının aldığı her mahkûmiyet, görevini sona erdirmeyecektir. Görevin sona ermesi için seçilmeye engel bir suçtan dolayı mahkûm olması gerekli görülmüştür. Bu durum cumhurbaşkanının ceza sorumluluğunun genişletilmesinin bir sonucudur.<sup>554</sup> 2017 Anayasa değişiklikleri ile cumhurbaşkanının eylem ve işlemleri arasındaki ayrım ortadan kalktığından bu hüküm isabetlidir. Değişiklik öncesi cumhurbaşkanı sadece vatana ihanet suçundan dolayı Yüce Divan'a sevk edildiğinden, ciddi bir suçlama ile karşı karşıyaydı. Değişiklik sonrasında cumhurbaşkanı görevi ile ilgili olsun olmasın tüm suçlarından dolayı Yüce Divan'da yargılanacaktır. Her mahkûmiyetin görevi sona erdirmesi söz konusu olsaydı,

<sup>550</sup> KANADOĞLU, 2007; ÖZTÜRK- ERDEM, 2005, s.128.

<sup>551</sup> TEZİÇ, 2005, s.410. Erdoğan, Cumhurbaşkanının suçlandırılmasının siyasi sorumlulukla ilgili olduğunu ileri sürmüştür. Siyasi sorumluluğun yaptırımı ise görevin sona ermesidir. Bu durumda suçlandırılan Cumhurbaşkanının görevi sona erecektir. Daha sonra yapılan yargılama ise ceza sorumluluğu ile ilgilidir. Cumhurbaşkanının cezai bakımdan suçlu veya suçsuz bulunması ayrı bir konudur. ERDOĞAN, 1987, s.48-49.

<sup>552</sup> ÖZTÜRK, 2017, s.762.

<sup>553</sup> KANADOĞLU, 2007.

<sup>554</sup> ALKAN, 2017b, s.3.

cumhurbaşkanının görevi kişisel, basit suçlarından dolayı sona erecekti. Bu da suç ceza denkliğini ortadan kaldıran bir durum olurdu.

Cumhurbaşkanının görevini sona erdiren suçları tespit etmek için, seçilmesine engel suçları tespit etmek gereklidir. Cumhurbaşkanı adaylığı ve seçimini düzenleyen Anayasa'nın 101. maddesinde adaylık ve seçilme şartları sayılmıştır. Bu maddede seçilmeye engel bir suçla yer verilmemiştir. Ancak “...milletvekili seçilme yeterliliğine sahip...” denilerek, milletvekili seçilme şartlarına göndermede bulunulmuştur. Milletvekili seçilme yeterliliği ise Anayasa'nın 76. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddede “...taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.” denmiştir. Sayılan suçlar cumhurbaşkanı seçilmeye de engeldir. Ayrıca 105. madde hükmü gereğince, görevi sırasında hakkında bu suçlardan mahkûmiyet kararı verilen cumhurbaşkanının görevi sona erecektir. Bu suçlar dışında verilen mahkûmiyet hükmünde, cumhurbaşkanı görevine devam edebilecektir.

Anayasa dışında 2839 sayılı Kanun'un 11. maddesi de milletvekili seçilme şartlarını düzenlemektedir. Çağlar, milletvekili seçilmeye engel suçları 14 başlık halinde saymıştır.<sup>555</sup> Bu başlıklardan bazıları suç tipi, bazıları suç grubu şeklinde sayılmıştır. Yani milletvekili seçilmeye engel suç tipi, dolayısıyla cumhurbaşkanlığı görevini sona erdiren suç tipi on dörtten fazladır.

Cumhurbaşkanının seçilmeye engel suçlar dışında aldığı mahkûmiyet durumunda, Anayasa hükmü gereği görevi sona ermeyecektir. Mahkûmiyet, cumhurbaşkanının görev yapmasına engel olmayacak nitelikteyse sorun teşkil etmeyecek ve cumhurbaşkanı görevine devam edebilecektir.

Coşkun, cumhurbaşkanının görevinin sona ermesinde, kişisel suçları ile görev suçları arasında bir ayırım yapılmamasını eleştirmiştir. Kişisel suç sebebiyle Yüce Divan'a sevk edilen cumhurbaşkanı yönünden hükmü isabetli bulmuş, cumhurbaşkanının görevine devam

<sup>555</sup> ÇAĞLAR, Çağlayan. “Milletvekili Adaylığı”, Ankara Barosu Dergisi, S.4, 2014, s.662-663.

etmesinin sakıncasız olduğunu ifade etmiştir. Ancak görev suçu sebebiyle Yüce Divan'a sevk edilen cumhurbaşkanının görevinin düşmesi gerektiğini iddia etmiştir.<sup>556</sup>

Seçilmesine engel olmayacak bir suçtan dolayı hapis cezası alan cumhurbaşkanının görevini yerine getirmesi imkânsız olabilir. Gözler, 16 Nisan 2017 değişikliği öncesinde yaptığı yorumda, cumhurbaşkanının aldığı hapis cezasının süresine göre ortaya çıkacak iki durumu değerlendirmiştir. Hapis cezasının süresi, cumhurbaşkanının kalan görev süresinden fazla ise cumhurbaşkanı görevini yerine getiremeyeceğinden cumhurbaşkanlığı makamı boşalmış olacaktır. Ancak hapis cezasının süresi, kalan görev süresinden daha az ise, cumhurbaşkanının görevini geçici olarak yapamaması söz konusu olacaktır. Bu durumda cumhurbaşkanının cezası infaz edilirken, görevini vekili yerine getirecek, infazdan sonra ise cumhurbaşkanı görevine tekrar dönecektir.<sup>557</sup>

Cumhurbaşkanının seçilmesine engel teşkil etmeyecek bir suçtan dolayı mahkûm olması ve bu mahkûmiyetin hapis cezası olması durumunda, infazın ertelenmesi kurumu gündeme gelebilir. Kesinleşmiş bir hapis cezasının infazının ertelenmesi, 5275 sayılı Ceza İnfaz Kanunu'nun 17. maddesinde düzenlenmiştir. Hükümlünün başvurusu üzerine, hapis cezasının infaza verildiği yerin infaz savcılığı, başvuru hakkında karar verir. İnfazın ertelenmesi sebepleri tahdidi değil taddidir. Hastalık, engellilik, gebelik ve doğum gibi sebepler dışında, kişisel sebeplerle de infazın ertelenmesi talep edilebilir. Cumhurbaşkanı için görevi kişisel bir sebep olarak düşünülebilir. Ancak bir suçtan dolayı hüküm giymiş olan cumhurbaşkanının görevine devam etmesi, hukuken herhangi bir engel olmasa da, uygun görülmeyebilir. Kanaatimizce taksirli suçlardan dolayı verilen hapis cezalarında infazın ertelenmesi kurumu işletilmelidir. Ancak kasten işlenen suçlarda, cumhurbaşkanının görevine engel bir hukuki sebep söz konusu olmasa da, meşruiyetini tartışmalı hale getireceğinden, görevinden ayrılması daha uygun olacaktır.

İnfazın ertelenmesi kurumu, her biri en fazla bir yıl olmak üzere, en fazla iki kez uygulanabilir. Bu durumda iki yıldan fazla ertelenme mümkün değildir. Bu iki yıl içerisinde cumhurbaşkanının görev süresi sona ermeyecekse, cumhurbaşkanı görevini yine yerine getiremeyecektir.

<sup>556</sup> Coşkun görüşünü ispat etmek için vatana ihanet suçlaması ile yargılanan Cumhurbaşkanının görevine devam edebileceğini örnek olarak ortaya koymuştur. Bu örnek isabetli değildir. Çünkü ceza kanunlarımızda vatana ihanet şeklinde bir suç bulunmamaktadır. Bu sebeple Cumhurbaşkanı ancak ceza kanunlarımızda yer alan suç tipleri ile suçlanabilecektir. Coşkun'un iddiası ise bu örnekten bağımsız olarak ele alınabilir. COŞKUN, 2017, s.21.

<sup>557</sup> GÖZLER, 2016, s.100.

## SONUÇ

Hukukun en önemli kavramlarından biri kabul edilen sorumluluk kavramı, hukuku etkin kılan yaptırımların uygulanmasını sağlayan bir kurumdur. Sorumluluk kurumu, türleri olan siyasi, hukuki ve cezai sorumluluklar vasıtasıyla hukukun tüm alanları için söz konusudur. Bir vatandaş ve toplumun bir bireyi olarak devlet başkanı da bu sorumlulukların muhatabıdır.

Devlet başkanlarının sorumluluğu konusu, siyasi sorumluluk, hukuki sorumluluk ve cezai sorumluluk başlıkları altında ele alınmaktadır. Siyasi sorumluluk, devlet başkanının halka ve temsilcilerine karşı hesap vermesidir. Hukuki sorumluluk, devlet başkanının özel hukuk işlemlerinden doğan sorumluluğudur. Cezai sorumluluk ise devlet başkanının ceza hukukundan kaynaklanan sorumluluğudur.

Siyasi sorumluluk yönetenlerin yönetilenlere karşı sorumluluğu olduğundan, devlet başkanı bir yöneten olarak genellikle siyasi sorumluluğun muhatabıdır. Bazı sistemler devlet başkanını siyaseten sorumsuz olarak kabul etmişlerdir.

Hukuki sorumluluk ise sorumluluk şartlarını taşıyan, toplumun tamamına yakınıni ilgilendiren bir sorumluluk türüdür. Genel olarak devlet başkanları, sıradan bir birey gibi bu sorumluluğun muhatabıdır. Bazı sistemlerde, göreviyle ilgili işlemler bakımından devlet başkanına ayrıcalıklar tanındığı görülmektedir. Ancak devlet başkanını tamamen sorumsuz kılan bir sistem hukuk devleti ilkesine uymaz.

Ceza sorumluluğu, ceza hukukuna ilişkin sorumluluktur. Devlet başkanları, suç teşkil eden fiilleri bakımından bu sorumluluğun muhatabıdır. Devlet başkanlarının cezai sorumluluğu konusunda, genellikle özel usuller öngörülmüştür. Bazı sistemler ise görev suçu kişisel suç ayırımına gitmişler, görevleriyle ilgili vatana ihanet, anayasayı ihlal ve rüşvet gibi suçlardan devlet başkanını sorumlu tutmuşlardır.

Devlet başkanlarının sorumluluğu, monarşik devletlerin hüküm sürdüğü dönemlerde söz konusu olmamıştır. Bu dönemlerde monarkı hukuken sınırlamaya çalışan girişimler vardır. Monarşilerde monarkın sorumluluğu söz konusu olduğunda, sorumluluğa gitmeyi başaranlar, genellikle ölüm cezası vermişlerdir. Avrupa devletlerinde ve Osmanlı Devletinde benzer örnekler yaşanmıştır.

Monarşilerin parlamenter monarşi, cumhuriyet, başkanlık, yarı başkanlık sistemlerine evrilmesi ile devlet başkanlarının sorumluluğu daha çok gündeme gelmiştir. Devlet başkanının, kurallara aykırı hareketi sebebiyle hesap vermesini ifade eden devlet başkanının sorumluluğu kavramı, hükümet sistemi ile de ilgili bir kavramdır. Hükümet sistemleri, devlet başkanının sorumluluğu ile ilgili genel kurallara sahiptir. Ülkemizde uzun süren bir

parlamentar sistem tecrübesinden sonra hükümet sistemi değişikliğine gidilmiştir. Bu sistem değişikliği ve yapılan Anayasa değişiklikleri, cumhurbaşkanının sorumluluğu konusunu da etkilemiştir.

Devlet başkanlarının sorumluluğu hususunda, hükümet sistemlerine göre, genel kabuller oluşmuştur. Hangi sistemin nasıl bir sorumluluk öngördüğü belirlenmiştir. Ancak ülkelerin sorumluluk anlayışında, hükümet sisteminin öngördüğü anlayıştan sapmalar söz konusu olabilmektedir. Ülkemizde de bu durumun örnekleri olmuştur.

Ülkemizde 1921 Anayasası'nda dönemin şartları gereği benimsenmiş olan meclis hükümeti sistemi tecrübesinden sonra, 1924 Anayasası ile birlikte, uzun süre devam edecek olan parlamenter sistem tercih edilmiştir. 1961 ve 1982 Anayasaları bu sistemi sürdürmüştür. Ancak bir askeri darbe ürünü olan 1982 Anayasasında, klasik parlamenter sistemden sapmalar söz konusu olmuştur. Cumhurbaşkanının yetkileri de bu sapmalar arasında sayılabilir. 2007 yılında cumhurbaşkanını halkın seçmesi yönünde yapılan Anayasa değişikliği ile hükümet sistemimiz yarı başkanlık sistemine yaklaşmıştır.<sup>558</sup> 16 Nisan 2017 referandumu ile kabul edilen Anayasa değişiklikleri ise cumhurbaşkanlığı Sistemi adı altında kendine özgü bir başkanlık sistemi getirilmiştir.

1982 Anayasası'nın 16 Nisan 2017 referandumu ile değiştirilen ve cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen 105. maddesi, çalışmamızın asıl konusunu oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen bu maddenin baştan sona değiştirildiği görülmektedir. Yani cumhurbaşkanının sorumluluğu konusunda oldukça önemli değişiklikler yapılmıştır.

Esasında devlet başkanlarının sorumluluğuna ilişkin hükümler, çok sık başvurulan ve başvurulduğunda sonuç alınan hükümler değildir. Bu sebeple devlet başkanlarının sorumluluğuna ilişkin hükümlerin daha çok sembolik nitelikte olduğunu düşünenler de olmuştur. Dünyada devlet başkanlarının sorumluluğuna gidilmesi savaş, darbe, devrim gibi olağanüstü hallerde söz konusu olmuştur. Diğer zamanlarda sorumluluk gündeme gelse bile sonuçsuz kalmıştır.<sup>559</sup> Diğer taraftan devlet başkanlarının sorumluluğu, hukuk devleti ilkesinin önemli araçlarından biri olarak da görülebilir. Devlet başkanlarının hesap verebilecek konumda olması önemlidir.

2017 Anayasa değişiklikleri ile cumhurbaşkanının sorumluluğu konusunda önemli farklılıklar ortaya çıktığı görülmektedir. Anayasa'nın değiştirilen 105. maddesi ve buna bağlı

<sup>558</sup> ÖZBUDUN, 2017, s.325.

<sup>559</sup> KESKİNSOY, 2013, s.62.

olarak değişen maddeler, yeni bir sorumluluk sistemi ortaya çıkarmıştır. Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu, hukuki sorumluluğu ve cezai sorumluluğu değişmiştir. Getirilen hükümlerin önceki hükümlere göre daha belirgin olduğu, bu sebeple uygulama yönünden daha az tartışmalı olduğu görülmektedir. İçerik yönünden ise referandum sürecinde başlayan tartışmaların, doktrinde devam edeceğini tahmin etmek güç değildir.

Parlamentar sistemin temel özelliklerinden olan devlet başkanının sorumsuzluğu ilkesi 2017 Anayasa değişikliği ile ortadan kalkmıştır. Artık siyasi sorumluluğu olan bir cumhurbaşkanı söz konusudur. Cumhurbaşkanı ve TBMM karşılıklı ve birbirine bağlı bir fesih yetkisine sahip olmuşlardır. Bu düzenleme ABD başkanlık sisteminden de bir sapma niteliğindedir. Düzenlemenin ABD başkanlık sistemi uygulamasında görülen tıkanlıkları çözmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

Cumhurbaşkanının iki kez görev yapabilecek olması ise halka karşı siyasi sorumluluğunu gündeme getirmektedir. Burada söz konusu olan sorumluluk esasında, yaptırımı görevden alınma olan siyasi sorumluluğa tam uymamaktadır. Halk, seçimlerde yetkisini kullanıp, gerek görürse cumhurbaşkanına tekrar görev vermeyebilir. Ancak bu sorumluluk ikinci döneminde olan cumhurbaşkanı için söz konusu olmayacaktır. Cumhurbaşkanının partili olması da siyasi sorumluluk bakımından önemlidir. Cumhurbaşkanı üçüncü kez aday olamayacak olsa da muhtemelen partisi bir aday gösterecektir. Seçmenlerin partiyi cezalandırması ve partinin sorumluluğuna gitmesi söz konusu olabilir. Bu durum cumhurbaşkanını daha dikkatli davranmaya sevk edecektir.

Anayasa'da cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğuna ilişkin bir hüküm yer almamıştır. Yani cumhurbaşkanına bu konuda bir istisna tanınmamıştır. Bu durumda cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu sıradan bir vatandaş ile aynıdır. Cumhurbaşkanına dava açılması durumunda, göreviyle ilgili olmasına ve görevi sırasında olmasına bakılmaksızın, cumhurbaşkanına karşı genel mahkemelerde dava açılabilir.

Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğuna ilişkin herhangi bir hüküm konulmaması, çeşitli sakıncalar ortaya çıkarabilir. Cumhurbaşkanına göreviyle ilgili eylemlerinden dolayı dava açılabilmesi, görevi sırasında dava açılabilmesi ve cumhurbaşkanının yargılanması için özel bir usul öngörülmemiş olması gibi durumlar geçmişte de tartışmalara konu olmuştur. Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğunda, görevine ilişkin eylem ve işlemlerde davanın Cumhurbaşkanlığı aleyhine açılması yerinde olacaktır.

Cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin en önemli değişiklik cezai sorumluluğu hususunda yapılmıştır. Anayasa'da cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin 105. maddenin madde başlığı "cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu" olmuştur.

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu vatana ihanet suçundan tüm suç tiplerine genişletilmiştir. Ceza kanunlarında tanımı yapılmamış vatana ihanet suçunun kaldırılması ve bunun yerine cumhurbaşkanının her vatandaş gibi tüm suç tiplerinden sorumlu olması olumlu bir değişiklik olmuştur.

Göreviyle ilgili eylem ve işlemlerinden sorumsuz tutulan cumhurbaşkanı, yeni sistemde göreviyle ilgili eylem ve işlemlerinden de sorumlu hale gelmiştir. Görev suçu kişisel suç ayrımı kaldırılmış ve tüm suçlar için aynı usul öngörülmüştür. Cumhurbaşkanının işlediği iddia edilen en hafif suçlarda dahi aynı usulle suçlandırılacak olması eleştirilmiştir. Cumhurbaşkanının işlediği iddia edilen kişisel suçlardan dolayı yargılanmasını oldukça zorlaştıran bu usul yerine, Yargıtay tarafından genel usullere göre yargılanması tercih edilebilir. Suçun görevi sona erdiren suçlar arasında olmaması durumunda, infazın ertelenmesine ilişkin bir düzenleme yapılabilir.

Cumhurbaşkanının ceza sorumluluğuna ilişkin soruşturma ve yargılama usulü de değişmiştir. Cumhurbaşkanının suçlandırılmasında meclis soruşturması usulü öngörülmüştür. Cumhurbaşkanının suçlandırılmasında ve Yüce Divan'a sevk edilmesinde TBMM yetkili kılınmıştır. TBMM'nin Yüce Divan'a sevki halinde yargılama, Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yapılacaktır. Cumhurbaşkanının suçlandırılması usulünü, zor olduğu gerekçesiyle eleştirenler olmuştur. Ancak devlet başkanlarının suçlandırılması çok sık görülen bir durum değildir.

Cumhurbaşkanının görevinin sona ermesi konusunda ise tartışmaları sona erdiren bir hüküm getirilmiştir. Bu hükme göre, seçilmesine engel bir suçtan mahkûm edilen cumhurbaşkanının görevi sona erecektir. Bu durumda, TBMM tarafından suçlandırılan, TBMM tarafından Yüce Divan'a sevk edilen cumhurbaşkanı görevine devam edecektir. Yüce Divan tarafından suçlu bulunmayan cumhurbaşkanının görevi sona ermeyecektir. Hatta Yüce Divan tarafından mahkûm edilen cumhurbaşkanı, işlediği suç seçilmesine engel teşkil etmiyorsa görevi sona ermeyecektir.

Sonuç olarak ülkemiz, cumhurbaşkanının siyasi, hukuki ve cezai sorumlulukları hususunda yeni bir döneme başlamıştır. Getirilen hükümlerin eskiye nazaran daha belirli olduğu, bu sebeple tartışmalı konuların azalacağı tahmin edilebilir. Konuya ilişkin uygulama örnekleri ortaya çıktıkça ve konu doktrinde tartışıldıkça ayrıntıları şekillenecektir.

## KAYNAKLAR

- 1924 Anayasası. <https://www.tbmm.gov.tr/Anayasa/Anayasa24.htm>, E.T. 07.05.2018.
- 1961 Anayasası. <https://www.tbmm.gov.tr/Anayasa/Anayasa61.htm>, E.T. 07.05.2018.
- 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Resmi Gazete, S.27894, 03.04.2011 veya <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6216.html>.
- ABDÜLHAKİMOĞULLARI, Erdal. “Türk Anayasa Hukukunda Parlamento (Meclis) Kararlarının Yargısal Denetimi Sorunu”, Yasama Dergisi, S.5, Nisan-Mayıs-Haziran 2007.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet. İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, OSAV Yayınları, İstanbul, 2011.
- AKINCI, Şahin. Borçlar Hukuku Bilgisi, Sayram Yayınları, Konya, 2013.
- AKTAŞ, Kadir. “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, TBB Dergisi, S.84, 2009.
- ALDIKAÇTI, Orhan. “1961 Anayasası’nda Devlet Başkanı Kararnamelerinin İmzalanması, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi”, c.1, S.2, 1968.
- \_\_\_\_\_, Orhan. Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982.
- ALKAN, Haluk. “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Meclisin Denetim Yetkisi”, Seta Perspektif, S.165, 2017. (ALKAN, 2017b)
- \_\_\_\_\_, Haluk. “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi”, Yeni Türkiye Dergisi, S.94, 2017.
- ALTAY, Özcan. “Cumhurbaşkanlığı Sistemine Geçerken Yeni TBMM İçtüzüğü”, SETA Analiz, S.213, Temmuz 2017.
- ANAYURT, Ömer. Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.
- ARMAOĞLU, Fahir. 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914). Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.
- ARSAL, Sadri Maksudi. Türk Tarihi ve Hukuk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- ARSEL, İlhan. Türk Anayasa Hukuku’nun Umumi Esasları, Mars Matbaası, Ankara, 1962.
- ARTUK, Mehmet Emin- GÖKCEN, Ahmet- YENİDÜNYA, A. Caner. Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.
- ATAR, Yavuz. Neden Cumhurbaşkanlığı Sistemi, <http://www.star.com.tr/acik-gorus/neden-cumhurbaskanligi-sistemi-haber-1178668/>, E.T. 13.05.2018.
- \_\_\_\_\_, Yavuz. Türk Anayasa Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

\_\_\_\_\_, Yavuz. “Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanının Seçimi, Görev Süresi, Yetkileri ve Parlamenter Sistem Gereklere Doğrultusunda Değişiklik Önerileri”, TBMM Anayasa Hukuku I. Uluslararası Sempozyumu, 22-24 Nisan 2003, TBMM Başkanlığı Yayınları, Yayın No:1, Ankara.

ATATÜRK, Mustafa Kemal. Nutuk Söylev, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984.

AVCI, Casim. “Hilafet”, DİA, TDV Yayınları, 1998.

AVCI, Mustafa. Türk Hukuk Tarihi, Atlas Akademi Yayınevi, Konya, 2018.

AYAN, Mehmet. Borçlar Hukuku, 2015.

BAKIM, Sevi. “Ceza Muhakemesi Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi”, Prof. Dr. Nur Centel’e Armağan, MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi, c.19, S.2, 2013.

BEKİ, Abdülaziz. İslam Hukukunda Siyasi Yönetim, Bekke Yayınları, Kayseri, 1998.

BELGESAY, Mustafa Reşit. Kuran Hükümleri ve Modern Hukuk, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1962.

BENHOLD, Katrin. “France Backs Impeachment Rules For Presidency”, 19.02.2007, New York Times, <https://www.nytimes.com/2007/02/19/world/europe/19iht-chirac.4649007.html>, E.T.12.06.2018.

BİLGE, Necip. “Bakanların Görev ve Sorumluları”, AÜHF Dergisi, c.10, S.1, 1953.

\_\_\_\_\_, Necip. Bakanların Görev ve Sorumluları, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1956.

BİLGİN, Ahmet. “Amerika Birleşik Devletleri Başkanı İle Osmanlı Padişahının Görev ve Sorumluluklarının Karşılaştırılması”, ESAM Dergisi, Yıl:1, S.4, 2008.

BİLGİN, Murat. Afrika’da ABD Tipi Başkanlık Sistemi: Nijerya Federal Cumhuriyeti in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.

\_\_\_\_\_, Murat. Parlamenter Sistemin Doğduğu Ülke: İngiltere in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.

BİLİR, Faruk. “Türkiye’ye Özgü Yeni Bir Hükümet Modeli: Cumhurbaşkanlığı Sistemi”, Yeni Türkiye, S.94, 2017.

BSTS Tarih Terimleri Sözlüğü 1974, [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b0ef423d9fe33.04965980](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b0ef423d9fe33.04965980), E. T. 30.05.2018.

CANDAN, Kadir. 1989 Yuvarlak Masa Görüşmelerinden Günümüze Çeyrek Asır: Polonya Cumhuriyeti'nde Yarı-Başkanlık Sistemi in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı-Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2014.

\_\_\_\_\_, Kadir. Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamenter Sistem Örneği: Almanya Federal Cumhuriyeti in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.

CANGI, Arif Ali. “Anayasa Değişikliği: Sınırsız Yetkili ve Sorumsuz Cumhurbaşkanı”, <http://t24.com.tr/yazarlar/ali-arif-cangi/Anayasa-degisikligi-sinirsiz-yetkili-ve-sorumsuz-cumhurbaskani,16867>, E.T. 13.05.2018.

CİN, Halil; AKGÜNDÜZ, Ahmet. Türk Hukuk Tarihi, OSAV Yayınları, İstanbul, 1995.

COŞAR, Vedat Ahsen. “Amerikan Ceza Hukuku'nun Kökenleri, Dünü ve Bugünü Üzerine – IV”, 22.06.2017, <http://www.hukukihaber.net/amerikan-ceza-hukuku-nun-kokenleri-dunu-ve-bugunu-uzerine-iv-makale,5312.html>, E.T.09.06.2018.

COŞKUN, Vahap. “16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi”, DÜHFD, c.22, S.36, 2017.

ÇAĞLAR, Çağlayan. “Milletvekili Adaylığı, Ankara Barosu Dergisi”, S.4, 2014.

ÇOBAN, Ali Rıza- ERDAĞ, Ali İhsan. “Göreviyle İlgili Olmayan Kişisel Suçlarından Dolayı Cumhurbaşkanı'nın Sorumluluğu ve Yargılanması”, TBB Dergisi, S.75, 2008.

DEMİR, Fevzi. “Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye”, Journal of Yaşar University, c.8, S.Özel, 2013.

DEMİRKAYA, Cengiz. Başkanlık Sistemi ve Yarı Başkanlık Sistemi Analizi: ABD ve Fransa Örneği, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

DOĞAN, Meltem. Çokkültürlü Bir Toplumda İstikrarlı Bir Demokrasi Örneği: Hindistan Parlamenter Sistemi in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.

\_\_\_\_\_, Meltem. Devlet Başkanı Ekseninde Anayasal Sistem: Azerbaycan Başkanlık Sistemi in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.

DÖNMEZER, Sulhi- ERMAN, Sahir. Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Sermet Matbaası, İstanbul, 1979.

\_\_\_\_\_, Sulhi. Cezai Mesuliyetin Esası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1949.

EKİCİ, Zehra. Türkiye'de Yarı Başkanlık Sisteminin Uygulanabilirliği, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

EKİNCİ, Ekrem Buğra. Hukukun Serüveni, Arı Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011.

\_\_\_\_\_, Ekrem Buğra. Osmanlı Hukuku, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2014.

ELMAS, Birsen. “Yargıtay Kararları Işığında İddianamenin İadesi, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi”, Yıl: 7, S.28, Ekim 2016.

ER, İzzet. “Demokrasi ve Antidemokratik Anlayışlar Çerçevesinde Osmanlı Yönetim Sistemi”, UÜİF Dergisi, c.13, S.1, 2004.

ERDEM, Kasım. Parlamenter Sistem ve Hakim Parti Olgusu: Güney Afrika Örneği in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.

\_\_\_\_\_, Kasım. Yarı-Başkanlık ya da Süper Başkanlık: Rusya Federasyonu Örneği in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı-Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2014.

ERDOĞAN, Mustafa. 1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Hukuki Durumu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1987.

\_\_\_\_\_, Mustafa. Anayasa Hukuku, Orion Kitabevi, Ankara, 2009.

EREN, Fikret. Borçlar Hukuku, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2011.

ESEN, Bülent Nuri, Türk Anayasa Hukuku, Ayyıldız Matbaası, 1971.

\_\_\_\_\_, Bülent Nuri. Anayasa Hukuku, Alaeddin Kırıl Matbaası, 1945.

\_\_\_\_\_, Bülent Nuri. İzahlı Anayasa, Akay Matbaası, 1945.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin. Anayasal Derinlik, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.

\_\_\_\_\_, Hasan Tahsin. “Başkanlık Sistemi Tartışmaları”, SDE Analiz, Ankara, 2010.

\_\_\_\_\_, Hasan Tahsin. Türk Hukuk Tarihi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

FEYZİOĞLU, Metin. “Cumhurbaşkanlığı Dokunulmazlığına Dair Değerlendirme”, <http://www.feyzioglu.av.tr/yayin/cumhurbaskani-dokunulmazligi.html>, E.T.28.05.2018.

\_\_\_\_\_, Metin. Meclis Soruşturması, Savaş Yayınevi, Ankara, 2006.

GÖREN, Zafer. Anayasa ve Sorumluluk, DEÜ Yayını, Ankara, 1992.

GÖZLER, Kemal- KAPLAN, Gürsel. İdare Hukuku Dersleri, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2015.

GÖZLER, Kemal. Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2013.

\_\_\_\_\_, Kemal. Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2011.

\_\_\_\_\_, Kemal. Devlet Başkanları, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2016.

\_\_\_\_\_, Kemal. İdare Hukuku Dersleri, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2015.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref. Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.

GÜL, Cengiz. “Anayasa Değişikliği ve Cumhurbaşkanı’nın Siyasi-Cezai Sorumlulukları”, <http://www.star.com.tr/acik-gorus/Anayasa-degisikligi-ve-cumhurbaskaninin-siyasicezai-sorumluluklari-haber-1217138/>, 13.05.2017, E.T. 12.05.2018.

GÜLENER, Serdar. Başkanlık Sistemlerinde Denge ve Denetleme, ABD, Brezilya, Arjantin, Meksika, Şili, Güney Kore, SETA Yayınları, İstanbul, 2016.

GÜLFİDAN, Osman Serkan. Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

GÜLLER, Abdülsamet. 2007 Anayasa Değişiklikleri Sonrası Türkiye’de Cumhurbaşkanının Anayasal Konumu, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Güncel Türkçe Sözlük, [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5aed92fa540134.25138616](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5aed92fa540134.25138616), E.T. 05.05.2018.

GÜNDAY, Metin. İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara, 2013.

GÜRİZ, Adnan. Hukuk Başlangıcı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.

GÜVEL, Övünç. “Roma Hukukunda Sorumluluk”, SÜHF Dergisi, c.25, S.2, 2017.

HAKERİ, Hakan. Ceza Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011.

HAMİDULLAH, Muhammed. İslam Peygamberi, Çev. Salih Tuğ, İmaj Yayıncılık, 2003.

\_\_\_\_\_, Muhammed. İslamda Devlet İdaresi, Çev. Kemal Kuşcu, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1963.

IMBER, Colin. Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı’da İslami Hukuk, Çev. Murteza Bedir, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.

İLMİYYE SALNAMESİ, İstanbul, 1334.

İMRE, Zahit. “Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri”, İÜHF Mecmuası, c.13, S.4, 1947.

İNALCIK, Halil. Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet, Eren Yayıncılık, 2000.

İSLAM, Nadir Latif. Türkiyede Gensoru ve Meclis Tahkikatı, Ankara, 1966.

İstanbul Barosu Yargıtay Karar Arşivi, <http://bilgibankasi.istanbulbarosu.org.tr/karar/tazminata-neden-olan-olayin-suc-sayilmasio-uzamis-zamanasimi/GGzR>, E.T. 14.08.2018.

İTİŞGEN DÜLGER, Rezzan. Parlamenter Sistemde Devlet Başkanının Cezai Mesuliyeti, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2017. (2017a)

\_\_\_\_\_, Rezzan. “Vatana İhanet Suçunun Kökenleri Üzerine Bir İnceleme”, MÜHFD, c.23, S.2, 2017, s.136-137.

KAFESOĞLU, İbrahim. Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.

KALAFAT, Haluk. “Aziz Nesin, Kenan Evren, Değişmeyen Türkiye”, <https://m.bianet.org/biamag/diger/144201-aziz-nesin-kenan-evren-degismeyen-turkiye>, 09.02.2013, E.T.04.08.2018.

KALDIRIMCI, Hayrettin. 1921 Anayasası ve Meclis Hükümeti Dönemi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1997.

KANADOĞLU, Sabih. “Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu”, Cumhuriyet Gazetesi, 25.04.2007.

Kanun-ı Esasi, Düstur, 1/4.

KAPICI, Ferhat. Meclis Soruşturması, Adil Yayınevi, Ankara, 2001.

KARAMAN, Hayreddin. Mukayeseli İslam Hukuku, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009.

KASIMOĞLU, Musa. Türkiye’de Yüce Divan Yargılaması ve Yeniden Yapılandırma Önerileri, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik, 2016.

KERSE, Ahmet. Türkiye’de 1961 Anayasası’na Göre Cumhurbaşkanı, Sümer Matbaası, İstanbul, 1973.

KESKİN, O. Kadri. Yüce Divan Sıfatıyla Yargılama Görevi Anayasa Mahkemesi’nden Alınmalıdır, Milliyet Gazetesi, s.17, 28.02.1993.

\_\_\_\_\_, O. Kadri. Yüce Divan Sıfatıyla Yargılama Görevi Anayasa Mahkemesi’nden Alınmalıdır, Yargıtay Dergisi, c.19, S.4, 1993.

KESKİNSOY, Ömer. 1982 Anayasası’na Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu, Savaş Yayınevi, Ankara, 2013.

KILIÇ, Abbas. “Siyasi Sorumluluk Kurumunun Hükümet Sistemleri Açısından Değerlendirilmesi”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S.8, 2016.

KILIÇOĞLU, Ahmet M. Borçlar Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

KOZAK, İbrahim Erol. Genel Hukuk Tarihi, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011.

\_\_\_\_\_, İbrahim Erol; SAVAŞ, Abdurrahman; vdi. Hukuk Tarihi, Ed. Fethi Gedikli, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2014.

KUMAŞ, Rahmi. İktidardan Yüce Divana, Tekin Yayınevi, 1980.

KURT, İbrahim Cihat. Başkanlık Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Yalova, 2014.

KUTLU, Mustafa. Kuvvetler Ayrılığı, Temelleri-Gelişimi Hukuk Devletinin Kökenleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2001.

KUZU, Burhan. “Parlamente Rejiminde Devlet Başkanının Konumu ve 1961-1982 Anayasalarında Durum”, Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55. Yılı Anısına 55 Yıl 55 Makale, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2017.

KÜÇÜK, Adnan. “Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilmek İstenen Türkiye’ye Özgü Başkanlık Sistemi: Korkular, Algılar, Beklentiler”, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl 22, S.85, 2017.

MAVERDİ, Ebu’l Hasan. Ahkamu’s Sultaniyye, Çev. Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976.

Milliyet Gazetesi, 08.12.2011, “Eski Cumhurbaşkanı 7 Yıl Hapis Yatacak”  
[http://www.milliyet.com.tr/eski-cumhurbaskani-7-yil-hapis-yatacak-  
/dunya/dunyadetay/08.12.2011/1472500/default.htm](http://www.milliyet.com.tr/eski-cumhurbaskani-7-yil-hapis-yatacak-/dunya/dunyadetay/08.12.2011/1472500/default.htm), E.T. 03.07.2018.

MİŞ, Nebi- vdi. Dünyada Başkanlık Sistemi Uygulamaları, SETA Yayınları, İstanbul, 2015.

NİZAMÜLMÜLK, Siyasetname, Çev. Mehmet Taha Ayar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

OKANDAN, Recai G. Umumi Amme Hukuku, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976.

ÖZAY, İl Han. “Yeni Bir Düzende Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluş, Görev ve Yetkileri ile Yargılama Usulleri”, Anayasa Yargısı Dergisi, c.12, 1995.

ÖZBUDUN, Ergun. 1921 Anayasası, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2008.

\_\_\_\_\_, Ergun. Anayasa Hukuku, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2003.

\_\_\_\_\_, Ergun. “Cumhurbaşkanının Sorumluluğu ve Sorumsuzluğu”, 11.06.2009, <http://www.dunyabulteni.net/yazar/ergun-ozbudun/10222/cumhurbaskaninin-sorumlulugu-ve-sorumlulugu>, E.T. 05.07.2018.

\_\_\_\_\_, Ergun. “İngiltere ve Amerika’da Meclis Tahkikatı”, AÜHF Dergisi, c.17, S.1-4, s.219-248, 1960.

\_\_\_\_\_, Ergun. Parlamente Rejiminde Parlamente’nin Hükümeti Murakabe Vasıtaları, Ankara Üniversitesi Yayını, 1962.

\_\_\_\_\_, Ergun. Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014.

- \_\_\_\_\_, Ergun. Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017.
- ÖZCAN, Azmi. “Hilafet”, DİA, TDV Yayınları, 1998.
- ÖZÇELİK, A. Selçuk. Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982.
- \_\_\_\_\_, Selçuk. Anayasa Hukuku, Mimoza Yayınları, Konya, 1994.
- ÖZKORKUT, Nevin ÜNAL. “1876 Anayasası’nın Hukuk Devleti Unsurları Açısından Osmanlı Devlet Anlayışına Getirdiği Yenilikler”, AÜHF Dergisi, c.53, S.1, 2004.
- ÖZKUL, Fatih. 1982 Anayasasında Cumhurbaşkanı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.
- ÖZTÜRK, Bahri- ERDEM, Mustafa Ruhan. Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.
- ÖZTÜRK, Bahri. “Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi Yüce Divan, Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55. Yılı Anısına 55 Yıl 55 Makale”, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2017.
- ÖZTÜRK, Namık Kemal. Amerikan Başkanlık Sistemi ve Bürokrasi in cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Kamu Yönetiminde Değişim, Ed. Yüksel Demirkaya, Hiperyayın, İstanbul, 2018.
- PAKALIN, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
- SAĞCAN, Tamer. “Bey’e İltimas Yapmayanların Hukuku: Hitit Yasaları”, 07.02.2017, [http://bilimdili.com/arkeotarih/arkeoloji/hitit-yasalari/#\\_ftnref8](http://bilimdili.com/arkeotarih/arkeoloji/hitit-yasalari/#_ftnref8), E.T. 09.07.2018.
- SNYDER, Orvill C. “Criminal Responsibility”, Duke Law Journal, S.204, 1962.
- SOLAK, Mehmet. İstikrarsız Hükümetler ve Sürekli Reform Arayışı: İtalya’da Parlamenter Sistem in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.
- \_\_\_\_\_, Mehmet. Koalisyoncu Başkanlık Sistemi: Brezilya in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.
- SOYSAL, Mümtaz. 100 Soruda Anayasa’nın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1977.
- ŞAHİN, Kemal. “Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu”, Prof. Dr. Vecdi Aral’a Armağan, KÜHFD, Kocaeli, 2001.

ŞEN, Ersan. “Vatana İhanet, Anayasal Suç, İnsanlık Suçu”, 26.05.2015, <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1385527-vatana-ihanet-Anayasal-suc-insanlik-sucu>, E.T. 07.05.2018.

ŞENCAN, Hüdai. Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa’da Yarı Başkanlık Sistemi in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı-Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2014.

\_\_\_\_\_, Hüdai. Japonya Hükümet Sistemi: Yarışan Partiler Değişmeyen İktidar in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.

TAŞDÖĞEN, Salih. Anayasa Hukukunda Karşı-İmza Kuralı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

TAŞKIN, Ş. Cankat. “1982 Anayasası’nda Cumhurbaşkanı’nın Sorumsuzluğu”, TBB Dergisi, S.92, 2011.

TBB Anayasa Değişikliği, [http://Anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa\\_Degisikligi.aspx](http://Anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx), E.T. 12.05.2018.

TBMM İçtüzüğü için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/docs/ictuzuk.pdf>, E.T.31.05.2018.

TEKEŞ, Kerem Çetin. Yüce Divan Makamı Olarak Anayasa Mahkemesi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

TEZİÇ, Erdoğan. Anayasa Hukuku, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2005.

TOROSLU, Nevzat. Ceza Hukuku, Ed. Ozan Ercan Taşkın, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2014.

TUNÇ, Hasan- BİLİR, Faruk- YAVUZ, Bülent. Türk Anayasa Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015.

TUNÇKAŞIK, Halit. Başkanlık Sistemi: Teori, Pratik ve Tartışmalar in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.

\_\_\_\_\_, Halit. Parlamenter Sistem: Teori, Pratik ve Tartışmalar in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015. (TUNÇKAŞIK, 2015c)

\_\_\_\_\_, Halit. Siyasi İstikrar İle Demokratik Kurumsallaşma Arasında Denge Arayışı: Arjantin Başkanlık Sistemi in Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi, Ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Basımevi, Ankara, 2015. (TUNÇKAŞIK, 2015b)

TURHAN, Mehmet. Hükümet Sistemleri, Gündoğan Yayınları, 1993.

TÜLEN, Hikmet. Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması, Konya, 2007.

Türk Hukuk Lugati, Türk Hukuk Kurumu, Ankara, 1991.

UBİCİNİ, H. A. Osmanlı'da Modernleşme Sancısı, Çev. Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998.

UDEH, Abdülkadir. İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, Çev. Akif Nuri, Özdemir Basımevi, 1976.

ÜÇÖK, Coşkun; MUMCU, Ahmet; BOZKURT, Gülnihal. Türk Hukuk Tarihi, Turhan Kitabevi, Ankara, 2017.

VINCENT, Nicholas. Magna Carta A Very Short Introduction, Oxford University Press, 2012.

WALZER, Michael. "Regicide and Revolution", Social Research, Vol.40, No.4, Winter 1973.

YASİN, Melikşah. İdarenin Yasama Tarafından Denetlenmesi, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011.

YAZICI, Serap. 1982 Anayasası ve Cumhurbaşkanlığı, Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013.

YILDIZ, Abdülkadir. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararlarının Anayasa Mahkemesi Tarafından Denetlenmesi", SÜHF Dergisi, c.25, S.1, 2017.

YILDIZ, Kemal. "Sorumluluk", DİA, TDV Yayınları, 2009.

YILMAZ, Ejder. Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.

YÜCEL, Bülent. "Devlet Başkanı Sorumsuzluğunun Hükümet Sistemine Yansımaları ve Türkiye Uygulaması", Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Akar Öcal Armağanı, Özel Sayı 3, 2016.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Görev ve Yetkileri ile Meclis Soruşturmasına İlişkin 2001'de Yapılan Anayasa Değişiklikleri, TBMM Anayasa Hukuku I. Uluslararası Sempozyumu, 22-24 Nisan 2003, TBMM Başkanlığı Yayınları, Yayın No:1, Ankara.

ZAPATA, Tan Tahsin. Borçlar Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014.